

Odgovornost počinitelja, kajanje i ljutnja prema počinitelju kao odrednice visine kazne i spremnosti na opraštanje

Kovačević, Danijela

Doctoral thesis / Disertacija

2024

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zagreb, Faculty of Humanities and Social Sciences / Sveučilište u Zagrebu, Filozofski fakultet**

<https://doi.org/10.17234/diss.2024.8311>

Permanent link / Trajna poveznica: <https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:131:102507>

Rights / Prava: [In copyright](#) / [Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-07-15**

Sveučilište u Zagrebu
Filozofski fakultet
University of Zagreb
Faculty of Humanities
and Social Sciences

Repository / Repozitorij:

[ODRAZ - open repository of the University of Zagreb
Faculty of Humanities and Social Sciences](#)

Sveučilište u Zagrebu

Filozofski fakultet

Danijela Kovačević

**ODGOVORNOST POČINITELJA, KAJANJE
I LJUTNJA PREMA POČINITELJU KAO
ODREDNICE VISINE KAZNE I
SPREMNOSTI NA OPRAŠTANJE**

DOKTORSKI RAD

Zagreb, 2024.

Sveučilište u Zagrebu

Filozofski fakultet

Danijela Kovačević

**ODGOVORNOST POČINITELJA, KAJANJE
I LJUTNJA PREMA POČINITELJU KAO
ODREDNICE VISINE KAZNE I
SPREMNOSTI NA OPRAŠTANJE**

DOKTORSKI RAD

Mentori:

prof. dr. sc. Damir Ljubotina (prvi mentor)

prof. dr. sc. Dinka Čorkalo Biruški (drugi mentor)

Zagreb, 2024.

University of Zagreb

Faculty of Humanities and Social Sciences

Danijela Kovačević

**RESPONSIBILITY OF AN OFFENDER,
REGRET AND ANGER TOWARD THE
OFFENDER AS DETERMINANTS OF LEVEL
OF THE PUNISHMENT AND READINESS
TO FORGIVE**

DOCTORAL THESIS

Supervisors:

Full Professor. Damir Ljubotina, PhD (first)

Full Professor. Dinka Čorkalo Biruški, PhD (second)

Zagreb, 2024.

ŽIVOTOPIS MENTORA

Dr.sc. Damir Ljubotina redovni je profesor pri Katedri za psihometriju Odsjeka za psihologiju Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu. Na Filozofskom fakultetu Sveučilišta u Zagrebu diplomirao je (1990.), magistrirao (1993.) i doktorirao (2000.), a 2023. postaje redovni profesor u trajnom zvanju.

Na preddiplomskom studiju psihologije nositelj je kolegija Uvod u teoriju testova, na diplomskome studiju suvoditelj je kolegija Psihometrija, te samostalni nositelj kolegija Psihodijagnostičke metode, Multivarijatne analize: dimenzionalni modeli i Primjena računala u psihologiji. U okviru doktorskoga studija psihologije na Odsjeku za psihologiju nositelj je kolegija Primjena multivarijatnih metoda i Suvremeni pristupi u teoriji testova: modeli i aplikacije. Na poslijediplomskome studiju Prirodoslovnog fakulteta u Splitu nositelj je kolegija Mjerenje ishoda obrazovnih procesa.

Bio je član Odbora za upravljanje kvalitetom Sveučilišta u Zagrebu (2007. – 2010.) te od 2011. do 2014. stručni savjetnik za upravljanje kvalitetom Sveučilišta u Zagrebu. Osnivač je i urednik Glasnika Ureda za upravljanje kvalitetom Sveučilišta u Zagrebu u razdoblju od 2008. do 2010. Od 1994. radio je kao istraživač na projektima psihosocijalne pomoći prognanicima i izbjeglicama te bio glavni istraživač u dijelu projekta EU (kategorija FP5 - Framework Program) “Treatment seeking and treatment outcomes in people suffering from posttraumatic stress following war and migration in the Balkans” (2002. – 2006.). Bio je voditelj tehnologijskog istraživačkog projekta «Razvoj, standardizacija i psihometrijska validacija testova kognitivnih sposobnosti» (MZOŠ RH) (2007. – 2013.) i voditelj projekta Vrednovanje kvalitete nastave na Sveučilištu u Zagrebu (Sveučilište u Zagrebu) (2007. – 2010.), a sudjelovao je u većem broju domaćih i međunarodnih znanstveno-istraživačkih projekata. Autor je više od 30 različitih psihologijskih mjernih instrumenata iz područja znanja, općega obrazovanja, kognitivnih sposobnosti i ličnosti. 2008. bio je predsjednik programskoga i organizacijskoga odbora XIX. Dana Ramira i Zorana Bujasa i proslave 80. godišnjice studija psihologije u Hrvatskoj. Član je Hrvatske psihološke komore, Društva za psihološku pomoć i Rehabilitacijskog centra za stres i traumu. Jedan je od osnivača, a od 2009. i voditelj Centra za psihodijagnostičke instrumente pri Odsjeku za psihologiju Filozofskoga fakulteta. Od 2011. voditelj je Centra za primijenjenu psihologiju. U više navrata bio je predstojnik Katedre za psihometriju, od 2019. do 2021. bio je zamjenik pročelnice Odsjeka, a od 2021. do 2023. pročelnik Odsjeka za psihologiju Filozofskoga fakulteta u Zagrebu. Dobitnik je Godišnje nagrade Filozofskoga fakulteta za 2023. godinu.

ŽIVOTOPIS MENTORICE

Dr. sc. Dinka Čorkalo Biruški redovna je profesorica pri Katedri za socijalnu psihologiju Filozofskoga fakulteta Sveučilišta u Zagrebu i njena predstojnica. Na Filozofskome fakultetu Sveučilišta u Zagrebu je i diplomirala (1990.), magistrirala (1993). i doktorirala (1997.), a 2016. postaje redovna profesorica u trajnom zvanju.

Nositeljica je niza kolegija iz područja socijalne psihologije i etike profesionalnoga rada i znanstvenih istraživanja na preddiplomskoj, diplomskoj i doktorskoj razini studija psihologije Filozofskoga fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, ali i na drugim poslijediplomskim studijima Sveučilišta u Zagrebu. Bila je voditeljica doktorskoga studija psihologije (2005. – 2016.). Predsjednica je Etičkoga povjerenstva Filozofskoga fakulteta Sveučilišta u Zagrebu. Predstavnica je Hrvatske u Znanstvenome odboru programa COST od 2021. godine.

Usavršavala se u više navrata u inozemstvu. Bila je Fulbrightov stipendist na University of Massachusetts at Amherst (2003/2004), dok je 2014. gostovala kao istraživačica na Kroc Institute for International Peace Studies, University of Notre Dame u Sjedinjenim Američkim Državama. Kao gostujući predavač sudjelovala je u nastavi na Filozofskome fakultetu u Osijeku i u Sarajevu te doktorskim studijima psihologije na University of Lausanne i Queen's University u Belfastu.

Međugrupni odnosi u miru i ratu predstavljaju centralnu temu njezinih istraživanja. Vodila je i sudjelovala u provedbi brojnih domaćih i međunarodnih projekata. Objavila je brojne radove u domaćim i međunarodno priznatim časopisima te knjige i druge znanstvene i stručne publikacije. Sudjelovala je u evaluacijama projekata Ministarstva znanosti, obrazovanja i sporta RH, Hrvatske zaklade za znanost, European Science Foundation, Research Foundation Flanders i Israeli Science Foundation te kao recenzentica brojnih domaćih i stranih časopisa. Članica je uredništva časopisa Journal of Social and Political Psychology i Peace and Conflict: Journal of Peace Psychology. Bila je članica organizacijskih i programskih odbora niza domaćih i međunarodnih konferencija. Članica je Hrvatskog psihološkog društva, American Psychological Association, Division 48 for Peace Psychology, European Association for Social Psychology, European Society for Traumatic Stress Studies te članica-osnivačica Društva za psihološku pomoć, Hrvatskog društva za traumatski stres, te Hrvatskog društva za obiteljsku medijaciju.

Dobitnica je Godišnje hrvatske državne nagrade za znanost (2005.), dviju nagrada Ramiro Bujas za osobito vrijedno psihologijsko znanstveno djelo (2005.) i za osobito vrijednu

psihologijsku knjigu godine (2009.), kao i nagrade Marulić: Fiat Psychologia za osobito vrijedan doprinos razvoju i promicanju hrvatske primijenjene psihologije.

ZAHVALE

Zahvaljujem svojim mentorima, prof. dr. sc. Damiru Ljubotini i prof. dr. sc. Dinki Čorkalo Biruški, na velikoj stručnosti i podršci, na nepokolebljivom pristupu različitim izazovima s kojima smo se suočili tijekom izrade ovoga doktorskog rada, poticajnim raspravama i iznimnome trudu i pomoći, a najviše na ljudskome pristupu.

Zahvaljujem Povjerenstvu za ocjenu disertacije prof. dr. sc. Margareti Jelić, prof. dr. sc. Nataši Jokić Begić i doc. dr. sc. Jasmini Tomašić Humer na izdvojenome vremenu za čitanje rada, susretljivosti, pomoći i korisnim savjetima.

Zahvaljujem svojoj redovničkoj zajednici Školskih sestara franjevki Provincije Presvetoga Srca Isusova, svakoj sestri koja me je molitvom, podrškom i razumijevanjem pratila na ovome putu.

Zahvaljujem svojim kolegicama s doktorskoga studija Emi, Suzani, Nataši, Vanji i Ivi na podršci, ohrabrenju i savjetima koje su mi pružale uvijek kada mi je to bilo potrebno. Zahvaljujem svojim dragim prijateljicama i prijateljima, kolegicama i kolegama s posla na podršci i lijepim zajedničkim trenucima.

Zahvaljujem svojim dragim roditeljima, ocu Ivi i majci Luciji, braći Miji, Anti i Kristijanu na bezuvjetnoj ljubavi, vjeri i nadi u moj uspjeh. Zahvaljujem i svojoj široj obitelji, najviše stricu Nikoli koji se posebno radovao ovome trenutku, a sada se raduje u Nebeskim visinama.

Hvala svima ostalima koji su bili uz mene i bez kojih ovo doktorsko istraživanje ne bi bilo moguće.

Na kraju, zahvaljujem dragome Bogu kojemu pripada svaka hvala, čast i slava.

SAŽETAK

Dosadašnja istraživanja i teorijski modeli u području spremnosti na oprost procese kažnjavanja i opraštanja najčešće razmatraju odvojeno. Iako su ova dva koncepta naizgled međusobno isključiva, oba su u funkciji uspostavljanja socijalne ravnoteže nakon interpersonalnog konflikta i predstavljaju moguće reakcije žrtve na doživljenu povredu. Rezultati pokazuju da su veća odgovornost počinitelja (Eaton i Struthers, 2005; McCullough i sur., 2003) te izostanak kajanja počinitelja (Scher i Darley, 1997; Struthers i sur. 2010) povezani s manjom vjerojatnosti opraštanja. Nanesena povreda kao stresogeni faktor izaziva različite emocije kod žrtve, a jedna od najčešćih je ljutnja. Emocija ljutnje može pojačati potrebu da se počinitelja kazni (McCullough, 2000), a s druge strane može otežati mogućnost oprosta (Younger i sur., 2004 prema Merollu, 2008).

Cilj ovoga istraživanja bio je istražiti odnos nekih okolnosti počinjenja nedjela (stupnja osobne odgovornosti počinitelja, izražavanje kajanja počinitelja za počinjeno nedjelo) te ljutnje procjenjivača s procenom visine kazne počinitelju te stupnjem spremnosti na opraštanje počinitelju. U istraživanju je sudjelovalo 587 studenata različitih studija s tri hrvatska sveučilišta. Kao podražajni materijal korišteni su scenariji u kojima je opisano isto kazneno djelo (prometna nesreća) uz variranje okolnosti njegova počinjenja, a zadatak je ispitanika bio da procijene primjerenu kaznu počinitelju te stupanj spremnosti na oprost prema počinitelju. Nacrt istraživanja uključivao je tri različita konteksta: u prvome procjenjivači nemaju informaciju je li počinitelj kažnjen, u drugome su informirani da je počinitelj već kažnjen, dok u trećem kontekstu imaju informaciju da počinitelj nije kažnjen za počinjeno nedjelo. S obzirom na postavljeni faktorijski nacrt istraživanja 2x2x2, provedeno je šest složenih analiza varijance, po dvije za svaki kontekst, pri čemu su nezavisne varijable bile stupanj odgovornosti počinitelja, postojanje kajanja počinitelja i stupanj ljutnje procjenjivača, dok su zavisne varijable bile procjena kazne počinitelju i stupanj spremnosti na oprost.

Rezultati pokazuju da je glavni efekt odgovornosti bio statistički značajan samo u kontekstu kada počinitelj nije kažnjen. Kajanje počinitelja relevantno je u svim kontekstima i rezultira manjom kaznom i većom spremnosti na oprost. Ljutnja procjenjivača je značajno utjecala na procjene kazne i oprosta osim u kontekstu kada su ispitanici znali da je počinitelj već kažnjen. Također su se pokazale značajnim i pojedine interakcije koje naglašavaju važnost ljutnje procjenjivača i konteksta u kojemu se vrše procjene. Rezultati potvrđuju i hipotezu da su ispitanici najmanje bili spremni oprostiti u slučaju kada su imali informaciju da počinitelj nije kažnjen za nedjelo, što potvrđuje teorijsko očekivanje da se procesi kazne i oprosta međusobno ne isključuju te da izostanak kazne počinitelju smanjuje vjerojatnost oprosta.

Ključne riječi: spremnost na oprost, kazna, odgovornost počinitelja, kajanje, ljutnja

SUMMARY

Introduction

Previous studies on readiness to forgive have rarely linked punishment and forgiveness or have observed them separately. Although these two constructs and processes may seem mutually exclusive, both play a role in establishing social balance (Strelan et al., 2013). Readiness to forgive is an important component in resolving many interpersonal conflicts, and punishing the offender as a possible response to an offense with the aim of restoring social balance can have a positive effect on the victim's recovery.

Therefore, the aim of this study was to examine the relationship between certain circumstances of the offense (the level of personal responsibility of the offender, the expression of regret by the offender for the committed offense) and the anger of the evaluator with the assessment of the punishment for the offender and the degree of readiness to forgive towards the offender.

In the forgiveness process, responsibility has been identified as an important factor in some studies, where lower offender responsibility is associated with a higher likelihood of forgiveness (Eaton and Struthers, 2005; McCullough et al., 2003). Furthermore, according to previous research, the regret of the offender also increases the likelihood of forgiveness, as the offender expresses regret for the inflicted harm, eliciting empathy from the victim and observer of the offense (Scher and Darley, 1997; Struthers et al., 2010). The inflicted harm triggers various emotions in the victim and the observer, with anger being one of the most common. In this study, the commission of the offense is viewed as a stressful event that elicits emotional reactions from the observer. According to emotion research, anger can enhance the desire to punish the offender (McCullough, 2000) and, on the other hand, can decrease the possibility of forgiveness (Younger et al., 2004, as cited in Merolla, 2008). To our knowledge, this is the first study in which the responsibility and regret of the offender, as well as the anger of the evaluator in assessing the punishment and readiness to forgive, were simultaneously examined.

Methodology

The participants in the study were undergraduate and graduate students from various faculties of three Croatian universities. A total of 587 participants took part in the study, including 188 males (32%) and 399 females (68%). The research was conducted in groups during lectures. Participants were randomly assigned stimulus materials related to different experimental

situations. The study used scenarios describing the same criminal act (a traffic accident resulting in a fatality) with variations in the circumstances of its commission: the offender's level of responsibility (two levels: high and low) and the offender's expression of regret (two levels: regretful, not regretful). The research design included three different contexts, and within each context, four described stimulus scenarios were used. In the first context, the evaluator had no information about legal sanctions against the offender. In the second context, the evaluator had information about the sentenced punishment for the offender, while in the third context, the evaluator had information that the offender was not legally sanctioned for the committed offense.

Regardless of the group they belonged to, all participants read a description of the criminal act and then provided two types of assessments. First, they assessed how much the described act evoked anger in them, using a scale from 1 to 10. After the anger assessments, participants evaluated the appropriate punishment for the committed act and their readiness to forgive the offender. Before providing these assessments, participants were exposed to one of three different pieces of information regarding the legally determined punishment for the offender. Participants expressed their punishment assessments as the number of years of imprisonment they considered appropriate for the committed criminal act, regardless of existing legal regulations, and readiness to forgive was measured using a 16-item Forgiveness Scale, with the average result on the questionnaire used as a measure of readiness to forgive.

Results and Discussion

Given the factorial research design of 2x2x2, three way ANOVA were conducted, two for each context, with independent variables being the degree of offender responsibility, the existence of offender regret, and the degree of evaluator anger, while dependent variables were the assessment of punishment for the offender or the degree of readiness to forgive.

Although it was expected that participants would give a harsher punishment and be less ready to forgive at a higher level of offender responsibility and give a milder punishment and be more ready to forgive at a lower level of responsibility in all three contexts, the main effect of offender responsibility was statistically significant only in the context where the offender was not punished. In this context, participants, knowing that the offender was not legally punished, gave harsher punishments to the more responsible offender than to the less responsible offender. It is possible that in other contexts, the main effect of offender

responsibility was not observed because the responsibility variable was not manipulated convincingly enough.

Since the outcome of the event at both low and high levels of responsibility was associated with a fatal outcome, it is possible that the death of the victim determined responsibility, and participants, in contexts where they either knew that the offender was punished or had no information about the punishment, assigned punishments regardless of whether they were exposed to a scenario of low or high responsibility. However, the question of manipulating the responsibility variable still does not explain why a significant main effect of responsibility was obtained in the context where participants knew that the offender was not punished. This could be explained by the fact that in the context where the offender was punished, participants did not take responsibility into account because justice was already satisfied by the fact that the offender was punished. Regarding responsibility and readiness to forgive, the main effect of offender responsibility was not significant in any context. Besides the explanation that the responsibility variable was probably not manipulated clearly enough, the obtained results, indicating that offender responsibility was not relevant to readiness to forgive, can be explained by an additional methodological aspect of our study. Namely, participants assessed their readiness to forgive the offender for an offense committed against another person. Comparing our study with other studies, such as the one conducted by Struthers and colleagues (2005), where participants imagined that the event happened to them personally, it can be noticed that personal harm was important for readiness to forgive, which was not the case in our study with this scenario nor was it possible to achieve it with this scenario. In addition, participants did not assess the level of offender responsibility themselves; rather, responsibility was a priori defined by the content of the vignette, questioning how successfully it was manipulated.

The factor of offender regret is relevant in all three contexts for both forgiveness and punishment, with regret leading to lower punishments and greater readiness to forgive. Regret as the main effect in the assessment of punishment and readiness to forgive in all three contexts always operates in the same direction, with participants giving lower punishments when the offender expressed regret compared to when the offender did not, and they were more ready to forgive when the offender expressed regret, while they were less ready to forgive when the offender did not. The obtained findings regarding the punishment assessment align with previous knowledge, suggesting that if the offender suffers, the readiness to punish the offender is likely lower. According to previous studies, regret is important after a harm because it reduces the possibility of revenge or punishment of the offender, which are often responses to the

inflicted harm (McCullough, 2008). Regarding readiness to forgive, the results are in line with previous research (Scher and Darley, 1997; Watanabe et al., 2020), indicating that participants were more ready to forgive the offender when the offender expressed regret compared to situations when the offender did not express regret.

Also, anger is an important factor in punishment and forgiveness in all contexts, and it is shown that angrier participants generally administer more punishment and are less ready to forgive, except in the context where participants knew that the offender had been punished. In that context, anger had no effect on the assessment of the magnitude of the punishment. In the assessment of punishment in the remaining two contexts, participants who were angrier at the offender also gave a higher punishment compared to those who were less angry, as expected. This finding is in line with the theoretical assumption that emotional reactions such as anger and resentment, which occur after a harm, motivate a person to seek revenge and punish the offender (McCullough, 2000). Although the harm occurred, the victim's reactions will depend on the offender's subsequent behavior (e.g., whether the offender regrets their actions). Regret after a harm has been shown to be a factor that diminishes the victim's anger towards the offender, increases the victim's perception of the value of the relationship, and contributes to forgiveness after a harm (McCullough et al., 2014). Research clearly shows that the emotion of anger reduces the tendency to forgive.

While the independent operation of the examined variables in selected contexts is more or less consistent, it is important to consider their interactions in interpreting their effects. Thus, for example, there is an interaction between responsibility and anger in the assessment of punishment in the context where participants had information that the offender had been punished, and in the same context, there is an interaction between the degree of offender's responsibility, the offender's regret, and the assessor's anger in the assessment of readiness to forgive. Furthermore, there is an interaction between regret and anger in the assessment of punishment in the context where participants had information that the offender had been punished and in the context of readiness to forgive when participants had no information about the punishment of the offender.

In the end, it was found that participants were least ready to forgive in the context where the offender was not punished for the offense, and forgiveness assessments in this context were significantly lower compared to contexts where participants had no information about whether the offender was punished or not, as well as the context when they had information that the offender was punished. Our results are in line with previous studies (Strelan et al., 2013, 2017) indicating that participants were more ready to forgive offenders if they were punished.

Conclusion

In this study it was shown that the main effect of responsibility was statistically significant only in the context when the offender was not punished. The regret of the offender is relevant in all contexts, leading to lesser penalties and greater readiness to forgive. Anger played a role in both punishment and forgiveness, except when participants knew that the offender had already been punished. Overall, responsibility, regret, and anger play crucial roles in the assessment of punishment and readiness to forgive after an offense. Although the independent effects of the examined variables in selected contexts are more or less consistent when interpreting their actions, it is important to consider their interactions, which are context-dependent, and their effects are interdependent for forgiveness, only in the context where participants knew that the offender had already been legally punished. In that context, participants who were differently angry at the offender were variably ready to forgive depending on whether the offender had expressed regret and whether he was more or less responsible for the accident: when the offender was more responsible, angry participants were equally ready to forgive regardless whether he expressed regret or not. However, in the case of less angry participants, regret was crucial, and those who received information that the offender regretted were more ready to forgive. On the other hand, in situations of low offender responsibility, the reactions of differently angry participants were precisely the opposite: now angrier participants were more ready to forgive with the regret of the offender than when the offender did not express regret, while less angry participants were ready to forgive equally, regardless of whether the offender expressed regret or not. Within the framework of the second research problem, it was found that participants were least ready to forgive when the offender was not punished, with forgiveness ratings significantly lower than in situations where participants did not have information about punishment or knew that the offender had been punished, which is consistent with previous studies.

Keywords: readiness to forgive, punishment, offender responsibility, regret, anger

Sadržaj

1. UVOD	1
1.1. Povreda u interpersonalnim odnosima	1
1.1.1. Što je povreda?	1
1.1.2. Reakcije žrtve na povredu	2
1.1.3. Reakcije počinitelja na povredu.....	3
1.2. OPROST	5
1.2.1. Određenje i definicija oprosta.....	6
1.2.1.1. Što je oprost?	7
1.2.1.2. Oprost kao proces	8
1.2.1.3. Kognitivni aspekti procesa opraštanja	9
1.2.1.4. Emocionalni aspekti procesa opraštanja	10
1.2.1.5. Motivacijski aspekti procesa opraštanja.....	11
1.2.1.6. Intrapersonalni i interpersonalni proces opraštanja	12
1.2.1.7. Što oprost nije?	15
1.2.2. Teorijski pristupi procesu opraštanja.....	16
1.2.2.1. Model stresa i suočavanja kao teorijski pristup u tumačenju povrede i opraštanja	17
1.2.3. Individualne i socijalnopsihološke odrednice opraštanja	23
1.2.3.1. Osobni faktori – obilježja žrtve i počinitelja.....	24
1.2.3.2. Relacijski faktori – obilježja odnosa žrtve i počinitelja	26
1.2.3.3. Situacijski faktori – obilježja prijestupa i svojstva povrede, stupnja osobne odgovornosti počinitelja i postupci počinitelja (isprika i kajanje)	27
1.2.4. Metodološki pristupi istraživanju opraštanja.....	32
1.2.4.1 Kvalitativna istraživanja	33
1.2.4.2. Korelacijska istraživanja spremnosti na oprost	34
1.2.4.3. Eksperimentalna istraživanja oprosta	35
1.2.4.4. Instrumenti kojima se ispituje spremnost na oprost	37

1.2.4.5. <i>Biološke mjere istraživanja opraštanja (korelati opraštanja)</i>	41
1.3. KAZNA	42
1.3.1. Određenje i definicija kazne i kažnjavanja	42
1.3.1.1. <i>Čemu služi kazna?</i>	43
1. 4. ODNOS OPROSTA I KAZNE	46
1.4.1. <i>Kažnjavanje i opraštanje kao načini uspostave pravde nakon povrede</i>	46
1.4.2. <i>Kazna i opraštanje u kontekstu retributivne pravde</i>	47
1.4.3. <i>Kazna i opraštanje u kontekstu restorativne pravde</i>	49
2. CILJ ISTRAŽIVANJA, PROBLEMI I HIPOTEZE	53
3. METODOLOGIJA ISTRAŽIVANJA	54
3.1. Nacrt istraživanja	54
3.2. Predistraživanje	55
3.2.1. Uzorak predistraživanja	55
3.2.2. Instrumenti korišteni u predistraživanju	55
3.2.3. Postupak u predistraživanju	57
3.2.4. Rezultati predistraživanja	57
3. 3. Metodologija glavnog istraživanja	60
3.3.1. Uzorak	60
3.3.2. Instrumenti	60
3.3.3. Postupak	70
3.3.4. Deskriptivni statistički pokazatelji Skale spremnosti na oprost i procjene kazne ..	73
4. REZULTATI	75
4.1. Istraživački kontekst u kojem sudionici nisu raspolagali informacijom o sankcijama nad počiniteljem	75
4.2. Istraživački kontekst u kojemu je procjenjivaču poznata informacija da je počinitelj osuđen na pravomoćnu zatvorsku kaznu	78
4.3. Istraživački kontekst u kojemu su procjenjivači raspolagali informacijom da počinitelj nije sankcioniran za počinjeno djelo	83

4.4. Usporedba procjena kazne i spremnosti na opraštanje u tri različita konteksta procjene	86
5. RASPRAVA	89
5.1. Uloga odgovornosti počinitelja, kajanja i ljutnje procjenjivača na procjenu kazne i opraštanja.....	89
5.1.1. Uloga odgovornosti počinitelja na procjenu kazne i opraštanja	91
5.1.2. Uloga kajanja počinitelja na procjenu kazne i opraštanja	93
5.1.3. Uloga ljutnje procjenjivača na procjenu kazne i opraštanja	95
5.2. Usporedba spremnosti na opraštanje u tri različita istraživačka konteksta	99
5.3. Metodološka ograničenja provedenog istraživanja	101
5.4. Doprinos rezultata istraživanja i smjernice za buduća istraživanja	103
6. ZAKLJUČAK.....	105
7. LITERATURA	108
8. PRILOZI	124

1. UVOD

Povreda je stresogeni događaj koji motivira pojedinca da ponovo uspostavi ravnotežu kažnjavanjem i/ili opraštanjem. U ovome istraživanju istodobno ćemo analizirati kaznu i spremnost na oprost. Ova dva konstrukta i procesa naizgled su međusobno isključivi, no oba su u funkciji uspostavljanja socijalne ravnoteže. Spremnost na oprost jedna je od važnih komponenti u rješavanju mnogih interpersonalnih konflikata. Kazna počinitelju i davanje oprosta mogu imati pozitivan učinak na tretman žrtava. U ovome radu ne govorimo o interpersonalnom odnosu žrtve i počinitelja kada oni jesu u odnosu. Opraštanje se može promatrati i u kontekstu impersonalnih odnosa kada sa stajališta nepristranog promatrača promatramo odnos počinitelja i žrtve. Također, povredom ćemo smatrati svaki postupak prema žrtvi koji joj nanosi nepravdu, patnju, emocionalnu ili fizičku bol. U ovome istraživanju ispitat će se utjecaj nekih karakteristika počinjenja djela, ponašanja počinitelja i doživljaja povrede kod procjenjivača (promatrača) na procjenu visine kazne počinitelju i stupanj spremnosti na opraštanje. Većina teorijskih modela koji se bave posljedicama povrede ne dovode u vezu kažnjavanje i opraštanje ili ih promatraju odvojeno. Pretpostavka ovoga istraživanja jest da postojanje nekoga oblika sankcije, tj. kazne povećava vjerojatnost opraštanja. Doprinos je istraživanja u tome što se prvi put istovremeno promatraju odrednice kazne i oprosta kao ključnih elemenata mogućnosti zadovoljenja pravde. Istovremeno su ispitani odgovornost i kajanje počinitelja nedjela te ljutnja procjenjivača pri procjeni kazne počinitelju i spremnosti na oprost.

Najprije ćemo definirati što podrazumijevamo pod pojmom povreda u interpersonalnim odnosima te koje su reakcije žrtve i počinitelja nakon povrede.

1.1. Povreda u interpersonalnim odnosima

1.1.1. Što je povreda?

Kada govorimo o povredi¹ u pravnome kontekstu, mislimo na posljedice nastale štete po žrtvu do koje može doći zbog nepridržavanja propisa (zakona i pravila) počinitelja koji posljedično

¹ Prema Hrvatskom rječniku (Anić, 2006), riječ povreda ima tri definicije: 1) uvreda, 2) nepridržavanje propisa (zakona, pravila) i 3) ozljeda. Riječi ozljeda i povreda su bliskoznačnice. Za apstraktno i preneseno značenje upotrebljavaju se riječi povreda i uvreda. Riječ ozljeda upotrebljava se u konkretnom značenju. Također sve se te tri riječi koriste u pravnom nazivlju. Riječ *povreda*, medicinski je naziv i odnosi se na oštećenje tijela te je u prenesenom smislu neophodna kao pravni naziv. No, riječ

moгу izazvati različite vrste ozljeda, uključujući privremene ili trajne posljedice, čak i smrtnе ishode. Do povrede dolazi kada osoba (počinitelj) namjerno ili nenamjerno krši normu odnosa i time nanosi štetu drugoj osobi (žrtvi) (McCullough, 2008). Povredu ovdje definiramo kao namjerno i nenamjerno nanošenje štete te je prvotno promatramo kao povredu ljudi, a tek onda kao povredu određene zakonske norme. Povredom se narušavaju moralne norme u odnosu, ona utječe na kognicije, emocije i ponašanja i žrtve i počinitelja. Nanošenjem povrede narušavaju se i interpersonalni odnosi između žrtve i počinitelja te počinitelja i svih koji su nanesenom povredom povrijeđeni (npr. između članova obitelji žrtve i počinitelja). Kako bi se uspostavila ravnoteža u zajednici, nastale narušene odnose potrebno je popraviti (Peters i Aertsen, 2000).

Nakon pretrpljene povrede ili prijestupa, žrtva često proživljava razne emocije. Najčešće emocije koje se javljaju kod žrtve su ljutnja, bijes, mržnja, razočaranje i potištenost (Worthington i Wade, 1999). Počinitelj također može imati neugodne doživljaje nakon što je nekoga povrijedio kao na primjer sram, žaljenje, kajanje jer je prekršio društvene i moralne norme (Fisher i Exline, 2010). Važno je pitanje kako se žrtva nosi s neugodnim osjećajima, mislima, motivacijama i ponašanjima nakon povrede (McCullough i Witvliet, 2002). Također je važno kako se počinitelj nosi ili se možda ne uspijeva nositi s bolnim osjećajima srama, krivnje i žaljenja jer je svojim postupcima nanio povredu (Hall i Fincham, 2005). Stoga ćemo se u nastavku usredotočiti na to kakve su reakcije žrtve, a kakve reakcije počinitelja u kontekstu povrede.

1.1.2. Reakcije žrtve na povredu

Empirijski podatci pokazuju da žrtve nakon povrede mogu imati različite kognitivne, emocionalne i bihevioralne reakcije. Kognitivne reakcije mogu biti zbunjenost koja je povezana s konkretnim događajem i njegovim posljedicama, ruminacija (iskustvo ponavljajućih, nametljivih i negativnih kognicija) te okrivljivanje počinitelja (Baumeister, 1990; Rusbult i sur., 2004). Osim toga, žrtve često iskazuju određena ponašanja, uključujući izbjegavanje, zahtijevanje iskupljenja od počinitelja te izraženu potrebu za osvetom ili kažnjavanjem počinitelja (Kremer i Stephens, 1983; McCullough i sur., 2003; Rusbult i sur., 2004; prema

uvreda bliska je riječi ozljeda npr. uvreda časti. U medicinskome i pravnome nazivlju bitna je razlika naziva povreda i ozljeda. Međutim, naziv *ozljeda* je u pravnom jeziku oznaka kaznenoga djela. U zakonodavstvu kad se govori o ozljedi koja može biti laka ili teška ne govori se o tjelesnoj ozljedi jer se to podrazumijeva. Naziv povreda u prenesenom značenju odnosi se na povredu nečijeg prava, povredu povlastice, povredu zakona te u tom značenju je dobra upotreba te riječi (prema Mamiću, 1999).

Worthingtonu, 2005). U afektivnome području doživljavaju snažne emocije poput tuge, anksioznosti, povrijeđenosti, usamljenosti i ljutnje (Leary, 2001). U našem istraživanju posebno smo usmjereni na emociju ljutnje. Ljutnja je izabrana jer ima akcijski potencijal, odnosno, ljuteći se, žrtva može imati osjećaj da se uspostavlja ravnoteža između počinitelja i žrtve, zbog motivacijske snage da se uzvrati počinitelju. Na temelju kognitivnih, afektivnih i bihevioralnih odgovora McCullough i suradnici (1998) navode da negativni odgovori na povredu pripadaju različitim motivacijskim stanjima koja upravljaju ponašanjem u interpersonalnim odnosima. Emocionalne reakcije na povredu motiviraju žrtvu na različita ponašanja prema počinitelju. Tako emocionalna reakcija poput tuge, anksioznosti i povrijeđenosti motiviraju osobu da izbjegava počinitelja, a emocionalne reakcije gnjeva i ljutnje da se počinitelj kazni (McCullough, 2000).

1.1.3. Reakcije počinitelja na povredu

Počinitelj u situaciji povrede također nije ravnodušan i čin povrede proizvodi i kod njega niz reakcija nakon što je nekoga povrijedio jer je prekršio društvene i moralne norme (Fisher i Exline, 2010). Emocionalne su reakcije kod počinitelja nakon povrede sram, osjećaj krivnje i kajanje koje uključuju žaljenje i grižnju savjesti zbog postupaka. Krivnja je kod počinitelja bolan osjećaj žaljenja zbog vlastitih postupaka te proizlazi iz negativne evaluacije sebe i vlastitih postupaka (Fisher i Exline, 2010). Upravo krivnja motivira počinitelja na priznanje povrede, kajanje, ispriku i traženje oprosta (Tangney i Dragi, 2002). Osjećaj krivnje, kajanja i nuđenje isprike samo su polovica procesa oporavka počinitelja, dok se druga polovica odnosi na oprost od strane žrtve (McCullough, 2008; Worthington, 2010). Kajanje i isprika počinitelja pokazuju žrtvi i drugim promatračima da i počinitelj pati zbog svojih postupaka. Upravo kajanje počinitelja izaziva kod žrtve ili promatrača suosjećanje, povećava vjerojatnost opraštanja i smanjuje vjerojatnosti kazne (Keltner i Anderson, 2000). Isprika i kajanje imaju svrhu emocionalno umiriti žrtvu i očevidce (O'Malley i Greenberg, 1983; Ohbuchi i sur., 1989; Fehr i sur., 2010).

Kod povrede žrtva doživljava tzv. „jaz nepravde“ (engl. injustice gap), na koji može odgovoriti na više načina: osvetom, kaznom ili oprostom. Taj „jaz nepravde“ očituje se u činjenici da je žrtva nevina i da je doživjela nepravdu. Bez obzira na doživljenu povredu, žrtva teži oporavku te nije bitno radi li se o lakšim ili težim povredama. Što je „jaz nepravde“ veći, manja je vjerojatnost oprosta, a veća vjerojatnost osвете i kazne (Worthington, 2006). Različiti su načini kojima se može taj jaz premostiti. Jedan od načina da žrtva smanji jaz nepravde je da

dobije pravdu, odnosno da kazni svoje počinitelje. Također, kazna i kažnjavanje počinitelja zbog nanese povrede (štete) igraju ključnu ulogu u reguliranju ljudskoga ponašanja i suživota kako bi se zadovoljila pravda (McCullough, 2008).

Gilbert (2010) razlikuje dvije vrste pravde, retributivnu i restorativnu, koje imaju različite ishode za uspostavljanje pravde i odnosa žrtve i počinitelja. Obje nastoje smanjiti „jaz nepravde“ (Darley, 2002). Prema Gilbertu (2010) retributivna pravda usmjerena je na kažnjavanje počinitelja s ciljem uspostavljanja pravde (ravnoteže). Restorativna pravda je proces. U tome se procesu povredom i potrebom žrtve kao i počinitelja bavi tako da se osigura oporavak od povrede objema stranama, kao i zajednici čiji su dio, promičući dijalog, empatiju i odgovornost u svrhu postizanja međusobnoga razumijevanja kako bi se izgradio održiv temelj za ponovnu integraciju počinitelja u društvo. Kazneno se djelo vidi kao povreda ljudskih i međuljudskih odnosa te za počinitelja koji je povredu nanio stvara obavezu da štetu popravi, dok pravda uključuje počinitelja, žrtvu i zajednicu u procesu pronalaženja rješenja. Naglasak se stavlja na oprost kao i na to da počinitelj preuzme odgovornost za počinjeno djelo te popravi štetu koju je nanio žrtvi (Zehr, 2003). Kod retributivne pravde u fokusu je kazna, a ne opraštanje i pomirenje. No, kod restorativne pravde oprost i pomirenje je moguće.

I kažnjavanje i opraštanje mogu biti reakcije prema počinitelju na doživljenu povredu. Kazna počinitelju kao reakcija na povredu ima više funkcija kao što je održavanje pravnoga sustava i opće društvene pravde. Nadalje, važna je zbog modifikacije nepoželjnoga ponašanja počinitelja te može biti poruka počinitelju i svim članovima društva da je određeno ponašanje neprihvatljivo. Također, ako je počinitelj zakonski kažnjen, smanjuje želju za osvetom kod žrtve što može voditi oprost (Enright i Fitzgibbons, 2000; McCullough i sur. 2001; Worthington i Scherer, 2004).

Ponekad je želja žrtve da ona kazni počinitelja neostvariva, npr. ako je žrtva smrtno stradala. Također, moguće je da počinitelj nije kažnjen zbog različitih propusta u kaznenome sustavu (Worthington, 2006). O popravljaju štete nakon povrede, odnosno odnosa narušenih povredom, možemo govoriti iz perspektive žrtve i počinitelja kao i u kontekstu impersonalnih odnosa kada sa stajališta nepristranog promatrača promatramo odnos počinitelja i žrtve. Prema Braithwaiteru (2003), za žrtvu popravljanje štete znači vraćanje osjećaja sigurnosti i dostojanstva, osnaživanje žrtve, zadovoljenje pravde kroz dane sankcije počinitelju, kao i dobivanje društvene podrške. Za počinitelja znači vraćanje u moralni okvir zajednice tako što će prihvatiti odgovornost zbog posljedica koje je izazvao svojim postupcima, tako što će se pokajati i popraviti naneseu štetu te snositi određene sankcije sukladno počinjenom nedjelu.

Uz potrebu da se kazni počinitelja, žrtva može odlučiti oprostiti počinitelju. Oprost se očituje u promjeni mišljenja, emocija i ponašanja žrtve prema počinitelju (McCullough, 2000). Opraštanjem žrtva može obuzdati negativne odgovore prema počinitelju i na taj način može umjesto negativnoga imati pozitivan stav prema počinitelju (McCullough i Worthington, 1999; Rye i sur., 2000). Prethodne studije pokazale su da opraštanje dugoročno pozitivno utječe na zdravlje i dobrobit žrtve, zato što se izbjegavaju i svladavaju neugodni osjećaji (ljutnja, bijes) i negativne misli (misli o osveti, neprijateljstvu). Stoga će u sljedećem poglavlju biti više riječi o važnosti oprosta i njegovome određenju.

1.2. OPROST

Pojmom oprosta do ranih devedesetih godina prošloga stoljeća prvenstveno su se bavili teolozi i filozofi pa je samim time oprost koncipiran kao filozofski ili religijski konstrukt. Zapise o ovoj temi imamo u svetim knjigama poznatih svjetskih politeističkih i monoteističkih religija i to židovstva u Tori, kršćanstva u Evanđeljima i islama u Kur'anu. O njoj su raspravljali i antički filozofi kao Aristotel u svojoj Nikomahovoj etici te Platon, Sokrat i Epikur (prema Fehru i sur., 2010). Svi se oni razlikuju u načinu definiranja oprosta. Rasprave su bile posvećene propitivanju razlika između opravdavanja, iskupljenja i oprosta u svrhu razmatranja jesu li neki prekršaji previše nemoralni da bi bili oprašteni. Također, rasprave su uključivale dobre i loše strane kazne i osвете u procesu potrage za pravdom i pomirenjem (Fehr i sur., 2010).

Istraživanja oprosta unutar psihologije započeta su unutar kliničkih programa kojima je namjera bila promoviranje oprosta kao ključnog aspekta razrješenja interpersonalnih prijestupa (Fitness i Peterson, 2008). U posljednje je vrijeme u psihologiji postignut znatni napredak u istraživanju koncepta oprosta, ne u smislu propisa, već znanstvenoga proučavanja na koji način ljudi opraštaju ili ne opraštaju interpersonalne prijestupe (Enright, 2001; Enright i Fitzgibbons, 2000; Wade i sur., 2005). Empirijska istraživanja uključuju studije iz kliničke, socijalne i razvojne psihologije koje se uglavnom bave blagodatima koje za žrtvu proistječu iz čina opraštanja. Istraživanja su ispitivala individualne razlike u sklonosti oprost i činitelje i ishode oprosta u različitim kontekstima (McCullough, 2000). Tako je zanimanje za oprost u psihologiji potaknulo otkrivanje pozitivnih posljedica po mentalno zdravlje poput smanjenja depresije, anksioznosti i ljutnje (McCullough i sur., 1997), poboljšanje mentalnoga zdravlja (McCullough i sur., 2000), psihološke dobrobiti (Karremans i sur. 2003), poboljšanje interpersonalnih odnosa (Worthington, 2005), te prilagodbe i zadovoljstva u braku (Nelson, 1992; Woodman, 1991; prema McCullough i sur., 1997). Brojna istraživanja pokazala su da

opraštanje pozitivno utječe na određena fiziološka i psihološka stanja i procese za razliku od neopraštanja. Analizirajući prethodno provedena istraživanja povezanosti opraštanja, zdravlja i dobrobiti, Worthington i Scherer (2004) zaključuju o mogućem negativnom utjecaju neopraštanja na zdravlje. Naime, neopraštanje može uzrokovati daljnje stresne reakcije (npr. u kontaktu s osobom koja je izazvala povredu), a visoke razine stresa izlažu osobu različitim kardiovaskularnim rizicima.

Također, ljudi koji su kronično nevoljni oprostiti, skloniji su svađama i sukobima, što može dovesti do kroničnoga bijesa, prekida odnosa i ozljeda kao posljedica tjelesnoga nasilja. Zato neopraštanje može utjecati ne samo na mentalno i emotivno nego i na tjelesno zdravlje. Posljedice neopraštanja očituju se tako što su ljudi manje produktivni na radnim mjestima, ne uspijevaju u brakovima i obiteljskome životu i skladnim interpersonalnim odnosima. Primjerice, u istraživanju koje je provela Witvliet i suradnici (2001) na 72 studenta psihologije kojima je zadatak bio da zamisle osobu koja ih je povrijedila. Jedna je skupina bila upućena da vizualizira proces opraštanja toj osobi, dok je druga skupina bila potaknuta da zadrži osjećaj zamjeranja. Tijekom eksperimenta kod studenata su pratili različite fiziološke pokazatelje. Dobiveni rezultati istraživanja otkrivaju značajne razlike između sudionika dviju skupina. Sudionici prve skupine koji su vizualizirali opraštanje imali su manji broj srčanih otkucaja, niži krvni tlak te manju razinu znojenja u usporedbi s drugom skupinom.

Primjerice, u istraživanju koje su proveli Reed i Enright (2006), sudionice su bile emocionalno zlostavljane žene koje su napustile svoje partnere. U istraživanju je korišteno terapijsko opraštanje (koje se primijenilo kao sredstvo u procesu oporavka emocionalno zlostavljanih žena) i alternativna terapija (koja je uključivala kontroliranje bijesa, asertivnost i jačanje interpersonalnih vještina) kojemu je cilj utvrditi postoji li razlika u rezultatima psihološke dobrobiti. Istraživanje je otkrilo da se terapijsko opraštanje istaknulo kao učinkovitije u usporedbi s alternativnom terapijom, pružajući uvjerljive dokaze o njegovoj sposobnosti da značajno poboljša stanje sudionika. Također, terapijsko opraštanje bilo je učinkovitije u borbi protiv depresije, anksioznosti, simptoma posttraumatskog stresa, oporavku samopoštovanja od alternativne terapije.

1.2.1. Određenje i definicija oprosta

U ovome ćemo poglavlju definirati što je oprost etimološki, a nakon toga opisat ćemo različite teorijske procese i aspekte koji su u podlozi opraštanja. Na kraju ćemo razjasniti što oprost nije.

1.2.1.1. Što je oprost?

Prema Aniću (2006) kod pojma „oprost“ pronalazimo dva povezana značenja: 1) „oproštaj (grijeha)“, 2) „amnestija“ (opraštanje kazne počinitelju kaznenog djela koje se daje putem akata najviših tijela državnih vlasti). Nadalje, pojam „oprostiti“ povezuje značenja: 1) „uzeti u obzir nečije razloge za nešto loše počinjeno“, 2) „otпустiti, zaboraviti (dug, kaznu i sl.)“, odnosno prelaženje preko nečije krivice, povrede, uzimajući u obzir razloge, ispriku i opravdanje. Opraštanje je oslobođenje od krivice za nedozvoljene postupke ili odluka kojom se nečija krivica ne uzima za zlo. Pojam „oprost“ i „opraštanje“ su istoznačnice te će se u ovome radu tako i koristiti. Naime, opraštanje podrazumijeva proces kroz koji pojedinac prolazi kako bi oprostio drugome. S druge strane, oprost bi označavao gotov čin toga procesa. Također, oprost se može shvatiti kao jednokratni čin kod lakših prekršaja, a kod težih povreda je to proces (Worthington i Scherer, 2004). Pokušamo li etimološki analizirati riječ oprost, vidimo kako etimologija romanskih (*con-dono, per-dono, par-don*) i germanskih (*Ver-gebung, for-giveness*) jezika u riječi oprost ima riječ dar. Prema navedenom, talijanska riječ (*dono*) i njemačka (*gebung*) u prijevodu doslovno znači dar i na neki način upućuju na to da bi oprost bio dar žrtve počinitelju nedjela, prijestupa ili povrede. Riječ oprost hrvatski jezik izvodi iz praslavenske riječi *prost* što znači slobodan, oslobođen (Skok, 1973).

U pogledu teorijske analize i empirijskih istraživanja oprosta predložene su mnogobrojne definicije (McCullough i sur., 2000; Worthington, 1998; 2005; McCullough i Witvliet, 2002). Opraštanje se definicijski može podijeliti na različite načine: situacijsko i dispozicijsko; međugrupno; opraštanje sebi i drugima; voljno i emocionalno; unilateralno i interpersonalno; iskreno i neiskreno; privatno i javno (Exline i sur., 2003; Mullet i sur., 2005; Worthington i sur., 2005). Pregledom literature uočljiva je nesuglasnost istraživača oko same definicije oprosta koji ističu njegove različite aspekte (Hanke, 2009). Neki autori pod pojmom oprosta podrazumijevaju specifične procese i promjene poput motivacijskih promjena od neprijateljstva prema prosocijalnoj motivaciji (McCullough i sur., 2000), promjene u percepciji i kognitivnom doživljavanju sukobljenih strana ili promjene u emocionalnom doživljavanju i ponašajnim namjerama (Worthington, 2005).

Prema Exlineu i Baumeisteru (2000), oprost se podjednako ogleda na kognitivnoj, emocionalnoj i bihevioralnoj razini. Kognitivni aspekti opraštanja uključuju način na koji žrtva percipira počiniteljevu namjeru i odgovornost za počinjeno nedjelo, ozbiljnost nastale štete, sposobnost žrtve da se suoči s posljedicama te postojanje isprike. Emocionalni aspekti opraštanja opisuju različite emocije i raspoloženja koje žrtva doživljava nakon povrede.

Bihevioralni aspekti opraštanja vezani su uz obilježja odnosa žrtve i počinitelja nakon povrede (hoće li žrtva nastaviti održavati bliske i prijateljske odnose s počiniteljem). U nastavku prelazimo na tumačenje temeljnih procesa koji podrazumijevaju opraštanje ili koji su u podlozi opraštanja.

1.2.1.2. Oprost kao proces

U psihologiji među prvim o konceptu oprosta govore Enright i Fitzgibbons (1998) te ga opisuju kao interpersonalni proces koji podrazumijeva svjesno odustajanje od osjećaja ljutnje i ogorčenosti prema počinitelju na koje žrtva ima pravo i dobronamjerno prihvatanje počinitelja u skladu s moralnim principima koji mogu uključivati suosjećanje, plemenitost i slično, na što počinitelj, po prirodi svojih djela, nema pravo. Prema definiciji oprost shvaćen kao proces u interpersonalnom odnosu uključuje zamjenu negativnih mišljenja, emocija i ponašanja prema osobi koja je nanijela povredu (Younger i sur., 2004 prema Merolli, 2008).

O oprostu kao procesu možemo govoriti kada se radi o težim interpersonalnim povredama koje imaju dublje značenje za onoga tko je povrijeđen. Nasuprot oprostu kao procesu možemo govoriti o oprostu kao jednokratnom činu. O oprostu kao jednokratnom činu govorimo kada se radi o lakšim povredama (npr. kada netko kasni na važan dogovoreni sastanak) (Enright i Fitzgibbons, 2000; McCullough i sur., 1998). U ovome radu oprost ćemo razmatrati kao proces nakon teže povrede.

Žrtva je nakon povrede često u neugodnim emocijama i zapetljanim bolnim situacijama. Upravo je oprost jedan od mehanizama kojim se mogu nadvladati takve situacije. Stoga su brojni psiholozi unutar kliničkih i nekliničkih skupina razvili strukturirane intervencije temeljene na različitim teorijskim modelima koji promiču oprost u interpersonalnim odnosima. Opraštati se može naučiti (Worthington i sur., 2014). Prema dosadašnjim istraživanjima dva su pristupa u poticanju razvoja opraštanja: *procesno orijentiran pristup* i *pristup orijentiran na odluku* (Baskin i sur., 2004).

Procesno orijentiran pristup uključuje intervencije koje traju tijekom duljega vremenskoga perioda i koriste kognitivne, ponašajne i emocionalne strategije. Jedna od poznatijih intervencija je procesno orijentiran Enrightov model opraštanja (1991). Model je načinjen po uzoru na Kolhbergovu teoriju razvoja moralnoga prosuđivanja (1976) prema kojoj svaki od stadija moralnoga prosuđivanja odgovara jednom od vrsta Enrightova (1991) modela opraštanja. Tako možemo razlikovati šest vrsta oprosta: 1. Osvetoljubivi oprost – opraštanje uz uvjet da žrtva počinitelju uzvrati istom mjerom; 2. Uvjetni ili obeštećujući oprost – opraštanje

uz uvjet da žrtva nadoknadi štetu; 3. Očekivani oprost – javlja se pod pritiskom drugih jer se tako očekuje; 4. Zakonski očekivani oprost – opraštanje se odvija zbog zahtjeva koje nameće npr. životna filozofija ili religija; 5. Oprost kao društvena harmonija – javlja se zbog potrebe uspostavljanja ravnoteže u društvu; 6. Oprost iz ljubavi – oprašta se zbog istinske ljubavi prema ljudima.

Worthington i Scherer (2004) u procesu oprosta ističu ulogu emocija i razlikuju dva različita, ali povezana procesa oprosta: oprost odlukom i emocionalni oprost. Kod oprosta odlukom žrtva se prema počinitelju ponaša manje negativno, a više pozitivno, premda emocije prema počinitelju i dalje mogu ostati negativne. Emocionalni oprost podrazumijeva zamjenu neugodnih (negativnih), neopraštajućih emocija s pozitivnima, poput empatije i suosjećanja prema počinitelju. Prema tome, oprost kao proces može biti kognitivni i emocionalni. U nastavku ćemo opisati različite aspekte procesa opraštanja: oprost odlukom (kognitivni aspekti opraštanja) i emocionalni oprost (emocionalni aspekti opraštanja) koji na kraju utječu na motivacijske aspekte opraštanja.

1.2.1.3. Kognitivni aspekti procesa opraštanja

Tijekom procesa opraštanja, kao što smo već naveli, žrtva doživljava promjene i na kognitivnoj razini. Razumijevanje procesa opraštanja uključuje kognitivne aspekte koji obuhvaćaju kako žrtva percipira povredu (ozbiljnost nanesene štete), procjenu počinitelja (namjeru ili odgovornost za nanošenje štete), promatranje počiniteljevoga ponašanja nakon povrede (prisutnost isprike i izrazi kajanja) te načine na koje će žrtva pristupiti suočavanju s posljedicama povrede (Exline i Baumeister, 2000). Prema dosadašnjim istraživanjima proces oprosta prvotno započinje svjesnom kognitivnom odlukom za oprostom. Žrtve nakon povrede moraju doživjeti kognitivnu preobrazbu u ranom razdoblju procesa opraštanja kako bi neugodne emocije izazvane povredom zamijenili ugodnim (Enright i Fitzgibbons, 2000; Davis i sur., 2015). Prema Di Blasiu (1998), oprost zasnovan na odluci je kognitivni čin koji se temelji na snazi volje za oprostom. Di Blasio (1998) se oslanja na svoje kliničko iskustvo kako bi razvio model oprosta baziran na odluci. Nakon povrede žrtva može odlučiti da će oprostiti počinitelju, da neće tražiti osvetu. Također, može se obvezati da neće izbjegavati osobu koja joj je nanijela povredu, ako nije opasno nastaviti kontakt s počiniteljem. Nadalje, može počinitelja osloboditi od npr. plaćanja društvenog duga koji je nastao povredom. Odlukom žrtva namjerava kontrolirati svoje ponašanje nakon povrede prema počinitelju.

No, žrtva, iako je odlučila oprostiti, može i dalje osjećati tugu i strah (npr. da će ponovno biti povrijeđena). Također, može osjećati bijes i ljutnju kao i potrebu postavljanja jasnih granica između sebe i počinitelja. Nadalje, može biti ogorčena, neprijateljski nastrojena i nepomirljiva prema počinitelju. Di Blasio (1998) prednost daje oprost odlukom dok emocionalni oprost smatra manje važnim. To je naišlo na kritike drugih autora koji upozoravaju da opraštanje odlukom neće žrtvu osloboditi i spriječiti da i dalje osjeća emocionalnu bol (npr. Worthington, 2005).

Također, u svakodnevnome životu svi osjećaji i ponašanja nisu uzrokovani svjesnom spoznajom (Worthington, 2005). Istraživanja o donošenju odluke pokazala su da su kognitivni i emocionalni procesi međusobno povezani te da utječu na bihevioralne izbore. Da bi se istinski oprostilo, treba emocionalna promjena. Iako je žrtva odlučila oprostiti, ona i dalje može prema počinitelju imati različite emocije i raspoloženja (uzrujanost, gorčinu, ljutnju i sl.) na što žrtva ne može utjecati.

Iako je pojedinac odlučio oprostiti, zbog nanesene povrede može i motivacijski biti usmjeren prema osveti ili izbjegavanju počinitelja, ali ako je odlučio oprostiti, kontrolirat će svoje ponašanje. Osoba koja je odlučila oprostiti ponašat će se dobronamjerno prema počinitelju (Baumeister i sur., 1998; Di Blasio, 1998). Lichtenfeld i suradnici (2015) smatraju da je oprost odlukom važan u procesu opraštanja te osoba teško može donijeti odluku da će oprostiti bez emocionalne uključenosti. Oprost odlukom postulira se kao potencijalni put koji vodi do emocionalnoga oprosta, a karakterizira ga pozitivno ponašanje prema počinitelju sa svjesnom regulacijom negativne motivacije. Oprost odlukom ima potencijal pokrenuti proces emocionalnoga opraštanja kojemu prethodi (Worthington i sur., 2007).

1.2.1.4. Emocionalni aspekti procesa opraštanja

Emocionalni aspekti opraštanja odnose se na različite emocije i raspoloženja koje žrtva i počinitelj doživljavaju nakon povrede. Također, emocije mogu olakšati ili otežati proces opraštanja. Nakon povrede kod žrtve se javljaju uglavnom neugodne emocije od kojih su najistaknutije strah, mržnja, ljutnja i tuga. No, mogu se javiti i ugodne emocije, poput empatije i nade. Kod počinitelja se također mogu javiti neugodne emocije poput doživljaja/osjećaja krivnje zbog povrede koju je nanio žrtvi. Sve ove emocije motiviraju ponašanja i mogu utjecati na razvoj i kraj u interpersonalnim odnosima kao i na sam proces opraštanja. U procesu nakon povrede ključan je razvoj ugodnih emocija poput povjerenja i empatije (Helperin i sur. 2011).

Nakon povrede ne mora nužno doći do oprosta te ishod povrede može biti neopraštanje zbog neugodnih emocija (Worthington i Wade, 1999). Istraživanja jasno pokazuju da emocija ljutnje smanjuje sklonost opraštanju. Prema Worthingtonu (2001) žrtve neopraštanje pokušavaju umanjiti tražeći pravdu kroz osvetu, kaznu, tražeći odštetu, ispriku ili apelirajući na božansku pravdu.

Dosadašnja istraživanja pokazala su da su ugodne emocije poput empatije povezane s opraštanjem nakon povrede u interpersonalnim odnosima (Worthington i sur., 2001; Wade i Worthington, 2003). Empatija je emocionalno stanje usmjereno prema drugome, a uključuje procjene afektivnog stanja i razumijevanje druge osobe. Empatija, kao oblik prosocijalnog, suosjećajnog i altruističnog ponašanja, uključuje brižne odgovore žrtve prema počinitelju umjesto samozaštitničkih i agresivnih. Oprost zahtjeva određeni kapacitet brige prema počinitelju, a ne samo osjećaje vlastite emocionalne nelagode i potrebe za zaštitom samoga sebe (McCullough i sur., 1997).

Budući da se oprost smatra procesom koji dovodi do smanjenja neugodnih emocija ili čak dovodi do povećanja ugodnih emocija prema počinitelju, može uključivati različite procese kojima se reguliraju emocije. Stoga procesi u regulaciji emocija nakon povrede mogu biti automatski ili kontrolirani, svjesni ili nesvjesni i mogu imati učinak na jednu ili više točaka u procesu opraštanja. Postoje različiti mehanizmi i strategije kojima se mogu regulirati emocije, uključujući kognitivno preispitivanje, supresiju (svjesno zaboravljanje vlastitih misli i sjećanja), represiju (nesvjesno zaboravljanje osjećaja), izbjegavanje situacija, izbjegavanje iskustava te ruminaciju. Vanjske okolnosti često utječu na regulaciju emocija, na primjer, inhibiranje izražavanja ljutnje zbog socijalne neprikladnosti. Istraživanja su pokazala da se regulacija emocija odvija putem specifičnih mehanizama te da postoje individualne razlike u korištenju različitih strategija za regulaciju emocija (Gross, 1998). Prema nekim istraživačima, opća sposobnost regulacije emocije promiče interpersonalni oprost (Worthington i Wade, 1999). Ključno je za opraštanje da se neugodne emocije zamijene ugodnim. Pretpostavka je da tek s promjenom emocija može doći do promjene u ponašanju žrtve prema počinitelju (Baumeister i sur., 1998).

1.2.1.5. Motivacijski aspekti procesa opraštanja

Prema McCulloughu (2008) motivacijski se aspekti procesa opraštanja odnose na promjene motivacija prema počinitelju nakon povrede. Motivacijski aspekti opraštanja ovise o kognitivnim i emocionalnim aspektima. McCullough i suradnici (2003) naglasak stavljaju na

prosocijalne promjene u motivaciji. Oni pretpostavljaju da se interpersonalna motivacija povezana s povredom može odnositi na sljedeća ponašanja: nakon povrede žrtva može biti jako motivirana da izbjegava počinitelja, da traži osvetu i/ili da se ponaša dobronamjerno prema osobi koja joj je nanijela bol. Sukladno tome, ove reakcije prema počinitelju također su motivacijske dimenzije na kojima se događa oprost. Kada ljudi oprost, postaju manje motivirani izbjegavati počinitelja, ne osvećuju se i ponašaju se dobronamjerno prema počinitelju (McCullough i sur., 2010). Tako na primjer McCullough i suradnici (1998), navode tri vrste emocionalnih odgovora unutar partnerskih sukoba koji su povezani s opraštanjem. Jedna vrsta emocionalnoga odgovora povezana je s percepcijom povrede koja uključuje odgovore žaljenja, straha i brige. Emocionalni odgovori povezani s percipiranom povredom kod žrtve izazivaju motivaciju za izbjegavanjem počinitelja, osvetom ili kažnjavanjem. Druga vrsta odgovora uključuje emocije ljutnje, razmišljanja o osveti i kažnjavanju. Nasuprot emocionalnim odgovorima koji uključuju ove dvije vrste negativnih odgovora postoji i motivacija za dobronamjernim ponašanjem prema počinitelju koji se opisuje kao interpersonalni oprost (Worthington i Wade, 1999; Worthington, 2000; Worthington i sur., 2001).

U interpersonalnom procesu nakon povrede mogu se dogoditi reakcije koje motiviraju žrtvu da se osveti ili izbjegava počinitelja, paralelno s procesom koji može biti opraštajući. Zato kada osoba kaže da je oprostila nekome, tada njena percepcija povrede i počinitelja ne usmjerava motivaciju prema destruktivnim obrascima ponašanja kao što su izbjegavanje i osveta. Osoba doživljava konstruktivne promjene u motivaciji te prema počinitelju pokazuje prosocijalne namjere. Stoga prvotno neopraštanje prethodi opraštanju, tj. povreda koja je izazvala antisocijalne motivacije kod žrtve mijenjaju se u prosocijalne (Fehr i sur., 2010). U nastavku je opisan intrapersonalni i interpersonalni proces opraštanja.

1.2.1.6. Intrapersonalni i interpersonalni proces opraštanja

Baumeister i suradnici (1998) su identificirali dvije komponente oprosta: *intrapersonalnu* i *interpersonalnu* komponentu. Intrapersonalni procesi usmjereni su na promjene koje se događaju unutar osobe, ali oprost nužno uključuje onoga drugog, odnosno interpersonalni okvir. Prema Baumeisteru i suradnicima (1998) žrtva nakon povrede može oprostiti ili uskratiti oprost počinitelju, što otvara četiri mogućnosti:

- a) neopraštanje (engl. *unforgiving*), kad nema intrapersonalnog i interpersonalnog oprosta, žrtva je nepopustljiva;

- b) tihi oprost ili prešutni oprost (engl. *silent forgiveness*), ako žrtva oprostí počinitelju, a da pri tome počinitelj nije s ovime upoznat. Tihi oprost ima mnoge prednosti za žrtve koje tako mogu osjetiti mir;
- c) šuplji oprost (engl. *hollow forgiveness*), ako žrtva ne osjeća da je u stanju oprostiti, a istovremeno izrazi oprost počinitelju. Šuplji se oprost pruža kada žrtva osjeća da ga društvene norme zahtijevaju. Ovo može biti vrlo negativno za žrtvu. Ona izražava da je počinitelj oslobođen krivnje, ali negativni osjećaji ostaju. Dakle, žrtva će imati više koristi ako ne podlegne društvenim pritiscima i normama;
- d) potpuni oprost (engl. *full forgiveness*), unutarnji se oprost izražava počinitelju. Žrtva i počinitelj imaju koristi od punoga oprosta.

a) Intrapersonalni proces opraštanja

McCullough i suradnici (2001) definirali su intrapersonalni oprost kao intraindividualnu prosocijalnu promjenu prema počinitelju, smještenu u interpersonalni kontekst. Intrapersonalni procesi su promjene koje se događaju unutar osobe (žrtve) i usmjereni su na svladavanje neugodnih osjećaja (ljutnje, bijesa) kao i negativnih misli (misli o osveti, neprijateljstvu) prema počinitelju nakon povrede. Mnogi autori smatraju da je za svaki čin opraštanja potrebna unutarnja promjena, odnosno intrapersonalna promjena jer povreda koju je počinitelj nanio žrtvi može dominirati njenim mislima, osjećajima i životom. Opraštanje nije čin koji se događa u trenu nego je proces u kojemu se žrtva može susresti s različitim mentalnim i psihološkim preprekama oprost. Jedna je od prepreka u ovom procesu fokusiranje žrtve na bolne osjećaje i misli koje su posljedica povrede. Kod razmišljanja o svojem statusu žrtve osoba se može uvući u vrtlog zaokupljenosti sama sobom. Također, ako žrtve opraštaju uvijek i nekritički, dovode se u situaciju da će ih drugi, a možda i one same sebe, doživjeti „otiračem“. Primjerice, ako žrtva preuzima inicijativu za opraštanjem i ponovnim uspostavljanjem izigranoga povjerenja, može biti doživljena kao osoba koju svatko može povrijediti. Većina istraživanja naglašava važnost određenih uvjeta kako bi proces opraštanja zaista imao pozitivan utjecaj na osobu koja oprašta, izbjegavajući tako "efekt otirača" (Luchies i sur., 2010). Ključno je da počinitelj pokaže da je žrtva sigurna u nastavku njihovoga odnosa, što znači da neće biti ponovnih povreda i da počinitelj cijeni odnos s osobom koju je povrijedio. Osim toga, važno je da se počinitelj ispriča, preuzme odgovornost za svoje postupke, ponudi kompenzaciju za eventualnu štetu te traži oprost. U situacijama gdje ovi uvjeti nisu ispunjeni ili se slične povrede nastavlja, može doći do pojave "efekta otirača" (McCullough i sur., 2008). S druge strane,

žrtva unatoč povredi može donijeti odluku da će oprostiti počinitelju. Žrtva može ozbiljno misliti i reći da se neće osvećivati, izbjegavati počinitelja ili svjesno nastojati vratiti odnos kakav je bio prije povrede. Odlukom žrtva pokazuje namjeru da će kontrolirati svoje ponašanje. Opraštanje odlukom neće kod žrtve umanjiti emocionalnu bol, potrebno je opraštanje i emocijama (DiBlasio, 1998). Također, ako se počinitelj kaje i ispričava zbog nanese povrede, može potaknuti unutarnji proces oprosta jer žrtva na drugačiji način može gledati na počinitelja (Gordon i sur., 2000). Mnoga istraživanja utvrdila su dobrobit oprosta na intrapersonalnoj razini. Prema istraživanjima oprost na intrapersonalnoj razini povezan je s boljim mentalnim i fizičkim zdravljem. Opraštanje može smanjiti zdravstvene rizike. Tako, na primjer, emocionalno opraštanje, ako rezultira pozitivnim osjećajima prema počinitelju ojačava imunološki sustav (Worthington i Scherer, 2004; Witvliet i sur., 2001; Worthington i sur., 2005). Nadalje, opraštanje može žrtvu smiriti i time joj pomoći da se bolje nosi sa svim stresovima na koje nailazi, a ne samo s onima koji su posljedica pretrpljene povrede (Toussaint i sur., 2015).

b) Interpersonalni proces opraštanja

Oprost nužno uključuje onoga drugog, odnosno interpersonalni okvir. No, koncept interpersonalnog oprosta tek je nedavno zaokupio pažnju psihologa koji su se počeli baviti empirijskim istraživanjima. Interpersonalni odnosi često mogu biti narušeni neovisno o tome uključuju li bliske osobe (npr. prijatelje, partnere, članove obitelji) ili strance. Mnogi su prekršili obećanje, odavali tuđe tajne koje se ne smiju odati, nanijeli emocionalne i tjelesne ozljede. U tim odnosima dolazi do namjernih ili nenamjernih povreda pa je jedan od izazova je učinkovito rješavanje takvih situacija nakon povreda (Fincham, 2000). Neovisno o kakvom se odnosu radilo, ako se želi održati odnos između žrtve i počinitelja nakon povrede, opraštanje promiče dobrobit i stabilnost odnosa. Osim toga, interpersonalni oprost povezan je s naporima pojedinca da obnovi narušen odnos s počiniteljem. U tome smislu, interpersonalni oprost je bliži tradicionalnome značenju oprosta koji sadrži spremnost na pomirenje i suosjećanje s počiniteljem. Opraštanje na interpersonalnoj razini povezano je s inhibicijom agresije kao i odustajanjem od osvete. Oprost može dovesti do pomirenja, veće socijalne podrške, a dugoročno promiče zadovoljstvo i stabilnost u različitim interpersonalnim odnosima (Riek i Mania, 2012; Toussaint i sur., 2015).

Intrapersonalni i interpersonalni oprost mogu se dogoditi neovisno jedan o drugome. Dakle, žrtva koja je popravila odnos s počiniteljem još uvijek može osjećati ljutnju, dok žrtva

koja ne gaji negativne osjećaje prema počinitelju možda neće željeti popraviti odnose (Baumeister i sur., 1998).

1.2.1.7. Što oprost nije?

Neophodno je razjasniti što oprost nije. Mnogi autori lakše su postigli konsenzus oko toga što oprost nije nego li što oprost jest (McCullough i sur., 2000). Oprost treba razlikovati od drugih sličnih pojmova koji se poistovjećuju ili se povezuju s oprostom kao što su pomirenje, zaboravljanje i prihvaćanje. Oprost također treba razlikovati od obrambenih mehanizama koji se događaju nakon povrede kao što su poricanje i potiskivanje povrede od strane žrtve (Goertzen, 2003). Odvajanje oprosta od spomenutih termina s kojima on jest povezan, ali na koje nije svodiv, pomaže u njegovu definiranju.

No, oprost se često povezuje s pomirenjem. Pomirenje se definira kao ponovno prijateljstvo između bivših protivnika, a odnosi se na ponovno vraćanje dobrih odnosa između žrtve i počinitelja te uključuje toleranciju i suradnju. Da bi se pomirenje dogodilo, neophodno je sudjelovanje obiju strana među kojima je narušen odnos. No, oprost nije isto što i pomirenje (Enright, 1998). Moguće je pomiriti se s počiniteljem, a da mu se zapravo ne oprost (npr. osoba uspostavlja odnose s počiniteljem zbog različitih okolnosti, a negativni osjećaji i dalje su prisutni). Također, moguće je oprostiti počinitelju, a da se s njime žrtva ne pomiri (npr. osoba može oprostiti, a ne uspostavlja interpersonalni odnos s počiniteljem). De Waal i Pokorny (2005) navode da su oprost i pomirenje dva različita konstrukta. Oprost je samo unutarnji proces, a pomirenje je vanjski, relacijski proces. Oprost može voditi pomirenju pa ako je žrtva oprostila počinitelju, s njime se ne mora pomiriti (McCullougha, 2001).

Nadalje, oprost treba razlikovati od zaboravljanja koje implicira da se o počinitelju više ne razmišlja i da je sjećanje na povredu iskliznulo iz svjesnosti (Enright, 1998). Ako bi se očekivalo da se činom oprosta zaboravi povreda, time bi se obezvrijedila iskustva onih koji su pretrpjeli značajna kaznena djela. Nasuprot tome, oprost bi trebao uključivati sjećanje na povredu koje se može pamтити cijeli život. Mnogi nerado opraštaju kaznena djela zbog bojazni da će tim činom umanjiti povredu koju su pretrpjeli ili da će time opravdati počinjeno kazneno djelo (North, 1998).

Oprost treba razlikovati od prihvaćanja, koje djelom uključuje mirenje sa situacijom koja se ne može promijeniti. Na primjer, izdaja prijatelja je čin koji, ako je osoba odlučila

oprostiti, to mora prihvatiti kao dio iskustva i razvoja odnosa toga prijateljstva. Ali taj čin nikako ne odobrava (Lundahl i sur., 2008).

Prema svemu navedenome, može se reći da oprost ne znači zaboravljanje načina na koji je osoba povrijeđena niti nužno znači pomirenje ili povezivanje s počiniteljem nedjela, odobravanja njegova ponašanja ili njegova djela, kao ni oslobađanje od odgovornosti. Istinski oprost događa se tek nakon priznanja da je počinitelj počinio neprihvatljiv i štetan čin (North, 1998).

1.2.2. Teorijski pristupi procesu opraštanja

Prema Worthingtonu (2020) u psihologiji postoje različiti teorijski pristupi istraživanja oprosta nakon povrede. Najčešće su korišteni evolucijski modeli (McCullough, 2008), procesni model opraštanja (Enright i Fitzgibbons, 2000) te modeli stresa i suočavanja (Strelan i Covic, 2006).

Prema evolucijskome pristupu, žrtva suočena s povredom priklanja se nekome od evolucijskih usvojenih obrazaca ponašanja koji imaju adaptivne svrhe, a njih je nekoliko: žrtva može težiti osveti ili kažnjavanju počinitelja, moguće je da se udalji od počinitelja ili mu oprost. Obrasci ponašanja kao što su osveta i kazna predstavljaju neki vid obrane od povrede jer smanjuju mogućnost da će počinitelj ponovno nanijeti štetu. Nadalje, služe kako bi se utvrdile norme i granice prihvatljivoga ponašanja. Također je moguće da žrtva nakon svega oprost počinitelju. Prema McCulloughu (2010) osveta je evoluirala kako bi se spriječile buduće štete ili povrede, a opraštanje je evoluiralo kako bi se sačuvali vrijedni odnosi unatoč nastalim povredama. McCullough (2008), pokušavajući predstaviti evolucijsko tumačenje opraštanja, ne smatra da ljudi posjeduju „gen“ za oprost. No, on daje širu sliku mogućih evolucijskih utjecaja koji su u konačnici povezani sa suradnjom i srodstvom nakon određenih povreda. Opraštanje se događa pod sljedećim uvjetima: Prvo, žrtva će vjerojatnije oprostiti počinitelju ako smatra da taj odnos za nju ima vrijednost. Drugo, žrtva oprašta počinitelju ako smatra da je neće ponovno povrijediti. Treće, žrtva oprašta ako joj je počinitelj važan i ne želi odustati od njega. Predloženi uvjeti podupiru evoluciju oprosta kao produktivnoga principa rodbinske selekcije (npr. žrtvovanje sebe za one koji dijele naše gene) kao i recipročnog altruizma (suradnja radi zajedničke dobrobiti). Opraštanje je evoluiralo kako bi promicalo osobne interese, kao i sposobnost za preživljavanje. Luebbert (1999) navodi da su tijekom evolucijske povijesti ljudi koji su opraštali jedni drugima bili reproduktivno uspješniji od ljudi koji nisu opraštali. Zašto oprostiti strancu ili kada nema percipirane koristi? Odgovori na ovo pitanje može biti povezano s dobrobiti koju imamo opraštanjem ili mogu biti povezani s religijskim ili filozofskim

uvjerenjima (McCullough, 2008). Oprost se objašnjava kao poželjna i adaptivna strategija rješavanja konflikata (McCullough, 2008). Primarna funkcija oprosta ima svrhu održavanja socijalne harmonije (Youngera i sur., 2004).

Teorijski pristup istraživanja opraštanja kao procesa temelji se na Enrightovu modelu (1991). Enright i Fitzgibbons (2000) u prijašnji su Enrightov procesni model (1991) dodali afektivne i bihevioralne elemente prema kojemu se proces opraštanja odvija u četiri faze: razotkrivanje, odluka, radna faza i traženje smisla. U prvoj fazi, fazi razotkrivanja, važno je dubinski razumjeti psihološke mehanizme obrane te prepoznati i ocijeniti psihološku bol proizašlu iz povrede. Bitno je postati svjestan da negativne emocije poput ljutnje i ogorčenosti često nanose više štete nego koristi. U fazi odluke istražuje se mogućnost opraštanja kao odgovora na povredu. Postupno se prihvaća ideja opraštanja, a zatim donosi odluka da će se zaista oprostiti. Ova faza podrazumijeva introspekciju i otvorenost prema procesu donošenja ključne odluke. U radnoj fazi osoba nastoji pristupiti opraštanju iz novoga kuta. To uključuje gledanje na povredu drugim očima, prihvaćanje vlastite povrijeđenosti te nastojanja razumijevanja razloga zašto je druga osoba djelovala na određeni način. Ovo je faza aktivnog procesa opraštanja. U posljednjoj fazi, fazi traženja smisla, osoba pokušava izvući korist iz situacije, traži pouku i pronalazi dublji smisao u onome što se dogodilo. Ova faza predstavlja integraciju iskustva opraštanja u širi kontekst života. Prema istraživanjima Worthingtona i suradnika (2005) te Baskina i suradnika (2004), unutar ovih četiriju faza proces opraštanja sastoji se od dvadeset koraka.

Teorijski pristup istraživanja oprosta u kontekstu stresa i suočavanja sugerira da je stres središnje iskustvo u životu unutar interpersonalnih odnosa (Lazarus 1999; Lazarus i Folkman 1984). Proces kroz koji pojedinac prolazi kako bi oprostio drugome može biti shvaćen kao sredstvo za redukciju stresne reakcije nastale povredom (Worthington i Scherer, 2004). Model stresa detaljnije ćemo opisati u sljedećem odjeljku.

1.2.2.1. Model stresa i suočavanja kao teorijski pristup u tumačenju povrede i opraštanja

U ovome radu oprost i potrebu za kaznom nakon povrede razmotrit ćemo u kontekstu teorije stresa. Najprije ćemo objasniti što je to stres i stresor i ukratko ćemo opisati transakcijski model stresa i suočavanja kojega su postavili Lazarus i suradnici (1993).

Selye (1956, prema Schwarzeru i Taubertu, 2002) odijelio je pojmove stresor (podražaj) i stres (odgovor). Stresori se odnose na različite fizikalne i socijalne uvjete ili unutarnje zahtjeve

koje pojedinac opaža kao potencijalno ili stvarno štetne i prijeteće. Dakle, stresor je objektivan vanjski događaj, dok je stres naše unutrašnje stanje, način na koji doživljavamo stresor (Lazarus, 1993).

Stres može biti podijeljen na dva osnovna tipa: akutni i kronični. Akutni stres proizlazi iz naglih promjena u okolini, poput prometnih nesreća, dok kronični stres proizlazi iz dugotrajnih i kontinuiranih životnih teškoća u poslovnim, društvenim ili interpersonalnim odnosima. Lazarusov transakcijski model (1993) naglašava proces suočavanja sa stresom u specifičnom situacijskom kontekstu. Ovaj model podrazumijeva dinamičke promjene u interakciji pojedinca i okoline koje se događaju ovisno o vremenu i/ili specifičnom situacijskom kontekstu. Teorija stresa prema Lazarusu i Folkmanu (1987) ističe da nije moguće točno predvidjeti ponašanje osobe u stresnoj situaciji bez uzimanja u obzir zahtjeva konkretne situacije i subjektivnoga doživljaja te situacije. Drugim riječima, ponašanje osobe u stresu ovisi o tome kako pojedinac percipira i doživljava situaciju u kojoj se nalazi. Taj subjektivni doživljaj odnosi se na kognitivnu procjenu nekih karakteristika situacije i odabir načina suočavanja.

Prema Lazarusu (1993) postoje dvije vrste kognitivnih procjena situacije:

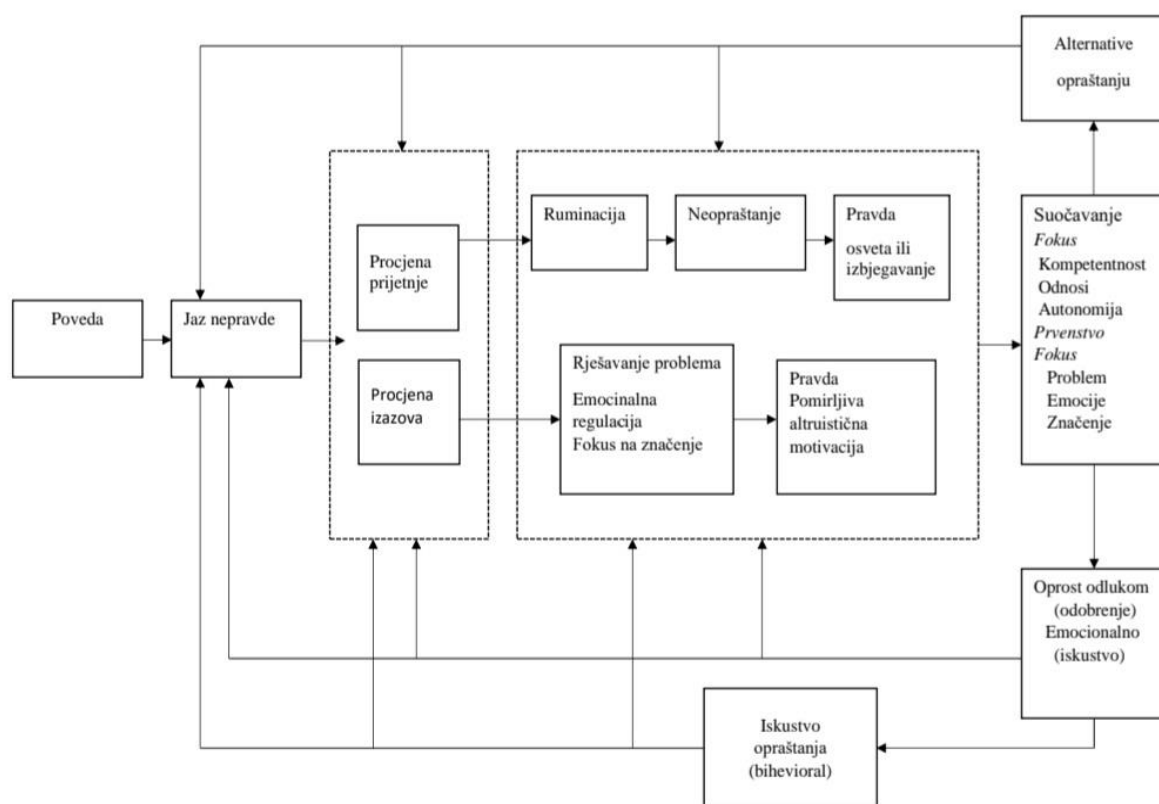
1) *Primarna kognitivna procjena* određuje hoće li neki podražaj ili situacija biti doživljena kao stresor ili neće. Pojedinac može procijeniti da je transakcija s okolinom irelevantna, benigno-pozitivna ili stresna. Procjena se vrši na temelju stupnja opasnosti, nesigurnosti, ugrožavajućih aspekata i postojanja konflikta unutar situacije, kao i količine bespomoćnosti koju izaziva ta situacija.

2) *Sekundarna kognitivna procjena* odnosi se na procjenu vlastitih sposobnosti i mogućnosti savladavanja određene situacije. Postojanje socijalnih, materijalnih ili osobnih resursa omogućuje izbor raspoloživih opcija, odnosno mogućnosti suočavanja. Pomanjkanje bilo kojega od ovih resursa naziva se ranjivost i povredljivost. Procjena mogućnosti utjecaja odnosi se na izbor načina suočavanja koji najbolje odgovaraju onome što se zbiva u okolini (Krizmanić, 1991).

Prema Lazarusovoj teoriji proces suočavanja uključuje kognitivne i bihevioralne napore usmjerene na prevladavanje zahtjeva iz okoline ili unutarnjih izazova koje pojedinac percipira kao prevelike u odnosu na vlastite sposobnosti i resurse (Lazarus i Folkman, 1987). Dvije su glavne strategije suočavanja prema ovoj teoriji. Prva se strategija odnosi na suočavanje usmjereno na problem. Druga se odnosi na suočavanje usmjereno na emocije. *Suočavanje usmjereno na problem* dominira kada pojedinci vjeruju da mogu poduzeti konstruktivne korake

u vezi stresnog događaja i kontrolirati njegove ishode. Ove strategije uključuju rješavanje problema, prepoznavanje pozitivnog aspekta situacije (reinterpretacija) i traženje dodatnih informacija. *Suočavanje usmjereno na emocije* ima za cilj smanjivanje emocionalnoga uzbuđenja izazvanoga stresnom situacijom. Ovaj pristup prevladava u situacijama u kojima osoba procjenjuje da nema kontrolu nad stresnim događajima ili njihovim ishodima. Uključuje izražavanje osjećaja i traženje socijalne podrške, što može uključivati traženje savjeta ili emotivnu podršku od drugih (Folkman i Lazarus, 1987). Važno je napomenuti da procjena stupnja kontrole igra ključnu ulogu u odabiru strategije suočavanja. Kada pojedinac vjeruje da ima sposobnost promijeniti situaciju, veća je vjerojatnost da će koristiti strategije koje su usmjerene na rješavanje problema. Nasuprot tome, kada procijeni da nema kontrolu nad situacijom, više će se oslanjati na strategije suočavanja koje su usmjerene na emocije (Folkman i Lazarus, 1987).

Kazna i oprost mogu se razmatrati kao oblici suočavanja s povredom. Teorijski pristup koji ćemo opisati oslanja se na Lazarusov i Folkmanov model stresa i suočavanja nakon doživljene povrede, a shematski je prikazan na Slici 1 (prema Worthingtonu, 2006).

Slika 1 Teorijski prikaz suočavanja nakon interpersonalne povrede

Povreda se u ovome modelu smatra stresorom. Prema Worthingtonu (2006), doživljena povreda može narušiti ravnotežu između percipiranoga i željenog ishoda nakon povrede zbog čega dolazi do „jaza nepravde“ (engl. *injustice gap*). Upravo osjećaj nepravde ovisi o doživljenom „jazu nepravde“, npr. to se može odnositi na težinu nanesene povrede, što će dalje ovisiti o procjeni prema kojoj će se povreda procijeniti kao prijetnja ili izazov. Također „jaz nepravde“ može se doživjeti zbog izostanka retributivne i restorativne pravde tj. željene razine pravde i ostvarene (npr. počinitelj nije pravomoćno kažnjen ili je oslobođen kazne zbog propusta u kaznenopravnome sustavu, a trebao je biti kažnjen).

Strelan i Covic (2006) i Worthington (2004) navode šest načina prema kojima je proces opraštanja povezan s procesom suočavanja jer pruža bolje objašnjenje oprosta kao kontinuirane interakcije između situacijskih, relacijskih i osobnih faktora.

a) Proces opraštanja reakcija je na povredu

Kognitivne, emocionalne i bihevioralne reakcije koje se mogu javiti kao odgovor na povredu možemo definirati kao reakcije na stresor (Berry i sur., 2001). Proces kroz koji pojedinac prolazi kako bi oprostio drugome može biti shvaćen kao sredstvo za redukciju stresne reakcije (Worthington i Scherer, 2004).

b) Reakcije na stresor (povredu) mogu biti primarne i sekundarne procjene

Reakcije na povredu u procesu oprosta uključuju primarne i sekundarne procjene. Pitanja uključuju afektivne i bihevioralne reakcije. Ako se povredu percipira kao prijetnju, procjena povrede uključivat će pitanje poput: „Je li me ovo povrijedilo?“. Šteta i gubitak već su nastali (npr. gubitak socijalne uloge, kad nas prijatelj iznevjeri). Kod procjene prijetnje pitanje može glasiti: „Hoće li me ovo povrijediti?“. Ovo se također odnosi na sličnu vrstu štete, ali uključuje anticipaciju onoga što se još nije dogodilo. Procjena situacije prati pojava neugodnih emocija. Kada procjenjujemo izazove, možemo postaviti pitanje: „Predstavlja li ovo priliku za mene/moj odnos?“. Procjena je usmjerena na potencijalnu korist ili rast koji bi mogao proizaći iz određenoga događaja i prati je pojava ugodnih emocija. Takve primarne i sekundarne procjene nastaviti će se provoditi tijekom cijeloga procesa suočavanja s povredom.

c) Strategije suočavanja opisuju kako ljudi opraštaju

Dvije temeljne strategije suočavanja usmjerene na problem i emocije daju okvir kojemu je moguće objasniti što ljudi čine u procesu opraštanja i kako opraštaju. Same po sebi, strategije

suočavanja nisu ni dobre ni loše (Lazarus i Folkman, 1984), no mogu se vrednovati prema njihovoj učinkovitosti u određenoj situaciji. Proces opraštanja može biti i kognitivno suočavanje, ako se bavi problemom koji je izazvao stres. To može biti razgovor s počiniteljem o tome što se dogodilo, potraživanje nekoga vida nadoknade zbog nanesene povrede, odluka o prekidu odnosa s počiniteljem ili jednostavno planiranje nekih daljnjih koraka. Kod suočavanja usmjerenoga na emocije pokušava se ublažiti emocionalna reakcija ljutnje na percipiranu povredu s ciljem rješavanja problema i mogućega popravka štete. Strategija suočavanja usmjerena na emocije bila bi učinkovita kao regulatorni odgovor na stresor. Ruminacija može imati posljedice na ishod suočavanja i ishod toga procesa. Ruminiranje se definira kao usredotočenje pažnje žrtve na simptome vlastite tjeskobe, kao i na moguće uzroke i posljedice, umjesto na potencijalna rješenja. Prema istraživanju McCullougha i suradnika (2001), ruminacija nakon povrede predstavlja prepreku u procesu oprosta te povećava potrebu za osvetom i traženjem pravde. Nakon doživljene povrede žrtva često ima sklonost kontinuiranom razmišljanju o iskustvu, zadržavajući slike, misli i osjećaje povezane s osobom koja im je nanijela bol. Ruminacija se promatra kao neopraštanje, a manja razina ruminacije prepoznaje se kao ključna komponenta procesa opraštanja (Toussaint i Webb, 2005).

d) Opraštanje i suočavanje mogu biti usmjereni na budućnost

Suočavanje se tradicionalno shvaćalo kao strategija prilagodbe i preživljavanja. Noviji modeli psihološkoga rasta upozoravaju da se negativni događaji mogu iskoristiti kao prilika za rast. No, oni ne poništavaju prijašnje teorije stresa, odnosno moguće negativne ishode djelovanja stresora. Misli se na percipiranu mogućnost da se dogodi promjena u aktualnoj ili psihološkoj situaciji koja bi mogla stresni događaj učiniti motivirajućim (Folkman i Moskowitz, 2000).

Schwarzer i Taubert (2002) doprinijeli su proširenju teorije suočavanja sa stresom razvijanjem teorije proaktivnog suočavanja. Prema vremenskome aspektu nastanka stresnih događaja i sigurnosti pojave tih događaja, identificirali su četiri vrste suočavanja: reaktivno, anticipatorno, preventivno i proaktivno suočavanje.

Reaktivno suočavanje definiraju kao napor usmjeren na nošenje s prošlim ili trenutačnim stresnim događajem, uključujući prihvaćanje štete ili gubitka te traženje značenja radi ponovnoga oblikovanja vlastitoga života. Primjer takvoga suočavanja može biti suočavanje s doživljenom nesrećom. *Anticipatorno suočavanje* obuhvaća pripremu za potencijalno stresne događaje koji se još nisu manifestirali. To uključuje napore usmjerene na suočavanje s prijetnjama koje će se vjerojatno pojaviti u bliskoj budućnosti, kao što su prilagodba na

roditeljstvo, poslovni intervju ili mirovina. Osoba se nosi s percipiranim rizikom tumačeći situaciju više kao izazov nego kao prijetnju, pripremajući se za taj događaj.

Preventivno suočavanje opisuje napore uložene u pripremu za dugoročnu nesigurnost i kritične događaje koji se mogu ili ne moraju pojaviti u dalekoj budućnosti. Ovdje se suočavanje doživljava kao upravljanje rizikom, u kojemu se osoba mora nositi s različitim nepoznatim rizicima u dalekoj budućnosti.

Proaktivno suočavanje, prema Schwarzeru i Taubertu (2002), ne proizlazi iz negativnih procjena poput gubitka, štete ili prijetnje. U proaktivnome suočavanju ljudi imaju viziju života kakav bi željeli živjeti. Oni vide rizike, zahtjeve i prilike u dalekoj budućnosti, ali ih ne percipiraju kao gubitak, štetu ili prijetnju. Umjesto toga, takve izazovne situacije doživljavaju kao priliku za postavljanje proaktivnih ciljeva umjesto upravljanja rizicima. Proaktivno suočavanje postaje proces upravljanja ciljevima, teži stvaranju boljih životnih uvjeta i postizanju više razine izvedbe u različitim zadacima, što se doživljava kao prilika za davanje značenja životu.

Prema Strelanu i Covicu (2006) anticipatorno i preventivno suočavanje mogu se primijeniti na proces opraštanja. To mogu biti situacije u kojoj žrtva želi očuvati odnos s počiniteljem jer neopraštanjem može doći do prekida odnosa. Na primjer, žrtva može pretpostaviti da, ako ne oprost, može doći do prekida odnosa s počiniteljem (partnerskoga, prijateljskoga i sl.), a taj odnos je u budućnosti važan za žrtvu unatoč povredi koja se dogodila. S druge strane, žrtva može i sama biti u situaciji u kojoj će i ona tražiti oprost. Anticipatorno i preventivno suočavanje ima svrhu očuvanja vrijednih odnosa nakon povrede.

e) Oprost je i interpersonalni i intrapersonalni proces

Intrapersonalni procesi usmjereni su na promjene koje se događaju unutar osobe. Nadalje, oprost nužno uključuje onoga drugog, odnosno interpersonalni okvir (Baumeister i sur., 1998). Suočavanje se sastoji od intrapersonalnih (npr. procjena izbora strategija suočavanja) i interpersonalnih (društvenih i situacijskih faktora) procesa. Kod oprosta kognitivni, emocionalni i bihevioralni odgovori na stresnu situaciju pod utjecajem su situacijskih, relacijskih i osobnih faktora (Thompson i Snyder, 2003; Hall i Fincham, 2005).

f) Oprost je dinamičan proces

Mnogi autori, proučavajući oprost unutar različitih teorijskih okvira, o njemu govore kao dinamičnome procesu (Worthington, 2006). Prema Strelanu (2006) opraštanje je rijetko

linearno i uključuje procjene koje mogu biti pozitivne i negativne ovisno o povredi (stresoru), sve dok stres povezan s povredom nije riješen. U tom procesu žrtva se može vraćati na početak povrede. Faze opraštanja mogu trajati različito dugo pa se žrtva može zaustaviti u nekoj od faza u tome procesu. Također u tome procesu žrtva može prema počinitelju istovremeno osjećati ljutnju i suosjećanje u suočavanju sa stresnom situacijom.

Neovisno o opisanim teorijskim pristupima oprosta, većina teorijskih pristupa opraštanja nije dovoljno empirijski istražena. Nedostaje konsenzus u definiranju oprosta, ishodu oprosta kao i onome što predstavlja krajnju točku u procesu oprosta. Iako se teorijski pristupi mogu značajno razlikovati u nazivima i opisima koji se koriste za objašnjavanje komponenti procesa opraštanja, među znanstvenicima postoji konsenzus da su sljedeće faze neminovne u samome procesu opraštanja: početni osjećaji ljutnje i povrijeđenosti (Enright i sur., 1996; Gordon i Baucom, 1998; Hargrave, 1994; Malcolm i Greenberg, 2000), negativne emocionalne i kognitivne posljedice (Enright i sur., 1996; Gordon i Baucom, 1998), prihvaćanje ideje da prethodne strategije suočavanja s povredom nisu uspješne (Enright i sur., 1996; Hargrave, 1994), odluka da se oprost ili pak pomisao na mogući oprost (Enright i sur., 1996; Worthington, 1998, 2001) i razumijevanje ili empatija prema počinitelju (Enright i sur., 1996; Malcolm i Greenberg, 2000; Worthington, 1998, 2001).

1.2.3. Individualne i socijalnopsihološke odrednice opraštanja

U ovome ćemo poglavlju dati pregled istraživanja o nekim odrednicama oprosta. Opisat ćemo faktore koji povećavaju vjerojatnost (ne)opraštanja. Pregled literature pokazuje da različiti autori nisu usuglašeni oko pitanju podjele faktora povezanih sa spremnošću na oprost. Pojedini ih autori dijele na unutarnje i vanjske (Mullet i sur., 1998; Exline i sur., 2003). Worthington (2005) faktore povezane s oprostom dijeli na osobne, relacijske i situacijske.

1) osobni se faktori odnose na obilježja počinitelja i žrtve:

- a) sociodemografska obilježja žrtve (dob, spol)
- b) vrijednosne orijentacije (svjetonazor – pripadnost nekoj određenoj grupi, religioznost)
- c) dispozicijski (osobine ličnosti)

2) relacijski se faktori odnose na obilježja odnosa počinitelja i žrtve:

- a) stupanj bliskosti žrtve i počinitelja

3) situacijski faktori:

- a) obilježja prijestupa i svojstva povrede (težina prijestupa, nastanak negativnih posljedica povrede)
- b) stupanj osobne odgovornosti počinitelja (postojanje/nepostojanje namjere da se žrtvi naškodi)
- c) postupci počinitelja nakon povrede (isprika i kajanje, traženje oprosta)

U nastavku rada prikazati ćemo svaki od ovih faktora.

1.2.3.1. Osobni faktori – obilježja žrtve i počinitelja

a) Sociodemografska obilježja žrtve (dob, spol)

Istraživanja koja su se bavila dobnim razlikama u opraštanju pokazuju da djeca i mladi u prosjeku najmanje opraštaju dok osobe starije dobi više opraštaju (Enright i sur., 1991; Subkoviak i sur., 1995). Prema nekim istraživanjima mlađi ljudi skloni su oprostiti nakon osвете ili primjerenoga iskupljenja. No, stariji ljudi gledaju na opraštanje kao na dar (Worthington, 2003). Dobne se razlike najčešće tumače činjenicom da su stariji spremni oprostiti zbog većega životnog iskustva i spoznaje da odnosi među ljudima nisu isključivi, već da uključuju i pozitivna i negativna iskustva (Mullet i sur., 1998)

Spolne razlike u spremnosti na opraštanje proučavane su kroz različita istraživanja, pri čemu su neki znanstveni radovi zaključili da nema razlika u spremnosti na opraštanje između muškaraca i žena (Fehr i sur., 2010). Neka druga istraživanja sugeriraju da žene češće iskazuju veću spremnost na opraštanje u usporedbi s muškarcima (Mullet i sur., 1998). Dakle, u objašnjavanju ovakvih rezultata većina istraživanja predlaže teoriju rodne socijalizacije u kojoj su ljudi u kontekstu socijalnih interakcija oblikovani u kulturalno primjerene uloge žena odnosno muškaraca. U ovome kontekstu izdvojili bismo teoriju rodne sheme (Bem, 1981) prema kojoj ono što je prihvatljivo i poželjno za žene nije prihvatljivo i poželjno za muškarce. Prema teoriji rodne sheme muškarce se potiče na potiskivanje većine emocija osim onih agresivnih, a od žena se očekuje da na povredu reagiraju razumijevanjem, suosjećanjem i empatijom. Prema teoriji rodne sheme, muškarci osobito oni tradicionalni na povredu će reagirati ljutnjom, gorčinom, osvetoljubivošću i agresijom, što ujedno vodi neopraštanju. Žene će češće doživjeti prosocijalne reakcije što na kraju može dovesti do opraštanja. No, u meta-analizi Fehr i suradnika (2010) koja je uključivala 175 studija pokazalo se da spol nema značajnu povezanost s opraštanjem. Ono što se može zaključiti je to da rezultati razlika u

spremnosti na opraštanje između muškaraca i žena nisu dosljedni pa je ovo područje potrebno dodatno istražiti.

b) Vrijednosne orijentacije (svjetonazor – pripadnost nekoj određenoj grupi, religioznost)

Od svjetonazorskih varijabli u istraživanjima opraštanja najčešće se istraživala religioznost. Svjetske su religije stoljećima isticale važnost oprosta (Rye i sur., 2001). Zajedničko učenje velikih monoteističkih religija je da će Bog oprostiti ljudima pa da zato ljudi trebaju oprostiti onima koji su ih povrijedili (McCullough i Worthington, 1999; McCullough i sur., 2000). Religijski nauk u većini svjetskih religija potiče emocije suosjećanja i empatije prema počiniteljima koje mogu potaknuti oprost kod žrtve (Enright i sur 1992). Zato bi religijska vjerovanja trebala biti povezana s uvjerenjima, emocijama, akcijama i ciljevima pojedinca.

Psihološka istraživanja ukazuju da religioznost pojedinaca ima mali utjecaj na oprost što ukazuje na veliki jaz između općega religijskog nauka i oprosta (McCullough i Worthington, 1997). Razlog tome može biti to što različite religijske zajednice opraštanju mogu pridavati različitu vrijednost i značaj (Mullet i sur., 2003). Zbog toga treba biti oprezan kod ispitivanja opraštanja na religijski heterogenim ispitanicima. U istraživanju (Mullet i sur., 2003), u kojemu su pripadnici različitih religija uspoređeni prema 18 vrijednosti, opraštanje je bila najviše rangirana vrijednost kod protestanata i katolika (4. po redu važnosti), a kod Židova i nereligioznih zauzimala je 16. rang. S druge strane, moguć je da vrlo različite vjerske zajednice unutar određenoga društva ne pokažu značajne razlike u pogledu opraštanja. Među šest najbrojnijih vjerskih zajednica u Libanonu nađeno je da su razlike u opraštanju između muslimana i kršćana minimalne (Mullet i sur., 2003).

Također, smatra se kako kršćani moraju opraštati. Važno je istaknuti da opraštanje nije Isusova formalna zapovijed, nije čak ni moralni imperativ o kojemu nužno ovisi spasenje. Ono je isključivo pastoralni poticaj koji treba afirmirati stvarnost opraštanja kao slobodnoga dara koji se ne može iznuditi ili nametnuti. Evanđeoski je nauk poziv i ponuda, a ne naredba i obaveza čime dobiva na humanosti (Tokić, 2004). McLernon i suradnici (2004) navode kako prošla istraživanja ne pokazuju konzistentne rezultate o povezanosti religioznosti s opraštanjem. Razlog tome može biti i različita operacionalizacija povrede u istraživanjima. Primjerice, prilikom tumačenja istraživanja u ovome području trebamo uzeti u obzir da se ponekad opraštanje operacionalizira u smislu stvarne povrijeđenosti osobe, a ponekad se koriste hipotetski scenariji. Rezultati istraživanja načelno sugeriraju da je religioznost više povezana s univerzalnim stavovima o opraštanju nego s opraštanjem u specifičnim, stvarnim životnim

situacijama ili specifičnim osobama. U prilog tome, kao glavne moguće razloge McCullough i Worthington (1997) navode:

- a) socijalna poželjnost kod religioznih ljudi da trebaju opraštati;
- b) mjere su pouzdanije i više koreliraju kad se mjere na općenitoj razini;
- c) veći je utjecaj socio-psiholoških činitelja u specifičnim životnim situacijama od utjecaja osobne religioznosti;
- d) različiti oblici religioznosti poput intrinzične i ekstrinzične.

Prema Gorsuchu (1993) intrinzično religiozni ispitanici spremniji su oprostiti nego oni ekstrinzično religiozni. To ukazuje da je spremnost na opraštanje više povezana s religioznošću kojom upravljaju osobni razlozi nego s onom kojom upravljaju vanjske društvene koristi.

c) Dispozicijska obilježja (osobine ličnosti)

Dispozicijska razina proučavanja oprosta usmjerena je na individualne razlike u različitim interpersonalnim odnosima nakon povrede. Dispozicijska obilježja odnosila bi se na psihološke i tjelesne osobine koje uvjetuju pojedinca da reagira u pojedinim situacijama na za njega specifičan i dosljedan način. U okviru velikih pet taksonomija ličnosti (Costa i McCrae, 1995) istraživanja pokazuju povezanost ekstraverzije (Worthington, 1998; Walker i Gorsuch, 2002), otvorenosti iskustvu (Ashton, 1998), savjesnosti i ugodnosti sa spremnošću na oprost, pri čemu je ugodnost najviše pridonosila objašnjenju varijance opraštanja. Ugodnost se najčešće konceptualizira kao globalna latentna varijabla koja sumira specifične tendencije i ponašanja, a odnosi se na prosocijalno ponašanje nasuprot neprijateljskome te uključuje altruizam (nesebično pomaganje drugima), povjerljivost i skromnost. Worthington (1998) definira ugodnost kao karakteristiku koja potiče opraštanje. Empirijska istraživanja uglavnom potvrđuju ovu pretpostavku nalazeći pozitivne korelacije između ugodnosti i opraštanja (Ashton i sur., 1998; McCullough i sur., 2001). Nadalje, neuroticizam je karakteristika ličnosti koja sprječava opraštanje što većina provedenih istraživanja i potvrđuje (Fehr i sur., 2010; Mullet, 2005). To ne začuđuje jer je izrazito neprijateljstvo važna odrednica neuroticizma koji je u suprotnosti s opraštanjem (McCullough, 2001).

1.2.3.2. Relacijski faktori – obilježja odnosa žrtve i počinitelja

Relacijski faktori odnose se na obilježja odnosa počinitelja i žrtve, odnosno stupanj bliskosti žrtve i počinitelja. Opraštanje se na ovoj razini istražuje unutar specifičnih društvenih odnosa kao što su romantični, prijateljski i obiteljski odnosi i sl. Istraživači su se osobito bavili

istraživanjem spremnosti na oprost unutar partnerske veze jer nosi sa sobom različite situacije u kojima partneri mogu jedno drugo povrijediti (Boon i Sulsky, 1997; Fincham, 2005). Brojna empirijska istraživanja opraštanja u vezama pokazala su da se partneri ako povrijede jedno drugo, osvećuju i manje su usmjereni na kompromis. Stoga Fincham i suradnici (2007) smatraju da se opraštanjem mogu ponovno uspostaviti dobri odnosi u vezi. Kovačević i suradnici (2016) proveli su istraživanje na uzorku srednjoškolaca u kojemu se ispitivala spremnost na oprost bliskim članovima, poznanicima i strancima nakon povrede. U istraživanju je korištena Skala vjerojatnosti oprosta (engl. *Forgiveness Likelihood Scale*) (Rye, 2001) koja se sastoji od 10 hipotetskih situacija koje se odnose na scenarije u kojima osoba može biti povrijeđena (klevetanje, krađa, nevjera) od bliskih članova (obitelji, prijatelja, partnera), poznanika i stranaca. Od ispitanika se tražilo da zamisle navedeni događaj, a potom razmisle o vjerojatnosti oprosta. Rezultati istraživanja pokazali su da je na vjerojatnost oprosta utjecala bliskost s osobom. Naime, manja vjerojatnost oprosta bila je u situaciji kada se radilo o potpunome strancu ili poznaniku, a najveća kad se radilo o članu obitelji. Ispitanici su najviše navodili da je donekle vjerojatna mogućnost oprosta u situacijama koje su uključivale povrede u prijateljskim odnosima za razliku od partnerskih odnosa.

1.2.3.3. Situacijski faktori – obilježja prijestupa i svojstva povrede, stupnja osobne odgovornosti počinitelja i postupci počinitelja (isprika i kajanje)

a) Obilježja prijestupa i svojstva povrede

Obilježja prijestupa i svojstva povrede odnose se na težinu prijestupa, odnosno težinu učinjene štete te nastanak negativnih posljedica povrede. Istraživanja pokazuju da je spremnost na oprost manja ako se radi o težim povredama koje sa sobom nose trajne posljedice (Boon i sur., 1997; Fincham i sur. 2005). Prema Merolla (2008) težina se prijestupa određuje kao razina negativnog afekta koju žrtva doživi nakon prijestupa. Zbog toga su sudionici iskazivali manju spremnost na oprost i veću motivaciju za osvetom i izbjegavanjem kada je počinitelj napravio teži prijestup kojim su žrtvi nanesene teže povrede. U istraživanju Kovačević i suradnika (2016) vjerojatnost oprosta bila je povezana s veličinom učinjene štete. Naime, manja je vjerojatnost oprosta bila ako se radi o velikom gubitku. No, kako su u većini istraživanja vezanima uz obilježja povrede korištene hipotetske situacije (Fincham i sur., 2007; Kovačević i sur., 2016), nužno bi bilo ispitati povezanost obilježja prijestupa i svojstva povrede te spremnosti na oprost u realnim situacijama.

b) Stupanj osobne odgovornosti počinitelja

Stupanj osobne odgovornosti odnosio bi se na to da je počinitelj povrijedio žrtvu i uključuje izravnu i neizravnu namjeru počinitelja da žrtvu povrijedi. Počinitelj djeluje s izravnom namjerom (lat. *dolus directus*) kada je svjestan svojega postupka i namjerno ga želi provesti. Prema tome izravna namjera uključuje kognitivnu sastavnicu namjere (počinitelj je svjestan obilježja kaznenoga djela npr., kod ubojstva mora znati da ubija čovjeka) i voljnu sastavnicu namjere (počinitelj hoće počinjenje djela primjerice, ubojstvo radi nasljeđa ubijenog). U slučaju neizravne namjere (lat. *dolus eventualis*), počinitelj je svjestan mogućnosti počinjenja kaznenoga djela i na to pristaje. Ovdje bi kognitivnu sastavnicu namjere predstavljala svijest o mogućnosti počinjenja obilježja povrede (kaznenoga djela), a voljnu sastavnicu pristajanje na djelo. Kao primjer možemo navesti korištenje alkohola u prometu. Počinitelj postupi s neizravnom namjerom kada zna da je je vožnja u pijanom stanju zabranjena, ali unatoč tome „pristaje na ugrožavanje sigurnosti prometa“ tako što pijan sudjeluje u prometu (Martinović, 2011). Nadalje, kod kognitivne sastavnice namjere, utvrđeno je da između izravne i neizravne namjere nema bitnih razlika. Prema navedenom stupanj osobne odgovornosti počinitelja kod povrede žrtve može biti visok i nizak što ovisi o tome je li počinitelj žrtvu povrijedio s izravnom ili neizravnom namjerom. Nanesena povreda žrtvi s izravnom namjerom podrazumijeva viši stupanj krivnje i odgovornosti počinitelja (Eaton i Struthers, 2008).

Kada žrtva procjeni da počinitelj nije odgovoran za nanesenu povredu, prema njemu osjeća sućut i ponaša se dobronamjerno, za razliku kada prosudi da je odgovoran za povredu. Također, unatoč tome što žrtva počinitelja smatra odgovornim za povredu, ponekad pokušava obnoviti narušeni odnos iako je počinitelj odgovoran. Upravo je oprost jedan od mehanizama koji može vratiti sklad u narušene odnose (Eaton i Struthers, 2005; McCullough, 2003).

U procesu opraštanja prema dosadašnjim istraživanjima odgovornost je bila važan faktor iako u nekim istraživanjima odgovornost nije bila relevantna za opraštanje. Tako je, primjerice, u istraživanju Struthers i suradnika (2005) pomoću scenarija manipulirana odgovornost počinitelja i spremnost na opraštanje na radnome mjestu. Sudionici su trebali zamisliti sebe da osobno prolaze kroz opisani događaj. Manipulacija odgovornošću uključivala je procjenu sudionika o tome je li događaj bio ili ne pod kontrolom počinitelja, s ciljem utvrđivanja utjecaja okolnosti koji su doveli do povrede. Odgovornost je u provedenome istraživanju bila povezana sa spremnošću na oprost kada događaj nije bio pod kontrolom počinitelja. U eksperimentalnome istraživanju koje su proveli Struthers i suradnici (2010), odgovornost nije utjecala na spremnost na oprost. Cilj navedenoga istraživanja bio je istražiti

kako različite razine odgovornosti i kajanje počinitelja utječu na spremnost na oprost nakon situacije u kojoj ispitanici nisu uspjeli završiti online zadatak, što je rezultiralo gubitkom prilike osvajanja novčane nagrade zbog neuspješnog suradničkog odgovaranja internetskog partnera na određena pitanja. Odgovornost je bila manipulirana na trima razine, ali rezultati istraživanja pokazali su da, bez obzira na razinu odgovornosti počinitelja, sama odgovornost nije imala značajnu ulogu u procesu opraštanja. Međutim, istraživanje je pokazalo da je kajanje igralo ključnu ulogu u spremnosti ispitanika na oprost. Zbog toga su, unatoč varijacijama u odgovornosti, sudionici bili skloniji oprostiti ako se počinitelj pokajao zbog događaja. Ovi rezultati sugeriraju da kajanje može biti ključan faktor u procesu opraštanja dok sama odgovornost počinitelja nije nužno presudna.

Bennett i Earwaker (1994) analizirali su spremnost na opraštanje nakon povrede uključujući postojanje izravne i neizravne namjere da se žrtvu povrijedi. Prema ovim autorima izravna namjera ujedno je bila povezana s većom odgovornošću počinitelja u usporedbi s povredama koje su nanesene neizravnom namjerom što je ujedno rezultiralo manjom spremnošću na opraštanje. Tako, primjerice, djeca školske dobi više krive počinitelja i manje su mu spremni oprostiti kada je povreda nanesena namjerno (Darby i Schlenker, 1989; Ohbuchi Sato, 1994). Odrasli također teže opraštaju namjerne povrede nego li nenamjerne (Fehr i sur., 2010). U bliskim vezama, ako je partner namjerno povrijedio partnericu, opraštanje nije bila opcija. Razlog tome je što namjerna povreda odražava viši stupanj krivnje i odgovornosti partnera (Boon i Sulsky, 1997). Ako je žrtva percipirala da ju je počinitelj namjerno povrijedio, smatra da od nje i ne očekuje oprost (Adams i Inesi, 2016). Rezultati istraživanja među djecom i odraslima jasno pokazuju da percipirana namjera počinitelja ujedno određuje stupanj odgovornosti počinitelja za nanesenu povredu o čemu na kraju ovisi i spremnost na opraštanje.

Mnogi istraživači inzistiraju na tome da prihvaćanje odgovornosti treba uključivati kajanje i ispriku koja je često bila ključna u davanju oprosta neovisno o tome je li počinitelj odgovoran ili nije. Eksperimentalno istraživanje provedeno među djecom navodi da su kajanje i isprika prihvatljivi samo kad je povreda počinjena nenamjerno (Ohbuchi i Sato, 1994). U eksperimentalnoj studiji Fischbacher i suradnici (2010) pokušali su pronaći odgovor o učinkovitosti isprike nakon povrede uključujući postojanje/nepostojanje namjere, odnosno odgovornosti da se žrtvu povrijedi. Rezultati su jasno pokazali da učinak isprike ovisi o postojanju namjere počinitelja. Žrtva je prihvaćala ispriku samo kada povreda nije nanesena namjerno. U suprotnome isprika je bila beskorisna pa je u takvoj situaciji počinitelju bolje da se ne ispričava. Isprika se u ovome slučaju tumačila više kao uvreda.

Prihvatanje odgovornosti počinitelja podrazumijeva da je svjestan onoga što je učinio tj. da ne negira povredu i nastale posljedice, a s druge strane, da je spreman prihvatiti odgovornost za učinjeno tako što će se ispričati, iskazati žaljenje, tražiti oprost ili na neki način nadoknaditi nastalu štetu. Rezultati istraživanja jasno pokazuju da ako počinitelj ne preuzima odgovornost za svoje postupke, manje su mu spremni oprostiti. Posebno je tome tako ako je odgovornost počinitelja bila viša, odnosno učinjena s izravnom namjerom (Boon i Sulsky, 1997; McCullough, 2003).

c) Postupci počinitelja nakon povrede (kajanje i isprika)

Postupci počinitelja nakon povrede mogu biti kajanje i isprika.

Kajanje je uznemirujuća emocija koja se javlja nakon radnje koja se smatra povredljivom. Kajanje uključuje žaljenje zbog vlastitih postupaka, usko je povezano s osjećajem krivnje zbog nanese povrede. Opće je prihvaćeno da je kajanje ispravna reakcija ako se nekome nanese povreda (Scher i Darley, 1997; Struthers i sur. 2010).

Jedan je od načina na koji ljudi mogu izraziti kajanje je isprika. Isprikom bi počinitelj trebao priznati krivnju i pokazati žaljenje zbog nanese povrede. Isprikom počinitelj pokušava popraviti štetu koju je nanio žrtvi svojim postupcima. Isprikom promatramo kao bihevioralnu manifestaciju grižnje savjesti počinitelja zbog nanese povrede. Od djetinjstva ljudi se odgajaju da se ispričaju ako nekoga povrijede. Isprika uključuje neki oblik povrata i odštete zbog nanese povrede od koje može imati koristi žrtva, počinitelj i društvo. Ako se počinitelj pokajao i ispričao zbog nanese povrede za žrtvu to može biti početak procesa ozdravljenja. Isprika može potaknuti žrtvu da oprost počinitelju u dogledno vrijeme (Petrucci, 2002). Stoga je neophodno da isprika uključuje izraz kajanja i žaljenja zbog nanese povrede (Gold i Weiner, 2000). Kajanjem i isprikom počinitelj daje žrtvi neku vrstu obećanja prihvatljivijeg ponašanja u budućnosti (McCullough, 1997).

Neophodni su uvjeti u procesu kajanja da bi se oprost dogodio svijest o tome da je nedjelo počinjeno (prihvatiti i priznati svoju krivnju i odgovornost), izražavanje žaljenja (kajanjem i isprikom), spremnost na prihvatanje posljedica zbog nanese povrede (tj. spremnost da se posljedice poprave ili nadoknadi šteta), te obećanje da se povrede više neće ponoviti (McCullough i sur., 1998; Morse i Metts, 2011).

Prema Petrucciu (2002) isprika počinitelja i kajanje kod odraslih ključna je za vjerojatnost oprosta. Na temelju pročitanih scenarija koji opisuju razne povrede ako su počinitelji pokazali

kajanje, procjenjivači su opravdali počinitelje za razliku od onih koji se ne kaju i ne žale zbog učinjenoga. Isprika i kajanje imaju svrhu smiriti žrtvu i očevidce (O'Malley i Greenberg, 1983; Ohbuchi i sur., 1989; Fehr i sur., 2010). Schweitzer i suradnici (2006) u svojem istraživanju pomoću igre povjerenja testirali su na koji način kajanje i isprika mogu vratiti povjerenje žrtve u počinitelja nakon povrede u ponovljenim interakcijama. Došli su do zaključka kako kajanje i isprika sami po sebi ne vraćaju povjerenje ako se ne obećava da se slična ponašanja neće ponavljati u budućnosti.

Izražavanje kajanja i isprika smanjuju i ljutnju nastalu povredom i povećavaju vjerojatnost oprosta. Baumeister i suradnici (1998) definiraju oprost kao emocionalni proces koji uključuje otpuštanje prošle ljutnje. Iz evolucijske perspektive ljutnja je jedna od osnovnih emocija. Ljutnja se razvila kao jedan od odgovora na povredu obrambenih mehanizama potrebnih za opstanak budući da je instinktivni odgovor na ono što nas ugrožava. Zbog toga se može dogoditi da nekontrolirana ljutnja dovede do teških posljedica. Iako se povreda dogodila reakcije, žrtve ovisiti će o daljnjem ponašanju počinitelja (npr. kaje li se počinitelj za svoje postupke). Tako se kajanje nakon povrede pokazalo kao faktor koji umanjuje moguću žrtvinu ljutnju prema počinitelju, povećava žrtvinu percepciju vrijednosti odnosa i pridonosi oprost nakon povrede (McCullough i sur., 2014). Kajanje pruža zadovoljštinu žrtvi i osobama koje su svjedočile povredi jer upućuje na to da i počinitelj pati. Ovakve reakcije počinitelja prema žrtvi smanjuju agresiju i ljutnju kod žrtve zbog povrede i pridonose prosocijalnom ponašanju prema počinitelju (O'Malley i Greenberg, 1983; Ohbuchi i sur., 1989). Istraživanja jasno pokazuju da emocija ljutnje smanjuje sklonost opraštanju (Fehr i sur., 2010).

Kajanje i isprika mogu biti i neiskreni. Neiskrena isprika predstavlja izjavu koja izražava kajanje koje se ne osjeća. To može biti formalna isprika. Žrtva je osjetljiva na vjerodostojnost isprike (Ohtsubo i Watanabe, 2009). U istraživanju Kleinke i suranika (1992) sudionici su na temelju prikazanih videozapisa intervju silovatelja donosili sud o vjerodostojnosti isprike i kajanja. Sudionici su u prikazanome lažnom intervjuu ispriku i kajanje češće procjenjivali nevjerodostojnom, za razliku od intervju koji je uključivao stvarne počinitelje u kojima su iskazali istinsko žaljenje i kajanje. Na temelju istraživanja osjećaj grižnje savjesti i kajanja kod sudionika predstavljao je važan dio isprike za razliku od isprike izrečene samo formalno. Kajanje i isprika najučinkovitiji su ako se procijene da su iskreni i da to nije samo trenutna reakcija počinitelja zbog nanesene povrede (Darby i Schlenker, 1989).

Ako je počinitelj namjerno nekoga povrijedio, pokajao se i ispričao, iza toga čina može biti skrivena namjera (primjerice, da bi mu se umanjila moguća kazna). Ovako percipirano

počiniteljevo kajanje i isprika mogu dovesti do toga da žrtva ne prihvaća počiniteljevo kajanje. Ljudi ili prihvaćaju kajanje i ispriku ili ne prihvaćaju. S druge strane, u potpunosti opraštaju ili ne opraštaju jer se ne može „samo malo oprostiti“ (Schul i sur. 2004).

U različitim istraživanjima pridavana je različita važnost pojedinim faktorima opraštanja, ali nedostaju istraživanja koja bi u cijelosti zahvatila ključne odrednice opraštanja nakon povrede. U ovome ćemo radu poseban naglasak staviti na objedinjeno djelovanje situacijskih faktora koji su se u ranijim istraživanjima pokazali važnima: *stupanj osobne odgovornosti počinitelja i ponašanje počinitelja nakon povrede*.

1.2.4. Metodološki pristupi istraživanju opraštanja

Opraštanje se može mjeriti na općoj razini kao i ostali stavovi i ponašanja (McCullough i Worthington, 1999). Na najopćenitijoj razini mjerimo ga kao nečije stavove, vrijednosti ili vjerovanja o vlastitoj sklonosti/mogućnosti opraštanja. Na specifičnoj razini mjerimo ga kao reakciju osobe na sasvim određenu povredu ili štetu koju je ta osoba pretrpjela. Mullet i suradnici (2005) uvidjeli su kako neki instrumenti namijenjeni mjerenju opraštanja ne mjere isključivo opraštanje, već i neke druge dimenzije uključujući osvećivanje, pomirenje, neuroticizam, stav prema oprost ili osvećivanju. Autori smatraju važnim da je neophodno razlikovati spomenute koncepte i mjeriti ih odvojeno, bez obzira na moguća postojanja korelacija među njima.

Prema McColloughu i suradnicima (2000) postoje dvije različite razine prema kojima se instrumenti za mjerenje opraštanja mogu razlikovati. Prva razina odnosi se na razinu specifičnosti za koju se oprost mjeri i te mjere mogu biti:

- a) specifične za određenu situaciju / povredu (postoji određeni počinitelj za određenu povredu).
- b) dispozicijske (procjena općenito dispozicijskog oprosta, obuhvaća individualne razlike npr. osobina ličnosti).
- c) procjene oprosta pomoću hipotetskih scenarija (ispituje vjerojatnost spremnosti na oprost u određenoj hipotetskoj situaciji). Na temelju ponuđenih scenarija ispitanici trebaju zamisliti da se određeni događaj dogodio njima.

Druga razina mjerenja opraštanja odnosi se na to ispituje li se davanje oprosta (žrtva) ili primanje oprosta (počinitelj).

U istraživanjima su najčešće korištene upitničke mjere koje se razlikuju u tome na kojim razinama se procjenjuje spremnost na oprost te jesu li namijenjeni za procjenu različitih aspekata. Također se razlika odnosi i na to je li riječ o metodama samoprocjene ili procjene spremnosti na oprost drugih kao i o tome radi li se o kvantitativnim ili kvalitativnim metodama procjene oprosta (Worthingtonu i sur., 2015).

Autori koji su se bavili oprostom u osnovi su koristili dva različita nacrt istraživanja uz neke manje razlike ovisno o pojedinom istraživanju. Jedna vrsta nacrt eksperimentalne je prirode, a korištene metode mjerenja uključuju metodu prisjećanja i metodu vinjeta. Osim ovakvoga, istraživači koriste i korelacijski nacrt (Fehr i sur., 2010).

U ovome poglavlju dat ćemo prikaz različitih metodoloških pristupa istraživanja spremnosti na oprost. Prikazat ćemo različite postupke, metode i instrumente za ispitivanje spremnosti na oprost te ćemo opisati prednosti i ograničenja različitih metoda.

1.2.4.1 Kvalitativna istraživanja

Kvalitativna su istraživanja opraštanja rijetka, a metode koje su do sada korištene uključivale su metode intervjuiranja (Smith, 1999; Hollowayi sur., 2000; Louise, 2014, Štambuk i sur., 2022).

Intervju

Za ispitivanje spremnosti na oprost koristi se i metoda intervjuiranja. Ovaj kvalitativni pristup omogućava uvid u razloge varijacija u razini spremnosti na oprost i razumijevanje zbog čega su neke osobe više, a neke manje spremne oprostiti. U istraživanjima su korišteni strukturirani i polustrukturirani intervjui koji su provedeni u individualnom i grupnom okruženju u kojima su istraživani stavovi, osjećaji, iskustva i percepcija pojedinaca vezani za oprost. Kao primjer istraživanja u kojem je korištena metoda polustrukturiranog intervjua imamo istraživanje Barbera i suradnika (2004) u kojemu je sudjelovalo deset žena koje su bile na šestomjesečnom rehabilitacijskom programu liječenja ovisnosti o alkoholu. Na početku istraživanja sudionice su pozvane da se prisjete i podijele neko od svojih iskustava povrede koje su doživjele tijekom razdoblja ovisnosti o alkoholu. Pitanja u intervjuu odnosila su se na vrijednost oprosta, kajanje, trenutnoj mogućnosti oprosta (prema Enrightu i sur., 1996). Tijekom razgovora ispitanice su istaknule da u trenutku kada su bile povrijeđene oprost osobi koja ih je povrijedila nije bila opcija buduću da su intenzivno osjećale bol i ljutnju zbog proživljene povrede. Neke od

intervjuiranih sudionika su se izjasnile da trenutno nisu spremne oprostiti. Nemogućnost oprosta nakon povrede bilo je važno otkriće istraživanja, sugerirajući da proces opraštanja zahtijeva vlastito vrijeme i unutarnju refleksiju prije nego što osobe budu spremne prijeći preko povrede kako bi oprostile.

Kao i druge, i ova metoda ima svoje nedostatke, a oni se vežu uglavnom uz pouzdanost i valjanost tako dobivenih podataka, socijalno poželjnoga odgovaranja te mogućnost generalizacije (Smith, 1999; Holloway i sur., 2000). Nadalje, strukturirani intervjui vode se uz unaprijed precizno definirana pitanja. Slični su anketama s određenim brojem pitanja te ne daju mogućnost ispitaniku da se udaljava od postavljenih pitanja iako smatra da je nešto važno. Nestrukturirani intervjui više poput razgovora te omogućuju ispitaniku da slobodno razgovara o pitanjima koja smatra važnima. Za prikupljanje podataka od sudionika prednost je korištenje polustrukturiranog intervjuiranja zato što istraživači ovom metodom mogu doći do dubljih iskustava sudionika u istraživanju spremnosti na oprost nakon različitih interpersonalnih povreda (McCrakena, 1988).

1.2.4.2. Korelacijska istraživanja spremnosti na oprost

Korelacijska istraživanja spremnosti na opraštanje najčešće su transverzalna te nedostaje longitudinalnih istraživanja. U nastavku ćemo opisati neka transverzalna i longitudinalna istraživanja spremnosti na opraštanje.

U transverzalnome nacrtu različite skupine ispituju se u jednoj vremenskoj točki. U transverzalnim istraživanjima spremnost na opraštanje najčešće je istraživana kako bi se utvrdila povezanost s drugim varijablama kao što su osobine ličnosti, vrsta povrede koju je počinitelj nanio žrtvi i slično. Tako se, primjerice, u proučavanju spremnosti na opraštanje u transverzalnim nacrtima mogu primjenjivati različiti standardizirani upitnici na različitim uzorcima kako bi se prikupili podatci kojima bi se utvrdila povezanost s drugim varijablama. Primjerice, u pregledu istraživanja Ortsa i suradnika (2017), koji su se osvrnuli na najčešće korištene instrumente vezane za spremnost na opraštanje, autori su zaključili da su dosad provedena istraživanja što se tiče metodologije kvantitativna te da su najčešće korišteni transverzalni nacrti. Zaključili su da su u transverzalnim istraživanjima korišteni različiti instrumenti koji mjere različite razine spremnosti na oprost s različitim razinama pouzdanosti. Transverzalna istraživanja imaju neka ograničenja, prije svega da odnose varijabli promatraju samo u jednoj točki i specifičnom kontekstu. Transverzalno istraživanje, na primjer, može pokazati da su partneri koji nemaju skladan odnos manje spremni na oprost. U istraživanju

Gordona i suradnika (2009) otkrili su da i žene i muškarci koji žive u neskladnim partnerskim vezama manje spremni oprostiti od onih koji su u skladnim vezama. No, partneri u čijem odnosu vlada nesklad razlikuju se od partnera koji žive u skladnim odnosima po nizu drugih varijabli te je nemoguće razlučiti učinak partnerskoga odnosa u kojemu vlada nesklad i drugih varijabli na spremnost oprosta. No, unatoč ograničenjima transverzalna se istraživanja, i dalje smatraju važnima u istraživanju spremnosti na opraštanje kao i povezanosti opraštanja s drugim varijablama (Flanagan i sur. 2012; Nashori, 2012).

U longitudinalnom nacrtu promatraju se iste skupine ljudi u više vremenskih točaka (Lerner, 2002). Budući da se većina istraživanja uglavnom zaustavljaju na opisu, longitudinalna istraživanja mogu ići korak dalje i uputiti na pitanja o predviđanjima i procesima. Iz metodološke perspektive, longitudinalna istraživanja potrebna su i važna kako bismo imali uvid u proces opraštanja npr. u različitim životnim razdobljima (McCullough i sur., 2003). Razumljivo je da ljudi u različitoj životnoj dobi imaju veću ili manju sklonost opraštanju (Charles i Carstensen, 2008). Nadalje, možemo pratiti u kojemu je vremenskome intervalu povezan oprost s psihološkom dobrobiti (Bono i sur. 2008). Longitudinalna istraživanja imaju mnoge prednosti, ali i nedostatke. Nedostaci su ovakve vrste istraživanja u tome što je potrebno dugo vremena da bi se dobili prvi rezultati, a materijalni troškovi su veliki. Također, jedan od nedostataka je osipanje sudionika u istraživanju. Prednost je ovakvih istraživanja u mogućnosti da se sličnosti ili promjene u ponašanju mogu promatrati tijekom vremena (Lerner, 2002).

1.2.4.3. Eksperimentalna istraživanja oprosta

U većini provedenih studija opraštanja korištena metodologija uključivala je eksperimentalna istraživanja. Eksperimentalne studije spremnosti na oprost posebno su važne kako bi se mogao potvrditi pretpostavljeni uzročno-posljedični odnos varijabli. U eksperimentalnim studijama korištene metode uključivale su metodu prisjećanja stvarne povrede i metodu vinjeta koje ćemo u nastavku opisati.

a) Metode prisjećanja stvarne povrede

Kod metode prisjećanja u većini provedenih studija sudionici su se prisjećali negativnih događaja zbog postupaka drugih. To su bili aktualni i prošli svakodnevni događaji (Fehr i sur., 2010). Nakon što bi se sudionici prisjetili nekih prošlih povreda, slijedile su procjene spremnosti na oprost pomoću različitih upitnika (McCullough i sur., 1998; Exline i sur., 2007; Strelana i sur., 2013). Primjer metode prisjećanja stvarne povrede je iz istraživanja Strelana i

suradnika (2013). Od sudionika se tražilo da se prisjete situacije u kojoj su bili povrijeđeni i u kojoj su kaznili osobu koja ih je povrijedila. Trebali su opisati što im je ta osoba učinila, kako su se zbog toga osjećali te kako su kaznili tu osobu i što su očekivali od kazne. Naglašeno im je da kažnjavanja mogu uključivati njihova različita ponašanja prema osobi koja ih je povrijedila (primjerice, neodgovaranje na telefonski poziv, ogovaranje, širenje glasina, blokiranje na društvenim mrežama i sl.). Nakon toga slijedile su procjene spremnosti na oprost.

b) Metoda vinjeta (metoda zamišljanja situacije povrede)

U eksperimentalnim se studijama spremnost na oprost najčešće manipulirala tako da se sudionicima zadao određeni podražajni sadržaj koji je predstavljao neku vrstu povrede u interpersonalnim odnosima. Tako su u eksperimentalnim istraživanjima korištene vinjete koje su uključivale scenarije u kojima su se opisivale razne povrede. Vinjete se primjenjuju u različitim psihologijskim istraživanjima. Tako Atzmüller i Steiner (2010) opisuju vinjete kao pažljivo konstruirane opise osoba, objekata ili situacija koji sustavno kombiniraju određene karakteristike. Hughes (2004) naglašava da su vinjete osobito korisne u istraživanjima osjetljivih tema (npr. etničke predrasude, nasilje) jer omogućuju ispitaniku da izrazi svoje mišljenje ili odnos prema situaciji na način koji mu ne predstavlja prijetnju. Ovaj metodološki pristup pogodan je za istraživanje prosudbi slučaja i donošenja odluka jer u vinjetama istraživač lako može mijenjati pojedina obilježja situacije (tj. načina na koji je do povrede došlo i sl.). Vinjete mogu sadržavati opise različitih povreda u kojima se počinitelj kaje i ispričava ili se ne kaje i ne ispričava zbog nanesene povrede. Ispitanici trebaju zamisliti da se određeni događaj dogodio njima ili su pitani kako bi postupili u navedenoj situaciji da se ta povreda dogodila njima. Na temelju različitih ponuđenih situacija u kojima su bile opisane povrede ispitanici su donosili sudove o tome jesu li spremni oprostiti opisanu povredu (Scher i Darley, 1997; Wada, 1998; Rye i sur., 2001; Ohtsubo i Watanabe, 2009).

Vinjete su kao podražajni materijal korištene u istraživanju Rye i suradnika (2001). U istraživanju je korišteno deset različitih scenarija u kojima su opisane različite vrste povrede kao što su kleveta, krađa, nevjera i sl. Osobe su u opisanim scenarijima povrijeđene od bliskih članova (obitelji, prijatelja, partnera), poznanika i stranaca. Sudionicima je dana uputa da zamisle da su se navedeni događaji dogodili njima. Nakon svakoga opisanog scenarija sudionici su pitani kolika je vjerojatnost da oprost. Spremnost na oprost ispitana je skalom vjerojatnosti oprosta (engl. *The Forgiveness Likelihood Scale*), koja je sadržavala samo jednu česticu. Odgovore su o spremnosti na oprost davali na skali 1 (sasvim vjerojatno) do 5 (uopće nije

vjerojatno). Iako je je korišteno deset različitih situacija, pouzdanost ukupnoga rezultata razmjerno je visoka te Cronbachov alfa koeficijent za cijelu skalu iznosio $\alpha = .85$.

Vinjete ne mogu ispitati stvarne životne situacije i interakcije, što predstavlja nedostatak u istraživanjima. No, istovremeno, ta odvojenost od stvarnosti može biti prednost jer omogućuje iskrenije procjene ponašanja ispitanika. Prema istraživanju Atzmüllera i Steinera (2010) vinjete nisu često korištene u kvantitativnim istraživanjima.

1.2.4.4. Instrumenti kojima se ispituje spremnost na oprost

U nastavku ćemo opisati najčešće korištene upitnike u istraživanjima oprosta, kako su konstruirani te njihove prednosti i nedostatke.

Upitnici

Kao što smo naveli, upitnici su najčešće korišteni instrumenti za procjenu opraštanja iz praktičnih razloga. Prije svega, lako se mogu primijeniti na velikim i različitim uzorcima što olakšava i prikupljanje podataka (Worthington i sur., 2015). U okviru ovih mjera od sudionika se traži da uz tvrdnje koje opisuju ponašanja vezana uz pojedine aspekte opraštanja odaberu odgovor koji ih najbolje opisuje (Worthington i sur., 2015; Orts i sur., 2017).

Upitnici samoprocjene spremnosti na oprost najčešće su korišteni instrumenti. Kao primjer može poslužiti *Skala opraštanja drugima* (engl. *Forgiveness of Others Scale*) (Maugerove i sur., 1992). Instrument se sastoji od 15 čestica koje mjere opću spremnost na opraštanje i samoopraštanje. Sastoji se od dvije subskale koje mjere različite aspekte opraštanja drugima i samoopraštanje. Prema istraživanju Fernández-Capo i suradnika (2017) u kojemu su analizirali postojeće mjere spremnosti na oprost, od ukupno 17 instrumenata koje mjere dispozicijski oprost, ističu posebno tri skale koje su dobile najviše ocjene što se tiče metrijskih karakteristika.

Prvi instrument, *Narativni upitnik prijestupa kod opraštanja* (engl. *Transgression narrative test of forgivingness*) (Berry i sur., 2001) sadrži različite hipotetske scenarije, a sastoji se od pet različitih scenarija u kojima su opisani događaji (npr. nemar prijatelja kojega ste preporučili za posao; prijatelj nije na vrijeme predao poštu koju ste mu dali jer se prijavljujete na natječaj za posao).

Drugi instrument, *Sveobuhvatna skala opraštanja* (engl. *Heartland Forgiveness Scale*) sastoji se od 18 čestica raspoređenih u tri subskale (Thompson i sur., 2005): opraštanje sebi,

opraštanje drugima i opraštanje situaciji. Za razliku od drugih mjernih instrumenata ovaj uključuje oprost situacijama ili događajima (npr. bolesti ili sudbini, katastrofama). No, u literaturi ne postoje teoretski dokazi o opraštanju situacijama. Također, raniji istraživači tvrde da se opraštanje može dogoditi samo među ljudima (Enright i Zell, 1989).

Treći je često korišteni instrument *Skala opraštanja kao osobine* (engl. *Trait Forgiveness Scale*) (Berry, 2005). Skala se sastoji od četiri čestice koje mjere spremnost na oprost u različitim situacijama. Skala sadrži tvrdnje poput „Kad me netko povrijedi, moj odgovor je oprost i zaborav“.

Kao što smo na početku naveli, opisani upitnici su pokazali, prema istraživanju Fernández-Capo i suradnika (2017), dobre metrijske karakteristike. No, prema opisu vidi se njihova velika razlika u procjeni spremnosti na opraštanje. Razlike se odnose na mjerenje različitih aspekata oprosta i na samu formu upitnika. Unatoč mnogim prednostima, postoje metodološki nedostaci, u korištenju upitnika samoprocjene, a oni su povezani s problemima poput iskrenosti odgovaranja na pitanja i to što odgovori ne moraju odražavati stvarno ponašanje.

Upitnici kojima se ispituje spremnost na opraštanje mogu biti konstruirani da mjere različite interpersonalne motivacije povezane s povredom. Kao primjer mjernoga instrumenta koji mjeri različite motivacije žrtve nakon povrede imamo *Upitnik interpersonalnih motivacija povezanih s prijestupom* (engl. *Transgression-Related Interpersonal Motivations inventory*) (McCullough i Hoyt, 2002). Instrument se sastoji od 18 čestica koje bilježe u kojoj mjeri osoba (žrtva) doživljava tri motivacijska stanja nakon doživljene povrede od druge osobe (počinitelja). Instrument se sastoji od tri subskale: motivacije za osvetom, motivacije za izbjegavanjem počinitelja i motivacije za dobronamjernim ponašanjem prema počinitelju. Sudionici daju svoje odgovore na ljestvici od 1 (izrazito se ne slažem) do 5 (izrazito se slažem). U istraživanju McCullough i suradnici (2006) dobili su interpretabilnu strukturu od dvaju faktora od kojih prvi čini motivaciju za izbjegavanjem nasuprot motivaciji za dobronamjernošću, a drugi motivaciju za osvetom. McCulloogh i suradnici (2002) pretpostavili su da bi takvo rješenje bilo najprikladnije jer su motivacija za izbjegavanjem i dobronamjernošću u međusobno visokoj korelaciji (i moguće predstavljaju dva kraja istoga kontinuuma), a u vrlo sličnim korelacijama s motivacijom za osvetom.

Što se tiče dimenzionalnosti spremnosti na opraštanje, u nekim upitnicima aspekti opraštanja tretiraju se kao dimenzije s dva pola: čestice su formulirane tako da izražavaju

spremnost na oprost dok su druge formulirane tako da ukazuju na izostanak spremnosti na opraštanje, odnosno odsustvo negativnih misli, osjećaja i ponašanja prema počinitelju i prisustvo pozitivnih misli, osjećaja i ponašanja prema počinitelju. Kao primjer dimenzionalnog instrumenta imamo *Skalu opraštanja* (engl. *The Forgiveness Scale*) (Rye, 2001). Originalna skala ima 15 čestica i sastoji se od dvije subskale. Subskala Izostanak negativnog sastoji se od 10 čestica koje mjere u kojoj je mjeri netko nadvladao svoje misli, osjećaje i ponašanja prema počinitelju i sadrži tvrdnje poput „Mogao sam se osloboditi ljutnje prema osobi koja me je povrijedila.“ Subskala Prisustvo pozitivnog sastoji se od 5 čestica koje mjere prisutnost pozitivnih misli, osjećaja i ponašanja prema počinitelju i sadrži tvrdnje poput „Osjećam sažaljenje prema osobi koja me je povrijedila.“ Iako se ovaj instrument upotrebljava često u istraživanjima spremnosti na oprost, on je u pravilu uvijek prilagođen za pojedini kontekst. Također, jedan od metodoloških problema pri uporabi ovakvih mjera jest da ispitanici zamišljaju različite hipotetske situacije što znači da na pitanjima procjenjuju različite događaje. No, skale u većini istraživanja pokazuju dobre metrijske karakteristike (Neto i sur., 2007; Wang, 2008).

Od ostalih instrumenata za ispitivanje spremnosti na oprost koriste se i mjere koje se sastoje od samo jedne (do najviše četiri) čestice. Kada mjere uključuju tako mali broj čestica, tada su čestice formulirane vrlo izravno, tako da prvi dio tvrdnje najčešće u sebi sadrži riječ „oprost“. Primjer takve čestice je „Kad me netko povrijedi, moj odgovor je oprost i zaborav“ (Brown, 2003). Kao primjer takve ljestvice imamo *Skalu spremnosti na oprost* (engl. *Tendency to Forgive Scale*) (Brown, 2003) i *Skalu opraštanja osobina* (engl. *Trait Forgiveness Scale*) (Berry, 2005). Navedene skale sadrže četiri čestice. Među kraće mjere možemo ubrojiti još dvije skale, a to su *Skala oprosta odlukom* (engl. *Decisional Forgiveness Scale*) i *Skala emocionalnog oprosta* (*Emotional Forgiveness Scale*) (Worthington i sur. 2007). Navedene skale polaze od teorijske pretpostavke da oprost odlukom ima potencijal pokrenuti proces emocionalnoga opraštanja (Worthington i sur., 2007). *Skalom oprosta odlukom* procjenjuje se u kojoj mjeri je žrtva donijela odluku da će oprostiti počinitelju te hoće li se prema počinitelju ponašati dobronamjerno ili ne. Sudionici su trebali razmisliti o trenutnim namjerama prema osobi koja ih je povrijedila. Skala sadrži tvrdnje poput „Ako ga vidim, ponašat ću se prijateljski“ ili „Neću razgovarati s njim/njom“. *Skala emocionalnog oprosta* procjenjuje je li žrtva neugodne emocije zamijenila pozitivnim emocijama prema počinitelju. Sudionici su trebali razmisliti o svojim trenutnim emocijama prema osobi koja ih je povrijedila. Nakon toga trebali su navesti koliko se s određenim tvrdnjama slažu ili ne slažu. Skala sadrži tvrdnje poput „Ljut/a

sam zbog onoga što se dogodilo“ ili „Više se ne uzrujavam kad pomislim na njega/nju“. Sudionici daju svoje odgovore na ljestvici od 1 (uopće se ne slažem) do 5 (u potpunosti se slažem) (Worthington i sur., 2007). Prednost je ovakvih mjera u njihovoj ekonomičnosti kad se ispituje više konstrukata pa je stoga nužno da se svaki od njih zahvati sa što manjim brojem čestica. No, nedostatak tih mjera u njihovim je nešto slabijim metrijskim karakteristikama, što se prvenstveno odnosi na nižu pouzdanost tipa unutarnje konzistencije.

Potreba za konstrukcijom instrumenta za ispitivanje spremnosti na oprost u hrvatskome kontekstu proizlazi prvenstveno iz nedostataka postojećih instrumenata. Novi je upitnik za ovo istraživanje konstruiran jer postojeće skale spremnosti na opraštanje koje su konstruirane u drukčijim kulturnim okolnostima nisu pokazale zadovoljavajuće karakteristike. *Skala vjerojatnosti oprosta* (Rye, 2001) i *Skala opraštanja* (Rye, 2001) koje smo prethodno opisali validirane su u istraživanju Kovačević i suradnika (2016). Cilj je istraživanja bio ispitati spremnost na oprost i provjeriti jezičnu i kulturalnu prikladnost skale za primjenu u hrvatskom društvu i kulturi. Rezultati istraživanja kod *Skale vjerojatnosti oprosta* pokazali su donekle slične karakteristike onima koje se navode u ranijim istraživanjima (Rye, 2001). No, rezultati za Skalu opraštanja nisu se podudarali s rezultatima ranijih istraživanja. Originalna skala ima dvije subskale: subskalu izostanka negativnih misli, osjećaje i ponašanja prema počinitelju i subskalu prisustva pozitivnih misli, osjećaja i ponašanja prema počinitelju. Međutim, faktorska analiza Skale opraštanja u ovome istraživanju identificirala je dva ključna faktora. Prvi faktor obuhvaća stupanj oprosta usmjerenoga prema počinitelju nepravde, dok je drugi faktor definiran psihološkim posljedicama doživljene povrede. Drugi faktor opisuje osjećaje usmjerene na sebe i više ukazuje na psihološke posljedice događaja nego na sami oprost. Stoga su u ovom radu autori za interpretaciju predložili drugačije definirane subskale: Faktor usmjerenosti na sebe i Faktor usmjerenosti na počinitelja. Cronbach alfa za prvu subskalu iznosi 0.61, dok za drugu 0.65 što ukazuje na potrebu boljeg definiranja pitanja ili povećanja čestica. Rezultati ukazuju na potencijalnu upotrebljivost ove skale u istraživanjima posljedica doživljene nepravde, ali rezultati dobiveni u ovome istraživanju ukazuju na faktorsku kompleksnost skale kao i potrebu za daljnjom teorijskom doradom pitanja. Jedan od metodoloških problema pri uporabi ovakvih mjera jest da ispitanici zamišljaju različite hipotetske situacije što znači da na pitanjima procjenjuju različite događaje. Druga poteškoća odnosi se na uzorak srednjoškolaca koji većinom nisu doživjeli izuzetno teške događaje koji bi kod njih izazivale snažne reakcije zahvaćene pojedinim pitanjima. Dodatno ograničenje

rezultata ovoga istraživanja odnosi se na korišteni uzorak koji je ograničen na mlađu populaciju srednjoškolaca pa bi bilo poželjno provjeriti karakteristike skala na drugim uzorcima.

1.2.4.5. Biološke mjere istraživanja opraštanja (korelati opraštanja)

U neke od relativno novijih metoda istraživanja opraštanja ubrajaju se metode biokemijskih mjerenja (npr. kortizola). Kada se osoba nađe u opasnosti ili u stresnoj situaciji, nadbubrežna žlijezda luči povećanu količinu kortizola kako bi dobila potrebnu energiju za bijeg od opasnosti. Visoke razine neurohormona kortizola kao posljedice stresne reakcije utječu na srce i krvne žile. Naime, organizam u tome slučaju jednako percipira opasnost i stres. Stoga kronični interpersonalni stres, koji može nastati kao posljedica neopraštanja, remeti ravnotežu u organizmu. Tako neopraštanje može utjecati na imunološki sustav povećanjem razine kortizola koji može utjecati na staničnu imunološku reakciju. Kortizol se može mjeriti na uzorcima krvi, sline ili urina (prema Worthingtonu i sur., 2015). Većina provedenih istraživanja opraštanja koja su uključivala biokemijske mjere kao što je kortizol temelje se na teoriji stresa i suočavanja (Strelan i Covic, 2006.; Worthington, 2006). Berry i Worthington (2001) u istraživanju su mjerili kortizol u slini ispitanika u romantičnim vezama. Kod sudionika je mjerena razina stresa. Odabrali su sudionike koji su (a) trenutno u sretnoj vezi (b) one koji su u nesretnoj vezi ili nedavno prekinuli partnersku vezu. Početna razina kortizola bila je negativno povezana sa spremnošću na oprost. Manja razina kortizola u slini bila je povezana i sa zadovoljstvom u vezi i sa spremnosti na oprost partneru. Prema tome, ovi fiziološki pokazatelji stresa i oslobađanje od stresa pomoću biokemijskih mjera mogu odgovoriti je li se oprost dogodio ili nije. Ako osoba oprost, stresne reakcije su manje. Nadalje, odgovor na stres također se može trenutno ublažiti izbjegavanjem počinitelja pa čak i zadovoljavajućom osvetom zbog nanesene povrede (Worthington i Scherer, 2004; Worthingtonu i sur., 2015).

Od perifernih fizioloških mjera u istraživanjima spremnosti na oprost korištene su mjere otkucaja srca, mjerenje krvnoga tlaka, mjerenje provodljivosti živaca lica elektromiografijom (EMG) i centralne fiziološke mjere pomoću magnetske rezonance (MRI) (prema Worthingtonu i sur., 2015). Neopraštanje može utjecati na periferni živčani sustav što može uzrokovati ubrzani rad srca i povišeni krvni tlak. Witvliet i suradnici (2001) u istraživanju na uzorku 64 studenta koristili su metodu elektromiografije (EMG): mjerili su napetost lica, otkucaje srca i srednji arterijski tlak, osjetljivost kože dok su sudionici zamišljali povredu. Sudionici istraživanja zamišljali su počinitelja (a) kojem ne bi oprostili (b) kojemu zamjeraju, (c) prema kojemu su

osjećali empatiju ili (d) kojemu su oprostili. Rezultati istraživanja pokazali su obrazac uzbuđenja središnjega živčanog sustava, viši arterijski tlak i veći broj otkucaja srca kod sudionika koji su počinitelju nešto zamjerali i nisu bili spremni oprostiti. Nadalje, elektromiografija (EMG) kojom je mjerena napetost lica pokazala je višu razinu ljutnje kod sudionika koji su zamjerali počinitelju zbog nanesene povrede. U istraživanju Farrow i suradnika (2001) u kojemu su pomoću magnetske rezonance (MRI) procjenjivali koliko je moždana struktura aktivna kod prosudbe što bi netko mogao oprostiti ili ne. Rezultati istraživanja pokazali su da su prosudbe spremnosti na oprost bile povezane sa frontalnom i temporalnom funkcijom mozga.

Važno je napomenuti da navedene novije metode nisu dovoljno korištene u istraživanjima opraštanja. Metode kognitivne neuroznanosti uopće nisu korištene u proučavanju opraštanja (prema Worthingtonu i sur., 2015).

1.3. KAZNA

U ovome poglavlju govorimo o kazni kao o jednoj od važnih strategija koju ljudi koriste kako bi umanjili vlastitu povredu nanoseći bol počinitelju koji je to „zaslužio“ i uzrokovao povredu. Kazna, kao odgovor na nanesenu povredu nije nužno nespojiva s uspješnim rješavanjem narušenih interpersonalnih odnosa nakon povrede. Najprije ćemo definirati što podrazumijevamo pod pojmom kazna, potom ćemo se usredotočiti na svrhu kazne kao procesa kojim se uspostavlja ravnoteža (pravda) prema različitim teorijskim stajalištima. Na kraju ćemo razmotriti koju svrhu ima kažnjavanje za počinitelja i žrtvu.

1.3.1. Određenje i definicija kazne i kažnjavanja

Postoji mnoštvo mogućih definicija kazne i kažnjavanja. Prema Aniću (2006), kažnjavati znači „izvršiti ili izreći kaznu za prijestup, povredu pravila, krađu itd.“, a kazna je „izrečena ili izvršena sankcija za krivicu, propust, prijestup, zločin itd.“ Ova se dva pojma u osnovi razlikuju, a u ovome radu ipak će se koristiti istoznačno. Kazna se odnosi na proces kažnjavanja, a kažnjavanje na postojanje pripadajuće kazne. Kažnjavanje je moguće pratiti od najranijih civilizacija, od osвете u prvim društvima do suvremenih zakonodavstava. U društvima bez centralne vlasti kazna je nosila privatni karakter. Primarni cilj tih kazni bio je osvetnički, često neusklađen s prirodom ili težinom počinjenoga djela.

Pojmovi kazna i osveta često se koriste kao sinonimi, dok konstrukt može biti teoretski različit (Fitness, 2001). Osveta je ovdje definirana kao „odmazda za povrede ili nepravde“ koja podrazumijeva svjesno činjenje povrede drugom pojedincu kojom se pokušava uzvratiti nanесena bol i povreda za koju se smatra odgovornim taj isti pojedinac (Anić, 2006). Žudnja za osvetom predstavlja jednu od univerzalnih i iskonskih ljudskih osjećaja koji uključuje nekontrolirani izljev emocija kao što su bijes, ljutnja, srdžba i mržnja. Poriv za osvetom može dovesti do izgreда koji su se javljali tijekom povijesti, a uključivali su sadistička mučenja, masovna ubojstva pa čak i genocid. Prema evolucijskoj teoriji osveta je imala adaptivnu funkciju tijekom ljudske povijesti. Mnoga društva razvila su složene običaje, a kasnije i pravne sustave, s ciljem regulacije, prevencije ili eliminacije neželjenih posljedica osvete (Luebbert, 1999).

Nakon povrede osobe su motivirane vlastitim shvaćanjem pravde te nastoje osvetom uspostaviti svojevrsnu „ravnotežu“ s ciljem da se počinitelja kazni na isti ili još gori način. Pravedni gnjev i s njime povezan poriv da se poduzmu akcije kojima bi se popravila šteta tada je potencijalno adaptivni odgovor. Potreba da se izravnaју računi s nekim tko nam je naškodio snažna je emocionalna želja koja može izazvati osjećaj zadovoljstva, kontrole i osjećaj da je pravda zadovoljena. Osveta može biti i poruka da se loši postupci neće tolerirati. Biblijsko načelo „oko za oko, zub za zub“ (Izlazak 21, 23-25), služilo je za jasne granice slijepoj osveti. Ideja razmjernosti kazne postupno se razvijala tijekom vremena. Prvotne privatne reakcije žrtava nakon povrede zamijenjene su sustavima kažnjavanja od strane zajednice i države. (Fitness, 2001). U pravnoj znanosti većinom se polazi od Hartovog modela (1960) prema kojemu kažnjavanje treba uključivati bol ili neke druge neugodne posljedice te mora biti reakcija na nanесenu povredu. Kažnjavanje mora biti namijenjeno stvarnome počinitelju i provedeno od autoriteta postavljenoga od zakonodavnoga sustava.

1.3.1.1. Čemu služi kazna?

Svrha kažnjavanja kao proces uspostave ravnoteže (uspostave pravde)

Temeljna je svrha kazne uspostavljanje ravnoteže (uspostavljanje pravde). Počinitelju ne bi trebalo dopustiti da izbjegne kaznu koju zasluđuje. Također, taj proces potrebe za kažnjavanjem u interpersonalnim odnosima može se paralelno odvijati s procesom opraštanja (Feather, 1999). Mnogi istraživači pokušali su odgovoriti na pitanje koja bi to bila unutarnja motivacija koja potiče ljude na kažnjavanje ako ih je netko povrijedio. Kazna je najčešće potaknuta subjektivnim retributivnim motivima. Nakon kršenja normi ili u slučaju povreda u

interpersonalnim odnosima, svrha joj je regulacija ponašanja i odnosa. Kazna i potreba da se nekoga kazni ukorijenjene su u ljudskoj naravi te su imale značajnu ulogu u regulaciji međuljudskih odnosa i ponašanja (Wenzel i Okimoto, 2014).

Postoje različita stajališta i različite perspektive u podlozi kažnjavanja koji nam odgovaraju na pitanje zašto kazna postoji. Prema evolucijskoj perspektivi (McCullough, 2008) osveta i kazna su ponašanja koja su se razvila tijekom evolucije i imaju određene adaptivne svrhe, a njih je nekoliko: osveta i kazna predstavljaju obranu od povrede jer je manja vjerojatnost da će ta osoba u budućnosti ponovno nanijeti povredu; osveta i kazna služe kako bi se utvrdilo prihvatljivo ponašanje jer se time šalje poruka „ne radi mi štetu, jer ćeš nastradati“. To je ujedno poruka i o neprihvatljivom društvenom ponašanju u zajednici. Tako neka vrsta kazne postavlja granice u interpersonalnim odnosima; svrha je osvete i kazne poticanje suradnje u društvu. Ako je netko kažnjen za neko ponašanje, time se postavljaju norme prihvatljivoga ponašanja u društvu. No, ustrajnost u osveti može dovesti do negativnih posljedica kao npr. dugotrajnih sukoba i međusobnih osvećivanja. Prema McCulloughu (2008) ovdje nije riječ o osveti kao o nekom osobnom zadovoljstvu. Riječ je o tome da će osoba koja je nanijela štetu drugima iskusiti posljedice svojih postupaka u obliku kazne. Kako sam kaže: „Evolucija favorizira one organizme koji se mogu ponašati osvetnički kada je to potrebno, koji mogu oprostiti kada je to potrebno i koji imaju mudrost da prepoznaju tu razliku“ (McCullough, 2008, str. 87).

Motivacija za kažnjavanjem počinitelja može biti potaknuta utilitarističkim ciljevima, kao npr. obrana društvenih normi zajednice ili obrana od budućih nedjela (Gabriel i Oswald, 2007). Žrtva koristi kaznu kao kontrolu kako bi u budućnosti spriječila loše ponašanje počinitelja. Razumsko promišljanje o kažnjavanju vođeno je najčešće principima zasluge. Motivacija za kažnjavanje može biti intuitivna, instinktivna, retributivna te povezana s osjećajem pravednosti (Carlsmitu, 2006).

Važno je istaknuti kako se svrha kažnjavanja rijetko propisuje u kaznenim zakonima. Razlog tome postojanje je različitih i promjenjivih teorijskih stajališta. No, Hrvatski kazneni zakon sadrži tu odredbu u članku 41. koja glasi: „Svrha kažnjavanja je izraziti društvenu osudu zbog počinjenog kaznenog djela, jačati povjerenje građana u pravni poredak utemeljen na vladavini prava, utjecati na počinitelja i sve druge da ne čine kaznena djela kroz jačanje svijesti o pogibelnosti činjenja kaznenih djela i o pravednosti kažnjavanja te omogućiti počinitelju ponovno uključivanje u društvo.“ Prema ovoj odredbi naglasak svrhe kažnjavanja posebno se stavlja na izražavanje društvene osude zbog počinjenog kaznenog djela pri čemu se povezuju

sam čin počinjenja djela, krivnja počinitelja i propisana kazna. Nadalje „svrha kažnjavanja prihvatljiva je u smislu izražavanja socijalno-etičkog prijekora zbog počinjenog djela i zaslužene kazne koja odgovara stupnju počiniteljeve krivnje. Osjećaj pravednosti, kojemu pripada iznimno značenje u stabiliziranju opće pravne svijesti, zahtijeva da nitko ne smije biti kažnjen više nego što zaslužuje, a zaslužena je samo ona kazna koja je povezana s krivnjom (kao njezinim temeljem) i ograničena stupnjem krivnje“ (Novoselec, str. 337).

Svrha kažnjavanja za počinitelja

Temeljna je svrha kažnjavanja za počinitelja vraćanje u moralni okvir zajednice. Zbog toga što je nanio povredu žrtvi, počinitelj treba snositi sankcije. Zato se kazna promatra kao posredujući mehanizam. Kazna se može promatrati u negativnome kontekstu kao zastrašivanje (primjerice, lišavanjem slobode zatvorskom kaznom). U pozitivnome kontekstu može se promatrati kao pružanje prilike za osposobljavanje počinitelja kako bi vodio život bez daljnjega počinjenja kaznenih djela. Društvo ima obvezu ne samo pružiti pomoć počinitelju, već ga i integrirati. Jedna od svrha kazne jest odvratanje počinitelja od budućih kaznenih djela (Carlsmith i Darley, 2008). Također, kazna može imati utjecaj na počiniteljevo ponašanje iako su mišljenja podijeljena o tome može li kazna doista promijeniti počiniteljevo ponašanje. Andrews i Bonta (2006) ističu nekoliko elemenata koji bi mogli doprinijeti pozitivnome utjecaju kazne na promjenu počiniteljeva ponašanja. Bitno je da kazna bude proporcionalna težini počinjene povrede, da se primjenjuje odmah i dosljedno. Važno je istaknuti da kazna može imati i negativne učinke na počiniteljevo ponašanje poput izazivanja bespomoćnosti ili poticanja na osvetničku agresiju. Učinkovitost kazne u regulaciji ljudskoga ponašanja ovisi o različitim faktorima te je izuzetno teško precizno procijeniti kada će kazna dovesti do poboljšanja počiniteljeva ponašanja (Andrews i Bonta, 2010).

Svrha kažnjavanja za žrtvu

Kazna je posredujući mehanizam kojim žrtva postiže moć i vraća osjećaj kontrole da ponovno može upravljati svojim životom i onim što se nakon povrede događa. Kazna kao zadovoljenje pravde osnažuje žrtvu. Počiniteljeva patnja kažnjavanjem ekvivalentna je žrtvinoj (Gerber i Jackson, 2013). Žrtva se kroz kaznu može iskazati dovoljno jaka da se suprotstavi počinitelju (Darley i Pittman, 2003). Kazna je odgovor na postupke počinitelja čime ga se onemogućuje da pobjegne od odgovornosti (Carlsmith i Darley, 2008). Kaznom se uspostavlja osjećaj ravnoteže u životu žrtve tako da se svijet ponovno doima pravednim pa u načelu svatko dobiva ono što

zaslužuje i svatko je na neki način zaslužio ono što mu se događa (Lerner, 1998). Ukratko, kazna znači da žrtva dobiva pravdu, a počinitelj ono što je zaslužio.

Kazna je oduvijek imala važnu ulogu u regulaciji ljudskih odnosa i ponašanja. Njezinom se primjenom očekuje sprječavanje nepoželjnoga ponašanja. Reakcija prema počinitelju na doživljenu povredu može biti kažnjavanje kojemu je prvotna svrha održavanje pravnoga sustava i opće društvene pravde.

1. 4. ODNOS OPROSTA I KAZNE

U procesu suočavanja s doživljenom povredom reakcija žrtve, osim spremnosti na opraštanje, može biti upravo suprotna – nužnost i očekivanje da se počinitelj kazni. U skladu s time razlikujemo retributivnu i restorativnu pravdu. Da bismo razumjeli postupak kažnjavanja, važno je da razumijemo pojam pravde. U nastavku je opisan odnos oprosta i kazne u kontekstu retributivne i restorativne pravde. Većina do sad provedenih istraživanja koja se bave posljedicama povrede ne dovode u vezu kažnjavanje i opraštanje ili ih promatra odvojeno (Strelan i Van Prooijen, 2013).

Pod kojim se uvjetima ljudi odriču zadovoljstva osvete i kazne te izabiru oprost i pomirenje (Fitness, 2008)? Uspostavlja li se kažnjavanjem pravda i je li kazna nužna da bi žrtva oprostila počinitelju? U narednome poglavlju usredotočit ćemo se na odnos oprosta i kazne.

1.4.1. Kažnjavanje i opraštanje kao načini uspostave pravde nakon povrede

Pojam pravde mogao bi se definirati kao idealno stanje društva u kojemu vlada ravnoteža, a uključuje koncept pravičnoga i moralnoga postupanja prema osobama i zakonu. Na pravdu se često gleda kao na stalni napor da se čini ono što je „ispravno“. Prema teoriji motiva pravednosti (Lerner, 1998) ljudima je pravednost važna pa na različite načine reagiraju na opaženu nepravdu. Lernerova teorija motiva pravednosti sugerira da se potreba za vjerovanjem u pravedan svijet posebno ističe u situacijama koje se percipiraju kao ozbiljna prijetnja. Ova teorija prepoznaje vjerovanje u pravedni svijet kao izraz želje da svijet bude pravedno mjesto gdje svaki pojedinac dobiva ono što zaslužuje. Pravednost se u ovom kontekstu shvaća kroz prizmu reciprociteta gdje se očekuje da će dobra djela biti nagrađena, a loša će se djela suočiti s odgovarajućim kaznama. U psihološkim istraživanjima ključni izazov ne leži samo u razumijevanju razloga zašto je ljudima stalo do pravednosti, već i u identificiranju kriterija koje koriste za odlučivanje je li određeni ishod (ne)pravedan i kako reagiraju na percipiranu

nepravdu. Očuvanje vjere u pravedan svijet često uključuje ponovno uspostavljanje pravde kao mehanizma suočavanja s percipiranom nepravdom. Većina ljudi vjeruje da će "krivac" na kraju ipak biti kažnjen. Ako se to ne dogodi, pojedinac obično prosuđuje da je barem donekle sam odgovoran za ono što mu se dogodilo te da je stoga zaslužio dobiveni ishod. Neki mogu okriviti žrtvu za ono što joj se dogodilo čime se dodatno pojačava percepcija nepravde. Reakcije na doživljenu nepravdu često se mogu podijeliti u dvije šire skupine: povlačenje (namjerno i nenamjerno) i napad. Prema istraživanjima osobe koje imaju visoko uvjerenje u pravedni svijet vjeruju da počinitelj treba biti kažnjen zbog nanesene „štete“ i zagovaraju veće kazne naspram onih koji imaju nisko vjerovanje u pravedni svijet. Važno je istaknuti da su istraživanja većinom bila usmjerena na kaznenopravni sustav i aspekte kaznenopravnoga sustava i kažnjavanje (Martin i Cohn, 2004). Ipak, ljudi često u životu nemaju priliku kazniti počinitelja zbog učinjene nepravde. Isto tako, često kod težih povreda kaznenopravni sustav nije kaznio počinitelja zbog različitih okolnosti. Kada se radi o kažnjavanju počinitelja u svrhu uspostave pravde, žrtve očekuju da patnja počinitelja treba biti jednaka njihovoj (Worthington, 2005). Naime, kaznom žrtve dobivaju pravdu (tj. pravednu zaslugu), što može popraviti narušene interpersonalne odnose između žrtve i počinitelja (Gerber i Jackson, 2013).

Mnoga psihološka istraživanja pokazala su da je oprost učinkovit način kojim žrtva može obnoviti narušeni odnos s počiniteljem (Karremans i sur., 2003; Toussaint i Webb, 2005; Fehr i sur., 2010). No, oprost ne može popraviti nepravdu. Oprostiti ne znači odreći se pravde. Ne može se dopustiti počinitelju da se izvuče od kazne za svoje loše ponašanje. Istraživanja koja su proučavala povezanost pravde i kazne u kontekstu oprosta utvrdila su da kazna pridonosi ostvarivanju pravde za žrtve, a postizanje pravde omogućuje oprost (Strelan, 2018). Prema istraživanju Strelana i suradnika (2013) kazna je bila pozitivno povezana s oprostom ako je počinitelj kažnjen radi uspostave pravde, odnosno vraćanja ravnoteže između žrtve i počinitelja, za razliku od situacije kada su sudionici kažnjavali iz osvetničkih motiva. Veza između kazne i oprosta nije pronađena kad je kazna bila motivirana osvetom.

1.4.2. Kazna i opraštanje u kontekstu retributivne pravde

Retributivna pravda odnosi se na načelo pravde koje se temelji na ideji kazne kao moralno prihvatljivoga odgovora na povredu. Težište načela leži u izricanju kazne koja je proporcionalna povredi i njezinoj težini. Načelo proporcionalnosti usko je povezano s osjećajem pravednosti. Načelo proporcionalnosti u izricanju kazne predstavlja izazov jer postavlja pitanje kako pravedno izreći kaznu u skladu s ozbiljnošću počinjenoga nedjela.

Retributivna pravda nastoji pružiti mentalno i/ili psihološko zadovoljstvo i korist žrtvi i zajednici. Nadalje, pravno postojanje retributivne pravde osigurava da se takva kazna primjenjuje podjednako na sve, ovisno o težini i prirodi povrede. Tada proces u ime žrtve vodi i kažnjava država (Christie, 2006). Tri bitna elementa retribucije su osuda nezakonitoga ponašanja, utvrđivanje odgovornosti počinitelja i ponovno uspostavljanje moralnoga balansa kažnjavanjem počinitelja, tj. vraćanjem patnje počinitelju za zlo prouzrokovano žrtvi (Walgrave, 2010). Neki od prediktora koji utječu na veličinu procjene kazne su težina djela, način počinjenja, okolnosti, recidivizam (ponavljanje kaznenoga djela), karakteristike procjenitelja.

Prema Strelanu i suradnicima (2013) kako smo već naveli, većina istraživanja koja su se bavila posljedicama povrede ne dovode u vezu kažnjavanje i opraštanje ili ih promatra odvojeno. Zato su u istraživanju promatrali obje vrste reakcija nakon povrede polazeći od pretpostavke da postojanje nekoga oblika sankcije povećava vjerojatnost spremnosti na opraštanje. Njihovo istraživanje prvi put je empirijski pokušalo istražiti povezanost između kazne i oprosta. Prema saznanjima Strelana i suradnika (2013) prije njih samo su dvije studije istraživale povezanost kazne i oprosta. Prvu studiju proveli su David i Choi (2006) na uzorku političkih zatvorenika pod komunističkim režimom u Češkoj. Rezultati istraživanja su pokazali da su zatvorenici koji su imali informaciju da su njihovi mučitelji kažnjeni bili spremniji oprostiti. Drugu studiju proveli su Fitness i Peterson (2008) među bračnim parovima u sretnim vezama. U istraživanju su sudjelovali bračni parovi koji su tek vjenčani i oni koji su duže u braku. Od sudionika istraživanja tražilo se da napišu povredu koju su oprostili svome partneru ili koju je partner oprostio njima. Većina je sudionika tvrdila da su kaznili svoga partnera iako su poslije oprostili, kao i to da su sami bili kažnjeni. Kazna je bila ujedno podsjetnik na povredu, a uključivala je zadirkivanje partnera i podsjećanje partnera na ono što je učinio. Sudionici istraživanja navodili su da su kaznom ujedno mogli izraziti svoju bol jer bi se u suprotnome izostankom kazne dopustilo partneru da se izvuče od prekršaja. Osoba koja je počinila prekršaj, ako nije kažnjena, ne šalje poruku o tome koliko se loše ponašala i može interpretirati izostanak kazne kao dozvolu za ponovni prekršaj. Na temelju iskaza sudionika postojanje kazne je sastavni dio procesa oprosta. Ovi podaci jasno pokazuju da kazna nije proturječna oprostu.

Strelan i suradnici (2013) proveli su niz studija i otkrili su da će žrtve vjerojatnije oprostiti počiniteljima ako su bili kažnjeni. To potkrepljuju tezom da je želja za kaznom povezana s potrebom za pravdom, koja, ako se zadovolji, doprinosi oprostu. U navedenome istraživanju donose tri studije u kojima su ispitali odnos kazne i oprosta koristeći u svakoj drugi metodološki pristup. Prva studija uključivala je dva aspekta: "Iskustva događaja iz stvarnog

života" i "Pilot testiranje scenarija". U prvome sudionici su se trebali prisjetiti situacije u kojoj su bili jako uznemireni zbog druge osobe, kaznili su tu osobu/ ili je nisu bili u mogućnosti kazniti. Rezultati istraživanja pokazali su da su sudionici bili spremniji oprostiti kada su kaznili počinitelja u odnosu na situacije kada nisu mogli kazniti počinitelja. No, ovakav pristup ima ekološku valjanost utoliko što žrtve nisu uvijek u stanju da mogu kazniti počinitelja. Zbog toga su istraživači u drugome istraživanju standardizirali povredu, odnosno svi su dobili isti scenarij prilagođen prema Berryju i suradnicima (2001) u kojemu je opisana povreda od strane prijatelja. Rezultati istraživanja ukazali su na veću vjerojatnost oprosta, zato se na apstraktnoj razini čini da ljudi pozitivno povezuju pojmove kazne i oprosta. Ova je studija pokazala da kažnjavanje u odnosu na mogućnost nekažnjavanja omogućuje oprost.

U drugoj studiji Strelan i suradnici (2013) ispitali su u kojoj mjeri kazna koju izriče sudac zadovoljava želju žrtve za pravdom. Kad je kazna izrečena od sudca u ime države, hoće li potaknuti oprost kod žrtve, odnosno može li treća strana koja kažnjava (sudac) potaknuti oprost kod žrtve? Jedan je od ciljeva bio provjeriti učinak kazne na oprost, tj. osjećaj da kazna ponovno uspostavlja pravdu. Rezultati istraživanja pokazali su da u situacijama u kojima počinitelj nije kažnjen ispitanici nisu bili spremni oprostiti. Spremnost na oprost nije bila povezana s time je li prilika za kaznu postojala ili nije nego s time je li počinitelj kažnjen ili nije. Također, percepcija pravde povezana je s kažnjavanjem počinitelja pa su je sudionici smatrali pravednim ishodom u odnosu na situaciju kada počinitelj nije kažnjen. Kazna olakšava oprost zbog svoje sposobnosti vraćanja osjećaja pravde. Kao ograničenja ove studije autori navode da žrtva nikada nije imala priliku kazniti počinitelja, umjesto njih kaznu je izvršila treća strana.

1.4.3. Kazna i opraštanje u kontekstu restorativne pravde

Restorativna je pravda proces u kojem se nakon povrede istovremeno počinitelju i žrtvi osigurava oporavak. Restorativna pravda, ukorijenjena u drevnim zakonima, prožima ljudsku povijest kao sredstvo suočavanja s kaznenim djelima putem obnove ravnoteže i pravednosti u društvu. U mnogim starim zakonima, cilj je bio ne samo kažnjavanje počinitelja, već i uspostavljanje mira i ravnoteže unutar zajednice. Važno je naglasiti da restorativna pravda nije samo povijesni artefakt, već i suvremeni pristup u mnogim pravnim sustavima diljem svijeta. Cilj je njezine primjene postizanje cjelovitijeg pristupa kaznenom pravosuđu promičući odgovornost, empatiju te obnovu društvenih veza. U svojoj dugotrajnoj prisutnosti u ljudskoj

povijesti restorativna pravda ostaje ključna komponenta u naporima za postizanjem pravednijeg i harmoničnijeg društva (Van Ness i Strong, 2015).

Teško je precizno definirati pojam restorativne pravde zbog raznolikosti pristupa i načina na koji je razni autori opisuju promatrajući njezine različite elemente i aspekte kao i brojne prakse u fazama kaznenoga procesa pri čemu neki autori stavljaju u prvi plan procese, a drugi ishode (Daly, 2002). Restorativna pravda, prema Marshallu (1999), označava proces u kojemu strane povezane s kaznenim djelom (žrtva, počinitelj i zajednica) surađuju kako bi zajedno razmotrile načine suočavanja s posljedicama povrede i razumjele njihove implikacije za budućnost.

Zehr (2003) pruža sličnu definiciju restorativne pravde naglašavajući da je to proces koji u najvećoj mogućoj mjeri uključuje one koji su sudjelovali u konkretnome kaznenom djelu. U zajedničkom naporu oni zajedno identificiraju povrede, potrebe i obveze kako bi osigurali oporavak i poboljšanje situacije. Restorativni proces obuhvaća sve situacije u kojima žrtva i počinitelj, i gdje je moguće, drugi relevantni sudionici i predstavnici društvene zajednice pogođeni povredom surađuju zajedno u rješavanju pitanja vezanih uz povredu uz pomoć neutralne treće strane. Restorativni procesi podrazumijevaju medijaciju i pomirenje. Medijacija između počinitelja i žrtve počiva na ideji da nakon povrede i počinitelj i žrtva imaju zajednički interes u popravljaju ili nadoknadi štete. Ovakvo shvaćanje restorativne pravde kao temelj uzima proces naglašavajući važnost susreta sudionika poslije učinjena kaznenoga djela (Van Ness, 2015).

Definiciju restorativne pravde koja u prvi plan stavlja ishod primarno je orijentirana na popravak individualne štete nastale povredom. Ishodi se odnose na moguće pozitivne učinke koje restorativna pravda ima (isprika, oprost, promjena ponašanja, smanjenje loših osjećaja kod žrtve, empatija počinitelja, kajanje počinitelja) (Walgrave 2008). Restorativna pravda, prema Umbreitu (1998), usmjerava se na snage žrtve i počinitelja ističući njihove pozitivne aspekte umjesto fokusiranja samo na nedostatke ili rizike. Ključna je potreba za postupanjem s počiniteljem s poštovanjem kako bi ga se reintegriralo u zajednicu, sprječavajući daljnje kaznene postupke. McCold (1995) naglašava odgovornost počinitelja iznad potrebe za kaznom potičući preuzimanje odgovornosti za počinjeno djelo. Proces restorativne pravde ima određene ishode prema Lawsonu i Katzu (2004). Prvi ishod, pomirenje, obuhvaća ispriku, opraštanje, međusobno prihvaćanje te zajedničko osuđivanje djela, a ne počinitelja kao osobe. Drugi ishod, reparacija, podrazumijeva obnavljanje gdje počinitelj preuzima odgovornost za štetu i popravak materijalne štete prema dogovoru. Treći ishod, transformacija, odnosi se na apstraktniji

doživljaj pojedinaca i zajednice nakon uspješnoga restorativnog procesa. To uključuje osjećaj oslobođenja od uvjeta koji bi mogli doprinijeti ponovnim neprimjerenim ponašanjima što ukazuje na preventivski potencijal restorativne pravde. Zagovornici restorativne pravde ističu kako tradicionalni pristupi često zanemaruju potrebe svih sudionika (žrtve, počinitelja, zajednice). Restorativna pravda nije isključiva alternativa, već doprinosi društvenim pristupima uključujući rehabilitaciju i retribuciju. Nudi sveobuhvatan pristup suočavanju s posljedicama kaznenih djela uzimajući u obzir i uvažavajući potrebe svih uključenih strana.

Jedan je od primjera dobre prakse projekt opraštanja „The Forgiveness Project“², u okviru grupne intervencije „Restore“. Cilj je programa projekta podrška zatvorenicima u njihovome procesu promjene, a uključuje dijalog između žrtve, počinitelja i lokalne zajednice. Na stranicama projekta dostupne su priče žrtava i počinitelja. Kod restorativne pravde naglasak se stavlja na to da počinitelj preuzme odgovornost za počinjeno djelo tako da popravi štetu koju je prouzročio žrtvi ako je to moguće pritom osnažujući žrtvu (Zehr, 2003). Kajanje i isprika počinitelja mogu biti rezultat restorativnoga procesa i put prema oprost.

Restorativna pravda potiče mogućnost oprosta samo ako žrtva dobrovoljno izabere tu mogućnost. U ovome pogledu oprost u konceptu restorativne pravde doprinosi blagostanju žrtve i počinitelja pomažući žrtvi da se oslobodi negativnih posljedica povrede (Zehr, 2003). Oprost u restorativnome procesu možemo promatrati iz više perspektiva kao oprost žrtve počinitelju, oprost počinitelja samome sebi i oprost počinitelju od obitelji žrtve i/ili lokalne zajednice. Ovi se procesi događaju u različitim vremenskim intervalima, a ujedno su dugotrajni, bolni i teški. Zbog toga oprost u restorativnoj pravdi otvara više mogućnosti za žrtvu i počinitelja. Oprost preobražava osobu, otvara nove vidike u budućnosti. No, to ne znači da se događaj iz prošlosti zaboravlja. Oprostom žrtva postaje osnažena graditi budućnost koja nije pod kontrolom događaja iz prošlosti (Consedine, 2005). Restorativna pravda ne samo da ne umanjuje potrebe počinitelja, već mu, suprotno tome, pruža priliku da se izrazi u sigurnome okruženju, dijeli svoje viđenje kaznenoga djela te preuzme odgovornost. Ovaj pristup otvara put počinitelju da aktivno radi na ispravljanju ili nadoknadi nastale štete.

U istraživanju koje su proveli Strelan, Di Fiore i Van Prooijen (2017), pokušali su odgovoriti na neka pitanja koja su proizašla iz prethodno opisanih studija Strelana i suradnika

² Više o istraživanju na: <http://www.vds.rs/ProjekatAlternativeIstrazivanje.htm>: Izjava jedne sudionice projekta: „Od trenutka kad mi je oprostila osoba koju sam povrijedila, osjećam se slobodno. Iako sam u zatvoru, ali mentalno i emocionalno moj um je slobodan jer mi je oprošteno.“

(2013) koja se odnose na kažnjavanje i opraštanje, primjerice postoji li razlika kad žrtva osobno ima priliku kazniti počinitelja za razliku od situacije kada to umjesto nje čini netko drugi (sudac). U navedenome istraživanju pokušali su odgovoriti na pitanje kakav je odnos oprosta i kazne pod vidom retributivne i restorativne pravde. Istraživanje je provedeno online, korišten je prilagođen scenarij (prema Wenzela i Okimota 2014) u kojemu je opisan mobing na radnome mjestu. Istraživanje je uključivalo četiri različita konteksta (sudionici su imali različite informacije o mogućnosti kažnjavanja počinitelja). Prema dobivenim rezultatima, ako je počinitelj kažnjen, neovisno o tome tko je kaznio, sudionici su bili spremniji oprostiti. Također, kažnjavanje vraća žrtvi osjećaj da je pravda zadovoljena i potiče mogućnost oprosta u odnosu na situaciju kada počinitelj nije kažnjen. Vjerojatnost je oprosta veća samom činjenicom da se kazna ipak dogodi. Rezultati istraživanja pokazali su da su restorativni odgovori više vodili oprost u usporedbi s retributivnim odgovorom. Ovi rezultati su kao i u prethodnim istraživanjima pokazali da je restorativna pravda više povezana s oprostom nego retributivna pravda.

Restorativna pravda više je usmjerena na odnos žrtve i počinitelja, a retributivna na samo djelo, odnosno čin koji se mora kazniti (Strelan i sur., 2008, 2011; Wenzel i Okimoto 2014). Sukladno tome, restorativna pravda uključuje u konstruktivni dijalog žrtvu i počinitelja za razliku od retributivne. Retributivna pravda usmjerena je na kažnjavanje počinitelja s ciljem uspostavljanja pravde (ravnoteže). S druge strane, restorativna pravda odnosi se na kažnjavanje usmjereno na restoraciju, podrazumijeva veću sklonost opraštanju. Bit je restorativne pravde da se u procesu nakon povrede počinitelju i žrtvi osigurava oporavak. Također, bilo kakav oblik kažnjavanja počinitelja može biti prije put oprost nego kad počinitelj nije kažnjen (Strelan i sur., 2008; Wenzel i Okimoto, 2014).

No, nakon težih nedjela ljudi rijetko bezuvjetno opraštaju. Obično na oprost utječe ponašanje počinitelja nakon povrede npr. kajanje, isprika, i stupanj odgovornosti počinitelja (Fehr i sur., 2010). Prema istraživanju Strelan i suradnika (2013) kazna olakšava oprost. Žrtva će vjerojatnije oprostiti počinitelju kada kazna odražava aspekte restorativne pravde u odnosu na to kada je kazna strogo retributivna (Strelan i sur., 2008, 2017; Wenzel i Okimoto, 2014).

2. CILJ ISTRAŽIVANJA, PROBLEMI I HIPOTEZE

Cilj je ovoga istraživanja ispitati odnos nekih okolnosti počinjenja nedjela (stupanj osobne odgovornosti počinitelja, te izražavanje kajanja za počinjeno nedjelo) i procjene visine kazne počinitelju te stupnja spremnosti na opraštanje. U ovome se radu počinjenje nedjela promatra kao stresogeni događaj koji izaziva emocionalne reakcije promatrača pa se pretpostavlja da će procjene visine kazne i opraštanja ovisiti o okolnostima počinjenja nedjela i emocionalnim reakcijama procjenjivača, specifično emociji ljutnje prema počinitelju.

Za razliku od većine ranijih istraživanja, u ovome istraživanju spremnost na oprost dodatno se razmatra i u odnosu s nekim oblikom kazne počinitelju. Jedna od temeljnih pretpostavki ovoga istraživanja bila je da postojanje nekog oblika kazne povećava vjerojatnost spremnosti na opraštanje koja se može operacionalizirati na kognitivnoj, emocionalnoj i bihevioralnoj razini.

Prvi problem

Ispitati utjecaj stupnja osobne odgovornosti i izražavanja kajanja počinitelja te intenziteta ljutnje procjenjivača na počinitelja na procjenu visine kazne i na spremnost na opraštanje počinitelju u tri konteksta:

- a) kada procjenjivač nema informaciju o zakonskim sankcijama, odnosno je li počinitelj kažnjen ili nije
- b) kada je počinitelj zakonski sankcioniran
- c) kada počinitelj nije zakonski sankcioniran za počinjeno nedjelo.

Hipoteza 1a: Pretpostavljamo da će viši stupanj osobne odgovornosti i izostanak kajanja počinitelja i veća ljutnja procjenjivača prema počinitelju posljedično dovesti do više procjene kazne i manje spremnosti na opraštanje.

Hipoteza 1b: Pretpostavljamo da će niži stupanj osobne odgovornosti i kajanje počinitelja i manja ljutnja na počinitelja kod procjenjivača posljedično dovesti do niže procjene kazne i veće spremnosti na opraštanje.

Isti odnosi pretpostavljeni hipotezama očekuju se u sva tri konteksta.

Drugi problem

Usporediti stupanj spremnosti na opraštanje u kontekstima:

- a) kada procjenjivač sam određuje visinu kazne za počinitelja bez informacije o (ne)postojanju zakonskih sankcija
- b) kada je počinitelj zakonski sankcioniran
- c) kada počinitelj nije zakonski sankcioniran za počinjeno nedjelo.

Hipoteza 2a: U kontekstu kad ispitanici nemaju informaciju o tome je li počinitelj kažnjen ili nije, spremnost na oprost bit će manja nego li u kontekstu kad imaju informaciju da je počinitelj kažnjen, a veća nego u kontekstu kad imaju informaciju da počinitelj nije kažnjen. Za ovu pretpostavku nema jednoznačnoga uporišta u ranijim istraživanjima.

Hipoteza 2b: U kontekstu kada postoji neki oblik sankcije počinitelju možemo očekivati da je općenito spremnost na opraštanje veća nego kada počinitelj nije kažnjen ili kad nema informacije o tome je li kažnjen ili nije.

Hipoteza 2c: Pretpostavljamo da će spremnost na opraštanje općenito biti najmanja kad počinitelj nije zakonski sankcioniran.

3. METODOLOGIJA ISTRAŽIVANJA

3.1. Nacrt istraživanja

Na osnovi postavljenih ciljeva, problema i hipoteza osmišljen je nacrt istraživanja koji uključuje tri različita konteksta, a unutar svakoga konteksta korištena su četiri podražajna scenarija što je rezultiralo s dvanaest scenarija. U okviru prvoga konteksta procjenjivač nema informaciju o zakonskim sankcijama počinitelju. U drugome kontekstu procjenjivač raspolaže informacijom o presuđenoj kazni za počinitelja, dok u trećem kontekstu procjenjivač raspolaže informacijom da počinitelj nije zakonski sankcioniran za počinjeno nedjelo.

Stoga je nacrt ovoga istraživanja faktorijalni nacrt $2 \times 2 \times 2$. Prva nezavisna varijabla jest stupanj osobne odgovornosti počinitelja (2 razine: visoka, niska), druga nezavisna varijabla jest kajanje počinitelja (izražava kajanje, ne izražava kajanje), dok je treća nezavisna varijabla stupanj ljutnje procjenjivača prema počinitelju (visoki, niski stupanj). Utjecaj stupnja odgovornosti i kajanja manipuliran je različitim sadržajem scenarija koji je prezentiran ispitanicima u svakoj od situacija, dok je varijabla ljutnje bila derivirana na osnovi samoprocjene ljutnje procjenjivača usmjerene prema počinitelju. Zavisne varijable

operacionalizirane su na sljedeći način: 1. Varijabla kazne izražena je kao broj godina zatvora za koju su ispitanici smatrali da je prikladna kazna za počinitelja nedjela; 2. Varijabla spremnosti na opraštanje bila je iskazana kao prosječni rezultat na skali spremnosti na opraštanje. Prije glavnoga istraživanja provedeno je predistraživanje.

3.2. Predistraživanje

Cilj predistraživanja bio je odabir prikladnoga kaznenoga djela i scenarija u kojemu će se varirati ciljane nezavisne varijable u različitim situacijama.

3.2.1. Uzorak predistraživanja

Predistraživanje je provedeno na prigodnom uzorku studenata pet preddiplomskih i diplomskih studija Sveučilišta u Zagrebu i Zadru. U predistraživanju je sudjelovalo je 146 studenata od čega 116 (79.5%) žena i 30 (20.5%) muškaraca. Prikaz sudionika prema studiju nalazi se u Tablici 1.

Tablica 1

Frekvencija i postotak sudionika u predistraživanju prema smjeru studija (N = 146)

Smjer	<i>f</i>	%
Studij psihologije Zadar	25	17.1
Studij informacijskih znanosti Zadar	39	26.7
PMF matematika Zagreb	15	10.3
PMF geografija Zagreb	15	10.3
Učiteljski fakultet Zagreb	52	35.6

Napomena: f – frekvencija, % – postotak

3.2.2. Instrumenti korišteni u predistraživanju

U predistraživanju odabrani su scenariji koji su sadržavali opise različitih kaznenih djela čije počinjenje dovodi do pokretanja kaznenoga postupka po zakonu. Ukupno je odabrano devet kaznenih djela na temelju klasifikacije kaznenih djela Ministarstva unutarnjih poslova – Tajništva odjela za analitiku u razdoblju od 1998. do 2008. godine. Kaznena djela klasificirana su u sljedeće kategorije: kaznena djela protiv života i tijela, kaznena djela protiv spolne slobode i spolnog ćudoređa, kaznena djela protiv časti i ugleda, kaznena djela protiv braka, obitelji i

mladeži, kaznena djela protiv imovine, kaznena djela protiv zdravlja i ljudi, kaznena djela protiv opće sigurnosti ljudi i imovine i sigurnosti prometa, kaznena djela protiv službene dužnosti. Opisi scenarija razlikovali su se po težini počinjenoga kaznenoga djela te su uključivali sljedeća kaznena djela: ubojstvo, silovanje, obiteljsko zlostavljanje, prometnu nesreću, liječničku pogrešku, pljačku, primanje mita, prevaru u privatizaciji i klevetu.

U svakom je scenariju opisano kazneno djelo s ciljem da kod ispitanika izazove emocionalnu uznemirenost te želju da počinitelja kazni i/ili mu oprost. Jedan od kriterija odabira scenarija bio je izbjegavanje ekstremnih procjena, što bi značajno reduciralo varijancu zavisnih varijabli te otežalo provedbu statističkih analiza i smanjilo mogućnost analize individualnih razlika na zavisnim varijablama. Zato je jedan od ciljeva predistraživanja, osim odabira prikladnog scenarija, bila provjera prikladnosti mjera osmišljenih s ciljem ispitivanja emocionalne uznemirenosti, procjene kazne i spremnosti na oprost. Na temelju usporedbe procjena uznemirenosti, visine kazne i spremnosti na opraštanje u devet različitih scenarija, vodeći računa o prethodno navedenim kriterijima (izbjegavanje ekstremnih procjena), kao prikladan scenarij odabrali smo izazivanje prometne nesreće sa smrtnim ishodom pa je ovaj scenarij korišten u glavnome istraživanju. Postupak odabira scenarija bio je takav da smo ispitanicima u predistraživanju predložili svih devet scenarija, a oni su procjenjivali koliko su uznemireni počinjenim nedjelom. Nakon toga, procjenjivali su visinu kazne koja je po njihovom mišljenju primjerena za to kazneno djelo, kao i mogućnost oprosta kazne ili umanjenja kazne za počinitelja. Popisi scenarija i skala procjene navedeni su u Prilogu 1.

Sudionici su na temelju opisa za svako kazneno djelo procjenjivali sljedeće:

1. Procjena opće uznemirenosti događajem

„Koliko vas je kazneno djelo uznemirilo, odnosno izazvalo kod vas osjećaj počinjene nepravde prema žrtvi od strane počinitelja?“ Odgovori su na ljestvici od 7 stupnjeva (1 – uopće ne, do 7 – vrlo me uznemirio).

2. Procjena kazne počinitelju

Sudionici su procjenjivali koliko bi trebala, u godinama, iznositi zatvorska kazna koja bi po njihovome mišljenju bila primjerena za kazneno djelo. Pitanje je glasilo: *„Koliko bi bila primjerena kazna za ovo kazneno djelo?“* Upišite broj godina zatvora (npr. 5,5 godina; 6 mjeseci; 10 godina) : _____.

3. Spremnost na umanjenje ili oprost od kazne počinitelju

Ukoliko pretpostavimo da je počinitelju izrečena kazna koju ste odredili u prethodnom pitanju, procijenite: „Biste li *Vi osobno* bili spremni oprostiti kaznu ili je umanjiti za neki dio?“ Ponuđeni su sljedeći odgovori:

- a) *ne zaslužuje oprost*
- b) *da, samo uz neke zadovoljene uvjete (npr. novčana kazna, rad za opće dobro, uvjetna kazna, i dr.)*
- c) *da, bez posebnih uvjeta.*

4. Spremnost na umanjenje kazne u postotku

Neovisno o tome koji je vaš odgovor bio u prethodnome pitanju: „U slučaju oprosta dijela kazne, navedite koliko biste bili spremni u postotku smanjiti prethodno dodijeljenu kaznu počinitelju?“

Upišite postotak umanjenja kazne (npr. 100%, 20% i sl.): _____.

3.2.3. Postupak u predistraživanju

Predistraživanje je provedeno tijekom predavanja. Sudionici su ispunjavali upitnik koji je sadržavao sociodemografska obilježja (spol, dob, naziv sveučilišta, fakulteta i smjer koji pohađaju) i devet opisa kaznenih djela. Sudionici su nakon pročitanooga scenarija za svako kazneno djelo procjenjivali stupanj emocionalne uznemirenosti, primjerenost kazne i spremnost na opraštanje ili umanjenje kazne.

Ispunjavanje upitnika trajalo je oko 10 minuta. Studentima je u uputi naglašeno da je sudjelovanje u istraživanju dobrovoljno i anonimno, da mogu u bilo kojemu trenutku odustati te da će njihovi odgovori biti dostupni samo istraživačima.

3.2.4. Rezultati predistraživanja

Izračunati su deskriptivni statistički pokazatelji na varijablama: procjena uznemirenosti, procjena visine kazne, spremnost na oprost ili umanjenje kazne. Rezultati se nalaze u Tablici 2.

Procjena uznemirenosti vrstom počinjenog djela davana je na ljestvici od 1 do 7. Najmanja uznemirenost kod sudionika izražena je za kazneno djelo klevete ($M = 3.34$; SD

=1.61), dok je najveća uznemirenost izražena za kazneno djelo silovanja ($M = 6.49$; $SD = 0.93$). Također, najmanju procjenu kazne počinitelju nalazimo za kazneno djelo klevete ($M = 0.33$; $SD = 1.62$), dok je najveća kazna procijenjena za kazneno djelo ubojstva ($M = 23.76$; $SD = 14.88$).

Najveći broj sudionika nije bio spreman oprostiti kaznu kod kaznenoga djela silovanja 78.1%, a najmanji za kazneno djelo klevetu 22 %. Oprost kazne uz postavljene uvjete (*npr. novčana kazna, rad za opće dobro, uvjetna kazna, i dr.*), najviše sudionika 64.4% bilo je spremno dati za kazneno djelo provale (pljačke), a najmanje 20.5% za kazneno djelo silovanja. Najviše sudionika, 9.6% bilo je spremno oprostiti kaznu bez posebnih uvjeta za liječničku pogrešku, a najmanje 1.4% za kazneno djelo silovanja.

Za kazneno djelo silovanja 83.1% sudionika nije bilo spremno umanjiti kaznu, dok je za kazneno djelo provale (pljačke) najviše sudionika 56.8% bilo spremno umanjiti kaznu. Postotci umanjivanja kazne za pojedina kaznena djela prikazani su u Tablici 3.

Tablica 2

Deskriptivni statistički pokazatelji procjena uz različite vrste kaznenih djela (N = 146)

Scenarij	Procjena uznemirenosti (1 do 7)	Procjena kazne (u godinama)	Spremnost na oprost Kazne		
	<i>M (SD)</i>	<i>M (SD)</i>	bez oprost (%)	oprost uz uvjete (%)	spremnost na oprost (%)
Silovanje	6.49 (0.93)	21.08 (14.20)	78.1	20.5	1.4
Ubojstvo djevojke	6.14 (1.17)	23.76 (14.88)	72.6	25.3	2.1
Obiteljsko zlostavljanje	6.01 (1.12)	13.50 (12.92)	61.6	36.3	2.1
Prometna nesreća	5.55 (1.38)	13.21 (12.10)	34.9	58.9	6.2
Liječnička pogreška	5.49 (1.40)	7.52 (9.65)	43.3	47.3	9.6
Primanje mita	4.89 (1.69)	7.22 (7.38)	65.8	30.1	4.1
Provala (pljačka)	4.97 (1.43)	7.55 (8.35)	32.9	64.4	2.7
Prevara u privatizaciji	3.71 (1.75)	9.17 (10.25)	60.3	33.6	6.2
Kleveta	3.34 (1.61)	0.33 (1.62)	22.6	55.5	21.9

Napomena: *M* – aritmetička sredina, *SD* – standardna devijacija, Procjena kazne izražena u godinama zatvora, % – postotak, Spremnost na oprost kazne (prikazan je postotak ispitanika)

Na temelju dobivenih rezultata pokazalo se da su procjene traženih obilježja uz neke od devet odabranih scenarija bile ekstremne, odnosno preniske ili previsoke. Sudionici su za teža kaznena djela davali više kazne te su se u tom pogledu njihovi odgovori manje razlikovali. Također, za lakša kaznena djela ispitanici su ujednačenije davali niže kazne. Stoga je nakon analize deskriptivne statistike za glavno istraživanje odabran scenarij koji uključuje kazneno djelo prometne nesreće sa smrtnim ishodom. Stupanj osobne uznemirenosti za kazneno djelo prometne nesreće iznosio je $M = 5.55$ ($SD = 1.38$), a procjena kazne $M = 13.2$ ($SD = 12.10$) godina. Ukupno 34.9% sudionika smatra da se kazna za ovo kazneno djelo ne može oprostiti, oprost kazne uz uvjete iskazalo je 58.9% sudionika, a spremnost na oprost kazne bez posebnih uvjeta 6.2% sudionika. Mogućnost umanjenja prethodno dodijeljene kazne u postotku za pojedino kazneno djelo prikazani su u Tablici 3.

Tablica 3

Prikaz postotka umanjenja kazne počinitelju (N = 146)

Scenarij	Umanjenje kazne (u postotcima)								
	0.0%	10.0%	20.0%	30.0%	40.0%	50.0%	60.0%	70.0%	80.0%
Silovanje	83.1	6,2	2.7	2.4	1.4	2.1	.7	.7	.7
Primanje mita	77.4	7.8	5.4	1.8	3.4	1.4	0.7	.7	1.4
Prevara u privatizaciji	77.4	4.8	7.6	1.4	.7	2.7	2.6	1.4	1.4
Liječnička pogreška	75.3	6.9	5.8	2.4	1.7	3.4	1.7	.7	2.1
Ubojstvo djevojke	74.2	8.9	4.8	2.1	.7	6.2	1.1	.7	1.3
Obiteljsko zlostavljanje	68.5	8.2	8.1	3.4	6.2	1.4	.7	1.4	2.1
Kleveta	66.4	1.0	5.1	4.1	3.4	11.0	1.4	1.4	6.2
Prometna nesreća	60.3	8.9	12.9	1.4	8.5	5.5	.7	1.4	.7
Provala (pljačka)	56.8	13.4	7.5	4.8	3.1	8.2	2.1	2.7	1.4

Napomena: % – postotak, Spremnost na umanjenje kazne (postotak ispitanika)

Dodatni razlog za odabir scenarija prometne nesreće predstavlja učestalost prometnih nesreća i upoznatost ispitanika s takvim oblikom kršenja zakona. Drugu opciju za izbor scenarija na osnovi deskriptivnih statističkih pokazatelja predstavljao je scenarij liječničke pogreške. Od scenarija liječničke pogreške odustalo se zbog težega manipuliranja varijablom stupnja odgovornosti i namjere budući da liječnici rijetko namjerno čine pogrešku.

3. 3. Metodologija glavnog istraživanja

3.3.1. Uzorak

Ciljnu populaciju činili su studenti preddiplomskog i diplomskog studija različitih sastavnica Sveučilišta u Zagrebu, Splitu i Zadru. U istraživanju je korišten prigodni uzorak, pri čemu se kod izbora ispitanika htjelo zahvatiti studente različitih područja studija: društveno-humanističkih, tehničkih i bio-medicinskih. Nastojali smo obuhvatiti sudionike s različitih fakulteta, studijskih smjerova kao i godina studija. U istraživanju je sudjelovalo 587 sudionika, od čega 188 muškarca (32%) i 399 žena (68%). Prikaz broja sudionika prema sveučilištu, fakultetu, smjeru i godini studija nalazi se u Prilozima 2 i 3. Ostala sociodemografska obilježja sudionika u ovome istraživanju sadržavala su informacije o vrsti završene srednje škole, veličini mjesta prema broju stanovnika u kojemu su proveli najveći dio života, materijalnome statusu, stupnju obrazovanja roditelja i vjeroispovijesti. Opis uzorka prema navedenim varijablama prikazan je u Prilogu 4.

3.3.2. Instrumenti

Korišteni upitnik sadržavao je: Scenarij počinjenja kaznenoga djela, Skalu za procjenu ljutnje, Procjene kazne počinitelju i Skalu spremnosti na oprost. Svi navedeni instrumenti izrađeni su u svrhu ovoga istraživanja. Upitnik je sadržavao i pitanja o sociodemografskim karakteristikama sudionika. Instrumenti korišteni u istraživanju nalaze se u Prilogu 5.

a) Scenarij počinjenja kaznenoga djela s manipuliranim nezavisnim varijablama odgovornosti i kajanja počinitelja

Scenarij je obuhvaćao događaj vezan uz prometnu nesreću sa smrtonosnim posljedicama. Opći je scenarij glasio: *M. B. (27) vozeći u središtu grada izazvao prometnu nesreću u kojoj je na pješačkom prijelazu teško ozlijedio djevojku M. N. (20). Prema svjedočanstvima očevidaca na semaforu je bilo uključeno zeleno svjetlo za pješake. Dva dana nakon nesreće M. N. je preminula od zadobivenih ozljeda.* U scenarijima korištenim u različitim eksperimentalnim situacijama opisano je isto kazneno djelo uz variranje stupnja odgovornosti počinitelja i kajanja počinitelja:

- a) scenarij koji uključuje niski stupanj odgovornosti počinitelja (vozio je nesmotreno) uz prisutno kajanje počinitelja (počinitelj izrazio duboko kajanje zbog nedjela i ispričao se obitelji)
- b) scenarij koji uključuje niski stupanj odgovornosti počinitelja (vozio nesmotreno) u kojemu nije prisutno kajanje počinitelja (nije pokazivao znakove kajanja zbog nesreće)
- c) scenarij koji uključuje visoki stupanj odgovornosti počinitelja (vozio u alkoholiziranom stanju) uz prisutno kajanje počinitelja (počinitelj izrazio duboko kajanje zbog nedjela i ispričao se obitelji)
- d) scenarij koji uključuje visoki stupanj odgovornosti počinitelja (vozio u alkoholiziranom stanju) u kojem nije prisutno kajanje počinitelja (nije pokazivao znakove kajanja zbog nesreće).

Sva su četiri scenarija izrijekom opisana u Prilogu 5.

b) Nezavisna varijabla samoprocjene ljutnje ispitanika

Procjena emocije ljutnje mjerena je jednom česticom: „Koliko opisano djelo kod Vas izaziva emocije ljutnje i bijesa prema počinitelju?” Odgovori su davani na ljestvici od 10 stupnjeva (1 – uopće ne, do 10 – vrlo intenzivno).

Kako bi se provjerile karakteristike varijable ljutnje na razini cjelokupnog uzorka, izračunati su osnovni pokazatelji deskriptivne statistike i prikazani u Tablici 4.

Tablica 4

Deskriptivno-statistički pokazatelji emocije ljutnje (N = 587)

Čestica	<i>M</i>	<i>SD</i>	γ_1	κ
Procjena emocije ljutnje	7.60	2.31	-0.97	0.2

Napomena: M – aritmetička sredina, SD – standardna devijacija, γ_1 – koeficijent asimetričnosti, κ – koeficijent spljoštenosti.

Kako bi se ispitalo odstupanje distribucije varijable ljutnje od normalne distribucije, proveden je niz Anderson-Darlingovih testova normaliteta distribucije, te je utvrđeno odstupanje od normalne distribucije: $A = 21.17$; $p < .001$.

Samoprocjena ljutnje davana je na skali od 1 do 10. Ova varijabla dihotomizirana je na način da su rezultati od 1 do 7 kategorizirani kao niža razina ljutnje, a rezultati od 8 do 10 kao

viša razina ljutnje. Tako je ispitanika s nižom procjenom ljutnje na počinitelja bilo N=216, odnosno 38.3 %, a višom razinom ljutnje N = 348 odnosno 61,7% ispitanika.

c) Procjene zavisnih varijabli

Procjena visine kazne počinitelju

Sudionici su procjenjivali kolika bi bila zaslužena visina kazne za počinitelja. Neovisno o tome jesu li imali informaciju o tome je li počinitelj bio zakonski kažnjen, ispitanici su u svim situacijama odgovarali na sljedeću česticu: „U slučaju kada biste Vi osobno mogli odrediti visinu zatvorske kazne počinitelju, molimo Vas da procijenite kolika bi bila primjerena zatvorska kazna za ovo djelo neovisno o postojećim zakonskim propisima?” Upišite broj godina zatvora (npr. 5,5 godina; 6 mjeseci; 10 godina).

Skala spremnosti na oprost

Za potrebe mjerenja konstrukta spremnosti na opraštanje konstruiran je novi upitnik koji se sastojao od 16 čestica. Novi je upitnik je konstruiran jer postojeće skale spremnosti na opraštanje, koje su konstruirane u drukčijim kulturnim okolnostima, nisu pokazale zadovoljavajuće karakteristike. Upitnik je konstruiran s idejom mjerenja tri aspekta opraštanja: kognitivnog, afektivnog i bihevioralnog.

Kognitivni aspekti opraštanja uključuju način na koji žrtva percipira počiniteljevu namjeru i odgovornost da počinu povredu, ozbiljnost nastale štete, sposobnost žrtve da se suoči s posljedicama te postojanje isprike. Stoga su kod kognitivnog aspekta opraštanja uzete u obzir čestice koje bi opisale razumijevanje postupaka počinitelja (npr. da se nešto takvo može dogoditi bilo kome, uvjerenje da to neće ponoviti, da je odsluženjem kazne iskupio svoje nedjelo). Također smo uzeli u obzir i mogućnost gubitka povjerenja prema počinitelju.

Afektivni aspekti opraštanja opisuju različite emocije i raspoloženja koje žrtva može doživjeti nakon povrede. U formuliranju čestica obuhvaćene su neugodne emocije (tuga, strah i ljutnja) i ugodne emocije (empatija, sažaljenje i nada) prema počinitelju. Kod neugodne emocije (ljutnje) uzete su u obzir čestice koje bi opisivale emocionalnu nelagodu proizišlu zbog povrede (npr. osjećaje ljutnje prema počinitelju kao i nemogućnost radovanja njegovim životnim uspjesima). U formuliranju čestica kod ugodnih emocija uzeli smo u obzir brižne

odgovore žrtve prema počinitelju (npr. srdačan odnos prema počinitelju i radovanje njegovim životnim uspjesima).

Bihevioralni aspekti opraštanja vezani su uz obilježja odnosa žrtve i počinitelja nakon povrede (hoće li žrtva održavati bliske i prijateljske odnose s počiniteljem ili ne). Čestice su uključivale prijateljsko ponašanje i pomoć (npr. spremnost na pomoć ako je zatraži kao što je savjet, razgovor ili financijska pomoć), a s druge strane izbjegavanje počinitelja (npr. izbjegavanje kontakta s počiniteljem i ako bismo bili u mogućnosti pomoći mu, to ne bismo učinili).

Nakon pregleda literature i teorijske analize izrađena je preliminarna verzija upitnika spremnosti na opraštanje koja je imala 20 tvrdnji koje ukazuju na spremnost na oprost. Nakon logičke i sadržajne analize odbačene su četiri čestice te smo 16 čestica primijenili na uzorku u glavnom istraživanju kao mjeru spremnosti na opraštanje. Upitnik je sadržavao jednu opću tvrdnju o oprostu i 15 čestica koje su mjerile tri aspekta opraštanja: kognitivni, afektivni i bihevioralni. Opća čestica oprosta glasila je: „Nakon svega, mogao/mogla bih mu oprostiti to što je učinio“. Tvrdnje 2, 3, 4, 5 i 6 inicijalno su se odnosile na domenu bihevioralne bliskosti s počiniteljem (npr. „Nastojao/nastojala bih izbjegavati kontakt s njim“). Tvrdnje 7, 8, 9, 10 i 11 odnosile su se na domenu emocionalnog oprosta (npr. „U sebi bih osjećao/osjećala ljutnju prema njemu“). Tvrdnje 12, 13, 14, 15 i 16 odabrane su kao indikatori kognitivne domene oprosta (npr. „I dalje bih u kontaktu s njim mislio/mislila na to što je počinio“).

U primijenjenoj verziji Upitnika spremnosti na oprost, zadatak ispitanika bio je da uz svaku tvrdnju procijene stupanj svojega slaganja s njima na ljestvici Likertova tipa od 1 (uopće ne) do 5 (u potpunosti). Rezultat je izražen kao prosjek svih čestica pri čemu je veći rezultat značio veću spremnost na opraštanje. Prije računanja ukupnoga rezultata potrebno je obrnuto bodovati tvrdnje 5, 6, 9, 11, 12 i 16.

Prije provedbe istraživanja Upitnik je primijenjen na prigodnom uzorku studenata psihologije Filozofskog fakulteta u Zagrebu. Cilj ove primjene bio je provjeriti jesu li tvrdnje dobro definirane i razumljive ispitanicima. U razgovoru s ispitanicima provjerilo se razumijevanje pojedinih tvrdnji.

Faktorska analiza upitnika Spremnosti na oprost (SO)

Cjelokupna analiza provedena je na uzorku 587 sudionika koji su sudjelovali u glavnome istraživanju. S ciljem provjere dimenzionalnosti latentnog prostora koji definira 16 čestica Upitnika spremnosti na oprost provedena je eksploratorna faktorska analiza uz primjenu modela zajedničkih faktora. Prije provedbe analize, provjereni su uvjeti za njezinu provedbu. Podobnost matrice za faktorizaciju provjerili smo uz pomoć analize korelacijske matrice, KMO (Kaiser-Meyer-Olkin) mjere i Bartlettovog testa sfericiteta. Bartlettov test sfericiteta je pokazao vrijednost $\chi^2(120) = 4334.93$, $p < .001$, a Kaiser-Meyer-Olkinov indeks (KMO = .93) vrijednost, što su rezultati koji ukazuju da je korelacijska matrica podobna za provedbu faktorske analize (Tabachnik i Fidell, 2012).

Standardni kriterij zadržavanja faktora odnosi se na broj komponenti s karakterističnim korijenima većim od 1. Analiza glavnih komponenti rezultirala je s tri glavne komponente s karakterističnim korijenima od 1, a koje iznose $\lambda_1 = 6.95$, $\lambda_2 = 1.54$, $\lambda_3 = 1.01$, što ih čini značajnim na osnovi Kaiser-Guttmanovog kriterija. U nastavku su opisani rezultati provedene faktorske analize metodom zajedničkih faktora. Cattellov scree-test te paralelne analize ukazuju na dominaciju jednog faktora koji objašnjava 40.65% varijance i mogućnost zadržavanja još jednoga faktora koji objašnjava 6.05% varijance. Treći faktor rubno prelazi kriterij značajnosti pa ga nismo zadržali. Rezultati su prikazani u Tablici 5.

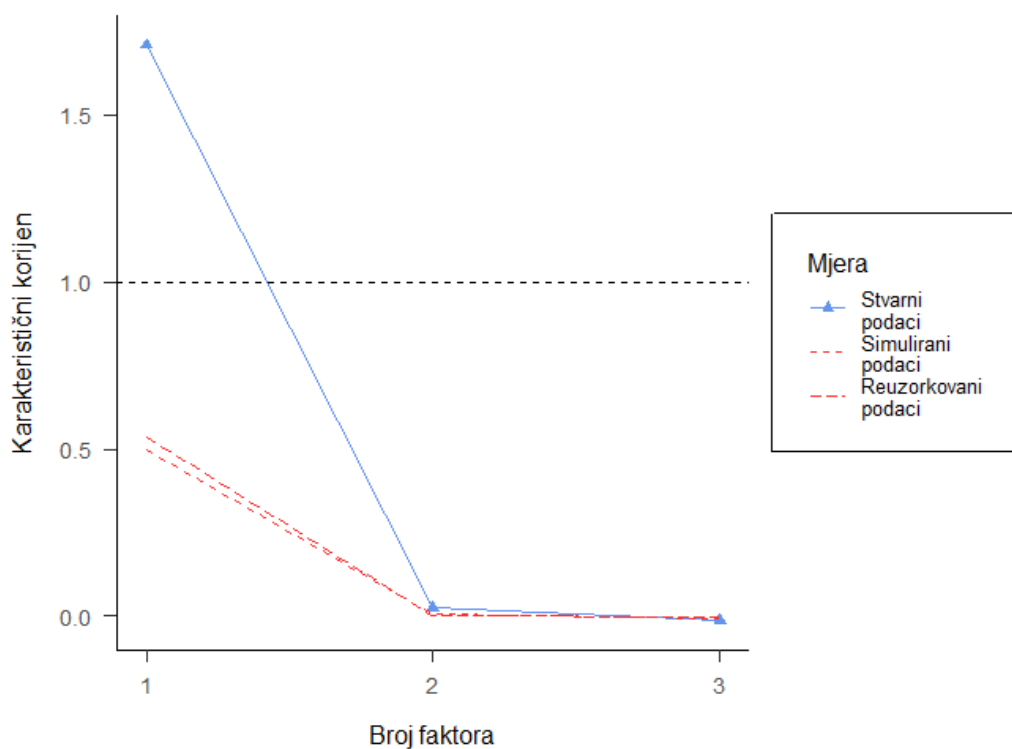
Tablica 5

Karakteristični korijeni 3 ekstrahirana faktora i postotak objašnjene varijance

Faktor	Analiza glavnih komponenti λ			Analiza zajedničkih faktora λ		
	λ	% objašnjene varijance	Kumulativni % objašnjene varijance	λ	% objašnjene varijance	Kumulativni % objašnjene varijance
1	6.95	43.44	43.44	6.50	40.65	40.39
2	1.54	9.65	53.10	.97	6.05	46.50
3	1.01	6.34	59.43	.49	3.05	49.74

Napomena: λ_1 = karakteristični korijen

Cattellov Scree test za stvarne i simulirane podatke prikazan je na Slici 2.

Slika 2. Rezultati paralelne analize provedene na faktorima nižeg reda Skale spremnosti na oprost

Stoga su u nastavku analize zadržana su dva faktora uz provedenu kosokutnu oblimin rotaciju jer su preliminarne analize ukazivale na visoku povezanost faktora. Korelacija između dva identificirana faktora nakon oblimin rotacije iznosila je .56, dok realni faktori (subskale) kreirani na osnovi saturacija s faktorima koreliraju $r=0.60$ ($p < .001$). Prikaz matrica faktorskog sklopa nakon oblimin rotacije dva zajednička faktora nalazi se u Tablici 6.

Tablica 6*Matrica faktorskog sklopa nakon oblimin rotacije sa dva zajednička faktora (N = 587)*

Čestice	F1	F2
4. Pomogao/pomogla bih mu savjetom ili razgovorom da se lakše nosi s posljedicama počinjenog djela.	.79	.03
3. Mogao/mogla bih se ponašati prijateljski prema njemu.	.78	.11
7. Mogao/mogla bih biti srdačan prema njemu.	.77	.09
10. Mogao/mogla bih se veseliti njegovim životnim uspjesima.	.73	.06
1. Nakon svega mogao/mogla bih mu oprostiti to što je učinio.	.66	.10
2. U slučaju da me zatraži, bio/bila bih spreman/spremna pomoći mu financijski.	.65	.11
15. Mogao/mogla bih razumjeti njegovo objašnjenje djela koje počinio.	.61	-.05
14. Vjerovao/la bih da nešto takvo nikada više neće počiniti.	.60	-.09
8. Ne bih ga osuđivao/la jer se takvo nešto moglo dogoditi bilo komu.	.69	.12
13. Smatrao/smatrala bih da je nakon odsluženja kazne okajao svoj grijeh.	.55	-.08
12. I dalje bih u kontaktu s njim mislio/mislila na to što je počinio.	-.12	.62
9. Ne bih mogao/mogla prijeći preko toga što je učinio.	.11	.62
16. Ne bih mogao/mogla imati puno povjerenje u njega.	-.02	.59
5. Nastojao/nastojala bih izbjegavati kontakt s njim.	.24	.59
11. U sebi bih osjećao/osjećala ljutnju prema njemu.	.27	.48
6. Kada bih ja mogao/mogla odlučivati ne bih mu omogućio/la da dobije posao.	.15	.39

Napomena: koeficijenti faktorskih saturacija s dva zadržana faktora

Kao što se vidi iz tablice 6. oblimin rotacija rezultirala je s dva jasno odvojena, ali visoko povezana faktora. Sadržajna analiza ukazuje na potencijalni razlog pojave dva faktora, a koji nije povezan s njihovim sadržajem, odnosno domenom opraštanja. Prvi faktor saturiran je tvrdnjama koje su formulirane tako da izražavaju spremnost na oprost, dok je drugi faktor povezan s česticama koje su formulirane tako da ukazuju na izostanak spremnosti na opraštanje. Sadržajna analiza stoga ukazuje na metodološki problem koji je opisan u literaturi vezanoj uz faktorsku analizu (Van Schuur, Kiers, 1994). Karakteristike čestica koje ukazuju na prikladnost jednofaktorske strukture prikazane su u Tablici 7.

Tablica 7*Karakteristike čestica koje ukazuju na prikladnost jednofaktorske strukture*

Čestice	MSA	h^2 (ini)	h^2 (PAF,1F)	h^2 (PAF,2F)	$r_{i,1G}$	$r_{iu(nesp)}$
1. Nakon svega mogao/mogla bih mu oprostiti to što je učinio.	.94	.54	.52	.53	.72	.68
2. U slučaju da me zatraži, bio/bila bih spreman/spremna pomoći mu financijski.	.96	.51	.51	.52	.71	.67
3. Mogao/mogla bih se ponašati prijateljski prema njemu.	.93	.72	.70	.72	.84	.78
4. Pomogao/pomogla bih mu savjetom ili razgovorom da se lakše nosi s posljedicama počinjenog djela.	.94	.64	.62	.65	.78	.73
5. Nastojao/nastojala bih izbjegavati kontakt s njim.*	.91	.54	.45	.56	.67	.65
6. Kada bih ja mogao/mogla odlučivati ne bih mu omogućio/la da dobije posao.*	.94	.24	.20	.24	.43	.42
7. Mogao/mogla bih biti srdačan prema njemu.	.93	.69	.66	.69	.81	.76
8. Ne bih ga osuđivao/la jer se takvo nešto moglo dogoditi bilo komu.	.94	.46	.44	.44	.66	.63
9. Ne bih mogao/mogla prijeći preko toga što je učinio.*	.92	.41	.32	.47	.56	.56
10. Mogao/mogla bih se veseliti njegovim životnim uspjesima.	.95	.57	.56	.58	.75	.70
11. U sebi bih osjećao/osjećala ljutnju prema njemu.*	.95	.41	.39	.45	.62	.60
12. I dalje bih u kontaktu s njim mislio/mislila na to što je počinio.*	.89	.25	.12	.31	.34	.34
13. Smatrao/smatrala bih da je nakon odsluženja kazne okajao svoj grijeh.	.92	.29	.22	.26	.47	.44
14. Vjerovao/la bih da nešto takvo nikada više neće počiniti.	.91	.35	.26	.31	.51	.49
15. Mogao/mogla bih razumjeti njegovo objašnjenje djela koje počinio.	.93	.38	.30	.34	.55	.52
16. Ne bih mogao/mogla imati puno povjerenje u njega.*	.89	.30	.17	.34	.42	.41

Napomena: MSA = prikladnost za svaku varijablu; $h^2_{(ini)}$ = inicijalna procjena komunaliteta; $h^2_{(PAF,1F)}$ komunalitet objašnjen modelom s jednim faktorom (PAF); $h^2_{(PAF,2F)}$ komunalitet objašnjen modelom s dva faktora (PAF); $r_{i,1G}$ = korelacije čestica s generalnim zajedničkim faktorom; $r_{iu(nesp)}$ nespuriozna korelacija tvrdnji s ukupnim rezultatom

Rotirani faktori u korelaciji su 0.56. Na osnovi prikazanih rezultata moguće je predložiti uporabu ukupnih rezultata u Upitniku kao mjere opće sklonosti opraštanju.

Mjere podobnosti svake pojedine varijable za faktorizaciju (MSA) nalaze se u prvom stupcu tablice 7. Svaka od varijabli ima vrijednost indeksa 0.9, što ne sugerira isključivanje pojedinih varijabli iz faktorizacije.

Inicijalna procjena komunaliteta $h^2_{(ini)}$ predstavlja rezultat početne provedene multiple regresije, pri čemu svaka od varijabli (16 čestica) predstavlja kriterij, a preostale varijable su prediktori. Ovi rezultati ne ukazuju na broj faktora nego na količinu varijance koju je moguće objasniti u svakoj manifestnoj varijabli na osnovi preostalih varijabli uključenih u analizu. Prema dobivenim rezultatima ovako objašnjena varijanca niska je za česticu 6 (.24), česticu 12 (.25), česticu 13 (.29) i česticu 16 (.30). Kod ostalih tvrdnji komunalitet se kreće u rasponu od .35 i .72.

Prikazani su i komunaliteti svake varijable objašnjeni modelom s jednim faktorom $h^2_{(PAF,1F)}$. Analiza ukazuje na nizak komunalitet čestice 6 (.20), čestice 12 (.12) i čestice 16 (.17).

U tablici su prikazani i komunaliteti čestica objašnjeni uvođenjem drugog faktora $h^2_{(PAF,2F)}$ i razvidno je da se na taj način tek u manjoj mjeri povećavaju vrijednosti komunaliteta. Kod tvrdnje 5. varijanca je prethodno iznosila .45, a uvođenjem drugog faktora iznosi .56, kod tvrdnje 6. iznosila je .20 a s uvođenjem drugog faktora .24. Nešto je veća varijanca nakon uvođenja drugog faktora kod tvrdnji koja su obrnuto bodovane. U Tablici 8. prikazane su korelacije čestica s generalnim zajedničkim faktorom. Saturacije svih čestica s jednim zajedničkim faktorom kreću se u rasponu od .34 do .78 što zadovoljava uobičajeni kriterij od 10% zajedničke varijance između faktora i latentne varijable. Zato smo se, temeljem opisanih parametara, odlučili rezultat na skali opraštanja izraziti jedinstvenim rezultatom izračunatim kao prosjek odgovora na svih 16 tvrdnji. Rezultat na Upitniku može varirati u rasponu od 1 do 5 pri čemu viši rezultat ukazuje na veću spremnost na opraštanje.

Prikaz matrice faktorske strukture Skale spremnosti na oprost s jednim ekstrahiranim faktorom nalazi se u Tablici 8.

Tablica 8*Matrica faktorske strukture Skale spremnosti na oprost s jednim ekstrahiranim faktorom*

Čestica	r_i
1. Nakon svega mogao/mogla bih mu oprostiti to što je učinio.	.72
2. U slučaju da me zatraži, bio/bila bih spreman/spremna pomoći mu financijski.	.71
3. Mogao/mogla bih se ponašati prijateljski prema njemu.	.84
4. Pomogao/pomogla bih mu savjetom ili razgovorom da se lakše nosi s posljedicama počinjenog djela.	.78
5. Nastojao/nastojala bih izbjegavati kontakt s njim.	.67
6. Kada bih ja mogao/mogla odlučivati, ne bih mu omogućio/la da dobije posao.	.43
7. Mogao/mogla bih biti srdačan prema njemu.	.81
8. Ne bih ga osuđivao/la jer se takvo nešto moglo dogoditi bilo komu.	.66
9. Ne bih mogao/mogla prijeći preko toga što je učinio.	.56
10. Mogao/mogla bih se veseliti njegovim životnim uspjesima.	.75
11. U sebi bih osjećao/osjećala ljutnju prema njemu.	.62
12. I dalje bih u kontaktu s njim mislio/mislila na to što je počinio.	.34
13. Smatrao/smatrala bih da je nakon odsluženja kazne okajao svoj grijeh.	.47
14. Vjerovao/la bih da nešto takvo nikada više neće počiniti.	.51
15. Mogao/mogla bih razumjeti njegovo objašnjenje djela koje počinio.	.55
16. Ne bih mogao/mogla imati puno povjerenje u njega.	.42

Napomena: r_i – koeficijent faktorske saturacije

Pokazalo se kako opći faktor spremnosti na oprost generalno dobro saturira čestice, pri čemu Cronbachov alfa koeficijent za cijelu skalu iznosi $\alpha = .91$. Deskriptivna statistika i pouzdanost Skale spremnosti na opraštanje nalazi se u Tablici 9.

Tablica 9*Deskriptivna statistika i pouzdanost Skale spremnosti na opraštanje*

M	SD	Min.	Max.	α	r_{ij}	r_{iu}
3.13	.80	1.00	5.00	.91	.38	.59

Napomena: α – Cronbachov alfa koeficijent pouzdanosti; r_{ij} – prosječna interkorelacija čestica u upitniku; r_{iu} – prosječna korelacija čestica s ukupnim rezultatom

Raspon koeficijenata diskriminativne valjanosti izračunatih kao korigirane korelacije svake čestice s ukupnim rezultatom kreću se u rasponu od .34 do .78.

3.3.3. Postupak

Istraživanje je provedeno grupno na svakoj od sastavnica sveučilišta u Zagrebu, Splitu i Zadru. Provedbu istraživanja odobrilo je Etičko povjerenstvo Odsjeka za psihologiju Filozofskoga fakulteta u Zagrebu. Prije provedbe istraživanja zatraženo je odobrenje dekana fakulteta na kojima je planirana provedba istraživanja. Istraživanje je provedeno za vrijeme predavanja u dogovoru s predmetnim nastavnicima pojedinoga fakulteta. Na samome početku sudionicima je objašnjena svrha i postupak istraživanja te pročitana opća uputa. Također je naglašeno da je istraživanje anonimno i dobrovoljno te da u bilo kojemu trenutku mogu odustati ako to žele. Nakon toga sudionicima su podijeljeni svesci koji su sadržavali mjerne instrumente. Slučajnim rasporedom podijeljeni su podražajni materijali koji se odnose na različite eksperimentalne situacije.

Ukupno je bilo dvanaest različitih kompleta upitnika označenih od A1 do D3. Oznake od A do D odnosile su se na četiri različita scenarija. U scenariju je opisano isto kazneno djelo prometne nesreće, uz variranje okolnosti njegova počinjenja (odgovornost i kajanje počinitelja). Oznake 1 do 3 označavale su tri zasebna konteksta: a) kada procjenjivač određuje visinu kazne za počinitelja bez informacije o (ne)postojanju zakonskih sankcija; b) kada je počinitelj zakonski sankcioniran; c) kada počinitelj nije zakonski sankcioniran za počinjeno nedjelo;

Unutar navedena tri konteksta sudionici su dobili jedan od četiri scenarija:

- a) scenarij koji uključuje niski stupanj odgovornosti počinitelja (nesmotrena vožnja) uz prisutnoga kajanje počinitelja (izrazio duboko kajanje zbog nesreće)
- b) scenarij koji uključuje niski stupanj odgovornosti počinitelja (nesmotrena vožnja) bez prisutnog kajanja počinitelja (nije pokazivao znakove kajanja)
- c) scenarij koji uključuje visoki stupanj odgovornosti počinitelja (vožnja u alkoholiziranom stanju) uz prisutno kajanje počinitelja (izrazio duboko kajanje zbog nesreće)
- d) scenarij koji uključuje visoki stupanj odgovornosti počinitelja (vožnja u alkoholiziranom stanju) bez prisutnoga kajanja počinitelja (nije pokazivao znakove kajanja).

Upitnici se nalaze u Prilogu 5, kako smo već prethodno naveli.

U prvome dijelu upitnika svi su ispitanici, neovisno o tome kojoj su grupi pripadali, čitali opis kaznenoga djela (prometne nesreće). U scenarijima korištenima u četiri različite eksperimentalne situacije unutar tri različita konteksta u kojima je opisano isto kazneno djelo

uz variranje okolnosti njegova počinjenja, odgovornost počinitelja (dvije razine: visoka i niska) i izražavanja kajanja počinitelja (dvije razine: kaje se, ne kaje se). Visok stupanj odgovornosti manipuliran je tako što su sudionici u scenariju pročitali da je počinitelj vozio u alkoholiziranome stanju i izazvao prometnu nesreću, dok je niski stupanj odgovornosti manipuliran tako što su sudionici u scenariju pročitali da je počinitelj nesmotreno vozio i izazvao prometnu nesreću. Kajanje je manipulirano tako što su ispitanici u scenariju čitali da je počinitelj izrazio duboko kajanje zbog nesreće koju je izazvao i ispričao se, a kada se počinitelj ne kaje, tada je u scenariju naznačeno da počinitelj nije pokazivao znakove kajanja zbog prometne nesreće koju je izazvao.

Nakon što su pročitali scenarij, ispitanici su davali dvije skupine procjena. Prvo su procjenjivali koliko je opisano djelo kod njih izazvalo ljutnju. Ova je procjena davana na skali od 1 do 10.

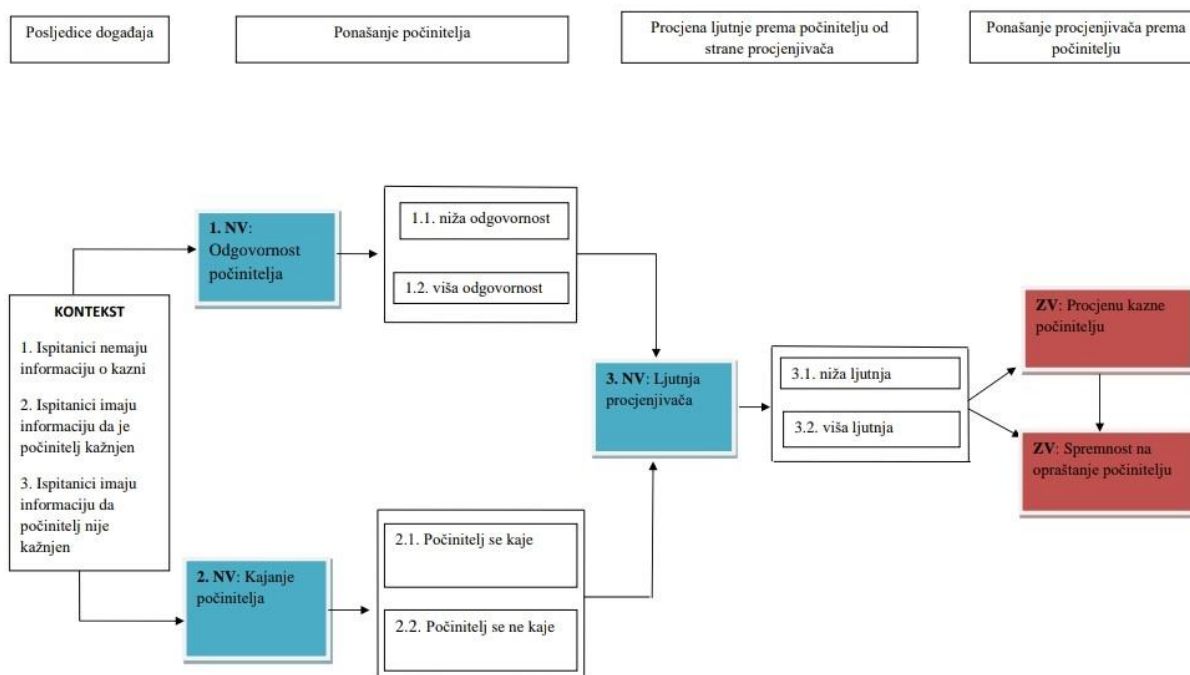
Nakon procjena ljutnje ispitanici su procjenjivali visinu kazne koja bi bila primjerena za počinjeno djelo i svoju spremnost na oprost počinitelju, ali su prije davanja tih procjena bili izloženi jednoj od tri različite informacije u pogledu kazne koja je počinitelju zakonski određena ili nije određena. Te informacije o kazni nazivamo kontekstom davanja procjena. Prema tome, bila su tri konteksta: Prvi kontekst – ispitanik nije imao nikakvu informaciju o tome je li počinitelj kažnjen za počinjeno djelo izazivanja prometne nesreće ili nije; Drugi kontekst – ispitanicima je bila dana informacija da je počinitelj kažnjen pravomoćnom zatvorskom kaznom od 5 godina zatvora; Treći kontekst – ispitanicima je dana informacija da počinitelj nije kažnjen za počinjeno djelo zbog proceduralnih propusta. Ispitanici su svoje procjene primjerene visine kazne davali kao broj godina zatvora koje smatraju primjerenima za počinjeno kazneno djelo neovisno o postojećim zakonskim propisima, a spremnost na opraštanje izmjerena je *Skalom opraštanja* od 16 čestica, pri čemu su ispitanici odgovarali na skali od 1 (uopće ne) do 5 (u potpunosti). Procjena visine kazne počinitelju i spremnost na opraštanje unutar tri konteksta prikazana su u Prilogu 5.

Prema navedenome imamo tri konteksta pri čemu svaki sadrži 4 scenarija (odnosno 12 scenarija). U svakome kontekstu imamo 8 situacija kreiranih na osnovi 3 nezavisne varijable ($2 \times 2 \times 2$). Prikaz tri različita konteksta procjene u 12 eksperimentalnih situacija kreiranih korištenjem 4 različita scenarija i broj ispitanika u pojedinim situacijama u provedenom istraživanju nalazi se u Tablici 10. Nacrt istraživanja sva tri konteksta shematski je prikazan na Slici 3. Ispunjavanje upitnika trajalo je oko 20 minuta.

Tablica 10

Prikaz 12 eksperimentalnih situacija kreiranih korištenjem tri konteksta i četiri različita scenarija (N = 587)

Redni broj situacija	Kontekst	Odgovornost počinitelja	Kajanje počinitelja	N	Ljutnja procjenjivača	N	N=587
1.	Kontekst bez informacija o sankcijama počinitelju	Niža	prisutno	50	Niža	32	N=208
					Viša	18	
2.		Niža	nije prisutno	50	Niža	13	
					Viša	37	
3.		Viša	prisutno	52	Niža	14	
					Viša	38	
4.		Viša	nije prisutno	56	Niža	14	
					Viša	42	
5.	Kontekst u kojemu je počinitelj kažnjen	Niža	prisutno	49	Niža	25	N=190
					Viša	24	
6.		Niža	nije prisutno	43	Niža	13	
					Viša	30	
7.		Viša	prisutno	48	Niža	22	
					Viša	26	
8.		Viša	nije prisutno	50	Niža	7	
					Viša	43	
9.	Kontekst u kojemu počinitelj nije kažnjen	Niža	prisutno	51	Niža	33	N=189
					Viša	18	
10.		Niža	nije prisutno	48	Niža	20	
					Viša	28	
11.		Viša	prisutno	43	Niža	18	
					Viša	25	
12.		Viša	nije prisutno	47	Niža	11	
					Viša	36	

Slika 3. Shematski prikaz nacrtu istraživanja za sva tri konteksta

3.3.4. Deskriptivni statistički pokazatelji Skale spremnosti na oprost i procjene kazne

Kako bi se ispitala svojstva Skale spremnosti na oprost i varijable procjene kazne, izračunati su njihovi deskriptivno-statistički pokazatelji svih situacija zajedno. Ti se pokazatelji nalaze u Tablici 11. Pokazalo se kako se spremnost za oprost ne distribuira normalno: $A = 0.85$; $p = .03$, kao ni procjena kazne: $A = 43.11$; $p < .001$. Gledajući koeficijente asimetričnosti i spljoštenosti, možemo zaključiti kako kod spremnosti na oprost odstupanje od normalne distribucije nije suviše veliko pa se može koristiti u predviđenim statističkim analizama. Međutim, kod procjene primjerenosti zatvorske kazne ta su odstupanja bila suviše velika da bi se distribucija mogla smatrati normalnom.

Tablica 11*Deskriptivno-statistički pokazatelji spremnosti na oprost i procjene kazne (N = 587)*

Varijabla	<i>M</i>	<i>SD</i>	Min.	Max.	γ_1	κ
Spremnost na oprost	3.15	0.82	1	5	-0.13	-0.5
Procjena kazne	12.1	14.3	0.15	50	2.97	13

Napomena: *M* – aritmetička sredina, *SD* – standardna devijacija, γ_1 – koeficijent asimetričnosti, κ – koeficijent spljoštenosti

Što se tiče visine kazne, neovisno o situaciji koju su sudionici procjenjivali, njih 568 (96.8%) dalo je kaznu u rasponu od 0 do 40 godina, 5 (0.9) sudionika od 41 do 50 godina, 8 (1.4) sudionika od 51 do 95 godina i 6 (1.0) sudionika dalo je kaznu 100 godina. Nakon analiza procjene kazne, zbog suviše velikih odstupanja donesena je odluka da se rezultati procjene kazne kod 19 sudionika (3.2%), koji su dali kaznu višu od 50 godina grupiraju u jednu vrijednost 50. Time se smanjuje veliki varijabilitet koji se dobiva s procjenama kazne višom od 50 godina zatvora. Također, procjena kazne iznad 50 godina zatvora zakonski nije moguća. Dodatnim je analizama utvrđeno da ovaj postupak grupiranja odstupajućih podataka ne utječe značajno na rezultate provedenih analiza.

4. REZULTATI

Kako bismo odgovorili na prvi istraživački problem, provedene su po dvije trosmjerne analize varijance za svaki od tri konteksta procjene, pri čemu su zavisne varijable bile procjena visine kazne (izražena kao broj godina zatvora) i spremnost na opraštanje (izražena kao prosječan rezultat na Skali spremnosti na oprost). U tekstu su navedene točne vrijednosti vjerojatnosti pojave testiranih statističkih vrijednosti uz preciznost od dva decimalna mjesta. U slučajevima kada je ta vrijednost manja od 1% korištena je oznaka $p < .01$.

4.1. Istraživački kontekst u kojemu sudionici nisu raspolagali informacijom o sankcijama nad počiniteljem

4.1.1. Procjena visine kazne u funkciji stupnja osobne odgovornosti i izražavanja kajanja počinitelja te intenziteta ljutnje procjenjivača na počinitelja

Cilj je prve analize provjera utjecaja stupnja osobne odgovornosti počinitelja (dvije razine: visoka i niska), izražavanja kajanja počinitelja (dvije razine: kaje se, ne kaje se) i razine ljutnje procjenjivača prema počinitelju (dvije razine: niža i viša razina ljutnje) na procjenu visine kazne. Deskriptivna statistika za procjene u različitim eksperimentalnim situacijama prikazana je u Prilogu 6 (tablici 20). Prosječna kazna zatvora počinitelju na razini cjelokupnog konteksta ($N = 208$) iznosila je $M = 12.65$ ($SD = 11.16$) godina zatvora. U Tablici 12 prikazani su prosjeci po razinama ispitivanih nezavisnih varijabli, F-omjeri i veličine učinka trosmjerne analize varijance za zavisnu varijablu procjena kazne počinitelju u funkciji sve tri nezavisne varijable.

Provedbom trosmjerne analize varijance utvrđen je statistički značajan glavni efekt kajanja počinitelja $F(1,200) = 22.80$, $p < .01$, $\eta_p^2 = .10$, pri čemu su ispitanici davali gotovo dvostruko veću kaznu počinitelju u situaciji kada se on nije pokajao ($M = 16.77$; $SD = 12.87$) nego u situaciji kad se pokajao ($M = 8.38$; $SD = 6.86$).

Glavni efekt razine ljutnje procjenjivača također je statistički značajan $F(1,200) = 7.89$, $p < .01$, $\eta_p^2 = .04$, te pokazuje da su ispitanici koji su bili ljući na počinitelja ujedno davali veću kaznu ($M = 14.91$; $SD = 11.89$) u odnosu na one koji su bili manje ljuti ($M = 8.48$; $SD = 8.24$).

Glavni efekt stupnja odgovornosti počinitelja u ovom slučaju nije statistički značajan $F(1,200) = 2.29$, $p = .13$, što znači da procjena visine kazne nije ovisila o stupnju odgovornosti

počinitelja premda rezultati idu u očekivanome smjeru, tj. nešto viša procjena kazne opažena je u situaciji veće odgovornosti počinitelja. U provedenoj analizi nijedna interakcija nije statistički značajna.

Tablica 12

Aritmetičke sredine, standardne devijacije, vrijednosti F-omjera i veličine učinka trosmjerne analize varijance za procjenu kazne počinitelju u funkciji stupnja odgovornosti počinitelja, kajanja počinitelja i ljutnje procjenjivača (N = 208)

Izvor varijabiliteta	Razina	M	SD	F	η_p^2
Odgovornost počinitelja	niža	10.79	10.51	2.29	.01
	viša	14.38	11.52		
Kajanje počinitelja	prisutno	8.38	6.86	22.80***	.10
	nije prisutno	16.77	12.87		
Ljutnja procjenjivača	niža	8.48	8.24	7.89**	.04
	viša	14.91	11.89		
Odgovornost počinitelja x kajanje počinitelja				.11	.00
Odgovornost počinitelja x ljutnja procjenjivača				.21	.00
Kajanje počinitelja x ljutnja procjenjivača				.01	.00
Odgovornost počinitelja x kajanje počinitelja x ljutnja procjenjivača				.00	.00

* $p < .05$; ** $p < .01$; *** $p < .001$

4.1.2. Spremnost na oprost u funkciji stupnja osobne odgovornosti i izražavanja kajanja počinitelja te intenziteta ljutnje procjenjivača na počinitelja

U Prilogu 6 (tablici 21) nalaze se deskriptivni podaci za procjene spremnosti na oprost u različitim eksperimentalnim situacijama. Prosječna spremnost na opraštanje na razini cjelokupnog konteksta ($N = 208$) iznosila je $M = 3.21$ ($SD = 0.79$). U Tablici 13 prikazani su prosjeci po razinama ispitivanih nezavisnih varijabli, F-omjeri i veličine učinka trosmjerne analize varijance za zavisnu varijablu spremnosti na opraštanje počinitelju u funkciji stupnja odgovornosti počinitelja, postojanja kajanja od strane počinitelja i razine ljutnje procjenjivača.

Provedbom trosmjerne analiza varijance utvrđen je statistički značajan glavni efekt kajanja počinitelja $F(1,200) = 26.14$, $p < .01$, $\eta_p^2 = .12$ koji pokazuje da su sudionici bili skloniji

oprostiti u situaciji kada se počinitelj pokajao ($M = 3.48$; $SD = 0.73$) nego kada nije ($M = 2.93$; $SD = 0.75$).

Također, utvrđen je značajan glavni efekt ljutnje procjenjivača $F(1,200) = 14.19$, $p < .01$, $\eta_p^2 = .01$ koji pokazuje da su sudionici koji su ljući na počinitelja manje spremni oprostiti ($M = 3.00$; $SD = 0.73$) u odnosu na one koji su manje ljuti ($M = 3.57$; $SD = 0.77$).

Glavni efekt stupnja odgovornosti počinitelja i u ovome slučaju nije statistički značajan $F(1,200) = 0.06$, $p = .80$, što znači da spremnost na opraštanje nije ovisila o tome je li počinjenje nedjela uključivalo odgovornost počinitelja premda rezultati idu u teorijski očekivanome smjeru.

Tablica 13

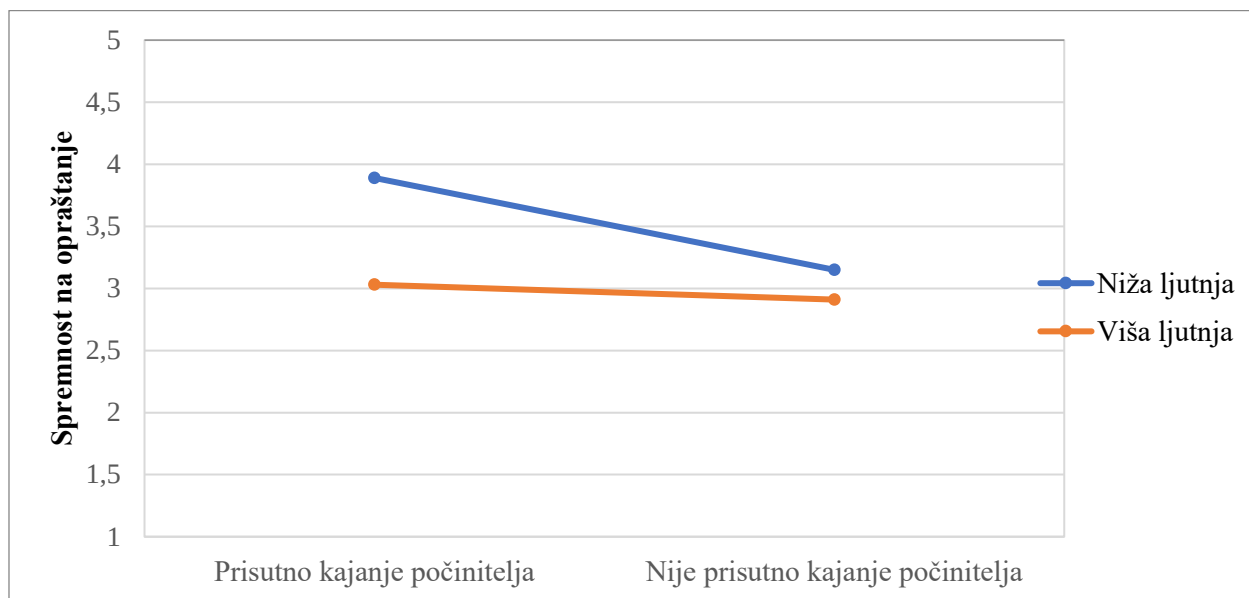
Aritmetičke sredine, standardne devijacije, vrijednosti F-omjera i veličine učinka trosmjerne analize varijance za spremnost na opraštanje počinitelju u funkciji stupnja odgovornosti počinitelja, kajanja počinitelja i ljutnje procjenjivača ($N = 208$)

Izvor varijabiliteta	Razina	M	SD	F	η_p^2
Odgovornost počinitelja	niža	3.30	0.82	0.06	.07
	viša	3.11	0.75		
Kajanje počinitelja	prisutno	3.48	0.73	26.14***	.12
	nije prisutno	2.93	0.75		
Ljutnja procjenjivača	niža	3.57	0.77	14.19***	.01
	viša	3.00	0.73		
Odgovornost počinitelja x kajanje počinitelja				2.25	.01
Odgovornost počinitelja x ljutnja procjenjivača				1.51	.01
Kajanje počinitelja x ljutnja procjenjivača				7.45**	.04
Odgovornost počinitelja x kajanje počinitelja x ljutnja procjenjivača				3.24	.02

* $p < .05$; ** $p < .01$; *** $p < .001$

Naposljetku, pronađena je statistički značajna interakcija kajanja počinitelja i ljutnje procjenjivača $F(1,200) = 7.45$, $p < .01$, $\eta_p^2 = .04$, koja pokazuje da su sudionici manje ljuti na počinitelja bili značajno spremniji na oprost ($t = 4.85$, $p < .01$) u slučaju kada se počinitelj pokajao ($M = 3.89$; $SD = 0.59$) nego kada se nije pokajao ($M = 3.03$; $SD = 0.72$). Kod sudionika koji su bili ljući na počinitelja nije bilo značajne razlike ($t = 2.03$, $p = .18$) u sklonosti opraštanju ovisno o tome je li se počinitelj pokajao ($M = 3.15$; $SD = 0.67$) ili nije ($M = 2.91$; $SD = 0.76$). Iz opisane interakcije proizlazi da učinak kajanja počinitelja na spremnost na opraštanje treba

interpretirati ovisno o intenzitetu ljutnje procjenjivača. Kod ispitanika ljutih na počinitelja čini se da kajanje nema efekta na opraštanje, ali je važno kod onih ispitanika koji su manje ljuti. Dvostruke interakcije kajanja i ljutnje prikazane su na Slici 4.

Slika 4. Grafički prikaz interakcije kajanja počinitelja i ljutnje procjenjivača pri procjeni spremnosti na oprost

4.2. Istraživački kontekst u kojemu je procjenjivaču poznata informacija da je počinitelj osuđen na pravomoćnu zatvorsku kaznu

4.2.1. Procjena visine kazne u funkciji stupnja osobne odgovornosti i izražavanja kajanja počinitelja, te intenziteta ljutnje procjenjivača na počinitelja

U Prilogu 6 (tablici 22) prikazana je deskriptivna statistika za procjene visine kazne u različitim eksperimentalnim situacijama. Na razini cjelokupnoga konteksta ($N = 190$) prosječna kazna zatvora počinitelju iznosila je $M = 10.71$ ($SD = 8.73$) godina zatvora. U Tablici 14 prikazani su prosjeci po razinama ispitivanih nezavisnih varijabli, F-omjeri i veličine učinka trosmjerne analize varijance za zavisnu varijablu procjena kazne počinitelju u funkciji sve tri nezavisne varijable.

Provedbom trosmjerne analize varijance utvrđen je statistički značajan glavni efekt postojanja kajanja počinitelja $F(1,182) = 13.25$, $p < .01$, $\eta_p^2 = .07$, koji pokazuje da su sudionici

bili skloniji većoj procjeni kazne počinitelju u situaciji kada se nije pokajao ($M = 13.00$; $SD = 9.76$) nego u situaciji kad se pokajao ($M = 8.51$; $SD = 6.98$).

Glavni efekt razine ljutnje procjenjivača nije statistički značajan $F(1,182) = 3.70$, $p = .06$ premda rezultati idu u očekivanom smjeru. Također, glavni efekt stupnja odgovornosti počinitelja u ovom slučaju nije statistički značajan $F(1,182) = 2.28$, $p = .13$.

Naposljetku, pronađena je i značajna interakcija stupnja odgovornosti počinitelja i ljutnje procjenjivača $F(1,182) = 5.63$, $p = .02$, $\eta_p^2 = .03$ te statistički značajna interakcija kajanja počinitelja i ljutnje procjenjivača $F(1,182) = 4.69$, $p < .05$, $\eta_p^2 = .03$.

Tablica 14

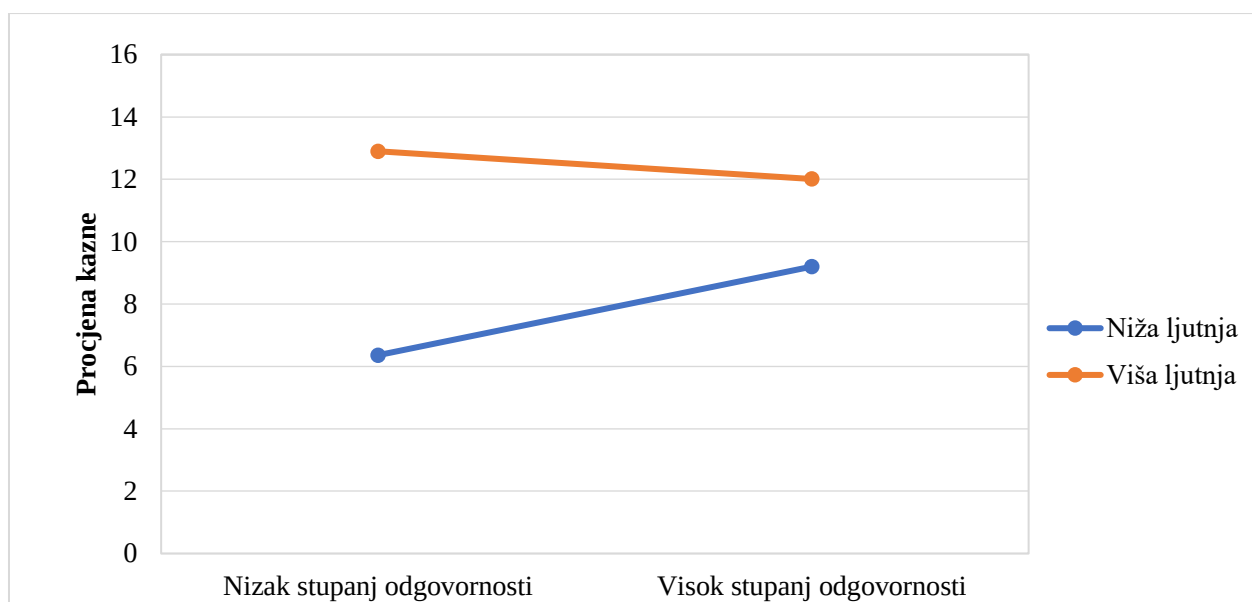
Aritmetičke sredine, standardne devijacije, vrijednosti F-omjera i veličine učinka trosmjerne analize varijance za procjenu kazne počinitelju u funkciji stupnja odgovornosti počinitelja, kajanja počinitelja i ljutnje procjenjivača (N = 190)

Izvor varijabiliteta	Razina	M	SD	F	η_p^2
Odgovornost počinitelja	Niža	10.20	8.60	2.28	.01
	Viša	11.18	8.87		
Kajanje počinitelja	Prisutno	8.51	6.98	13.25***	.07
	nije prisutno	13.00	9.76		
Ljutnja procjenjivača	Niža	7.59	7.36	3.70	.02
	Viša	12.40	8.97		
Odgovornost počinitelja x kajanje počinitelja				3.09	.02
Odgovornost počinitelja x ljutnja procjenjivača				5.63*	.03
Kajanje počinitelja x ljutnja procjenjivača				4.69*	.03
Odgovornosti počinitelja x kajanje počinitelja x ljutnja procjenjivača				1.33	.01

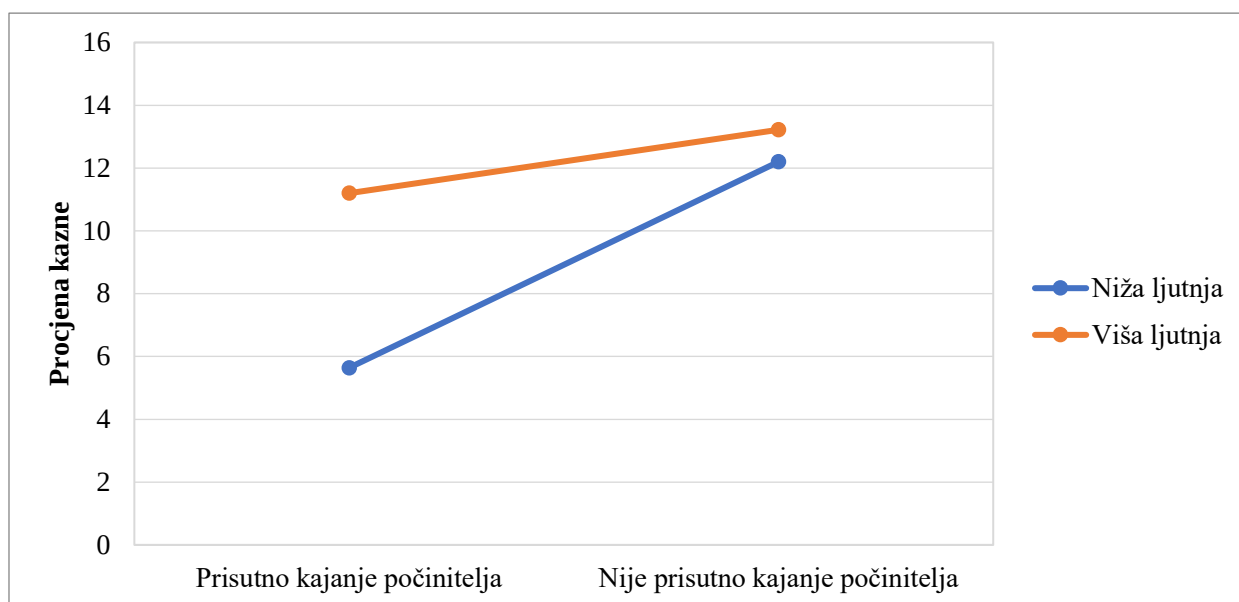
* $p < .05$; ** $p < .01$; *** $p < .001$

Post-hoc analiza interakcije stupnja odgovornosti i ljutnje, pokazala je da su sudionici manje ljuti na počinitelja bili značajno skloniji dati manju kaznu ($t = -2.34$, $p < .05$) kod niskoga stupnja odgovornosti ($M = 6.36$; $SD = 4.30$), nego kod visokoga stupnja odgovornosti ($M = 9.20$; $SD = 9.94$). Kod sudionika koji su bili ljući na počinitelja nije bilo značajne razlike ($t = .78$, $p = .87$) u procjeni visine kazne ovisno o tome je li počinitelj bio manje ($M = 12.90$; $SD = 9.81$) ili više odgovoran ($M = 12.01$; $SD = 8.31$).

Također, post-hoc analiza interakcije kajanja i ljutnje pokazala je da su sudionici manje ljuti na počinitelja bili značajno skloniji davanju niže kazne ($t = -3.50, p < .01$) u slučaju kada se počinitelj pokajao ($M = 5.64; SD = 3.89$) nego kad se nije pokajao ($M = 12.20; SD = 10.96$). Kod sudionika koji su bili ljući na počinitelja nije bilo značajne razlike ($t = -1.32, p = .55$) u procjeni visine kazne ovisno o tome je li se počinitelj pokajao ($M = 11.21; SD = .665$) ili nije ($M = 13.22; SD = 9.48$). Iz opisane interakcije proizlazi da učinak ljutnje počinitelja na procjenu visine kazne treba interpretirati ovisno o tome je li se počinitelj pokajao ili nije. Kad se počinitelj ne kaje, ljutnja nije važna za određenje kazne pa podjednako kažnjavaju oni koji su ljuti i oni koji su manje ljuti. No, kad se počinitelj pokajao, ljutnja je važan faktor u određenju kazne i višu kaznu daju oni koji su ljući. Opisane interakcije prikazane su na Slikama 5 i 6.

Slika 5. Grafički prikaz interakcije stupnja odgovornosti počinitelja i ljutnje procjenjivača pri procjeni kazne

Slika 6. Grafički prikaz interakcije kajanja počinitelja i ljutnje procjenjivača pri procjeni kazne

4.2.2. Spremnost na oprost u funkciji stupnja osobne odgovornosti i izražavanja kajanja počinitelja te intenziteta ljutnje procjenjivača na počinitelja

U Prilogu 6 (tablici 23) nalaze se deskriptivni podaci za procjene spremnosti na oprost u različitim eksperimentalnim situacijama. Prosječna spremnost na opraštanje na razini cjelokupnoga konteksta ($N = 190$) iznosila je $M = 3.20$ ($SD = 0.79$). U Tablici 15 prikazani su prosjeci po razinama ispitivanih nezavisnih varijabli, F-omjeri i veličine učinka trosmjerne analize varijance za zavisnu varijablu spremnosti na opraštanje počinitelju u funkciji stupnja odgovornosti počinitelja, kajanja počinitelja i razine ljutnje procjenjivača.

Provedbom trosmjerne analiza varijance utvrđen je statistički značajan glavni efekt kajanja počinitelja $F(1,182) = 8.32$, $p < .01$, $\eta_p^2 = .12$ koji pokazuje da su sudionici bili skloniji oprostiti u situaciji kada se počinitelj pokajao ($M = 3.42$; $SD = 0.73$) naspram situacije u kojoj se počinitelj nije pokajao ($M = 2.98$; $SD = 0.80$).

Također, pronašli smo značajan glavni efekt ljutnje procjenjivača $F(1,182) = 19.20$, $p < .01$, $\eta_p^2 = .09$ koji pokazuje da su sudionici koji su ljući na počinitelja manje spremni oprostiti ($M = 2.97$; $SD = 0.76$) u odnosu na one koji su manje ljuti ($M = 3.63$; $SD = 0.67$).

Glavni efekt stupnja odgovornosti počinitelja i u ovome slučaju nije statistički značajan $F(1,182) = 1.85$, $p = .16$ što znači da spremnost na opraštanje nije ovisila o tome je li počinjenje nedjela uključivalo odgovornost počinitelja premda rezultati idu u teorijski očekivanom smjeru.

Naposljetku, pronađena je statistički značajna trostruka interakcija stupnja odgovornosti počinitelja, kajanja počinitelja i ljutnje procjenjivača $F(1,182) = 4.04, p = .04 \eta_p^2 = .02$.

Tablica 15

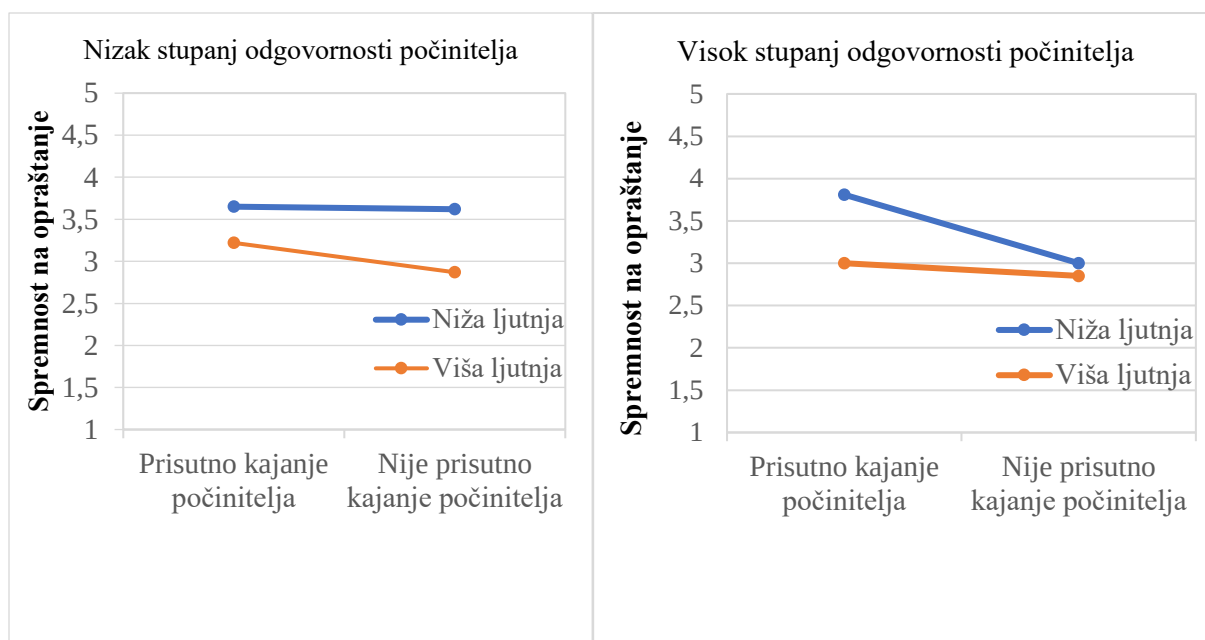
Aritmetičke sredine, standardne devijacije, vrijednosti F-omjera i veličine učinka trosmjerne analize varijance za spremnost na opraštanje počinitelju u funkciji stupnja odgovornosti počinitelja, kajanja počinitelja i ljutnje procjenjivača (N = 208)

Izvor varijabiliteta	Razina	M	SD	F	η_p^2
Odgovornost počinitelja	niža	3.28	0.74	1.85	.01
	viša	3.13	0.84		
Kajanje počinitelja	prisutno	3.42	0.73	8.32***	.12
	nije prisutno	2.98	0.80		
Ljutnja procjenjivača	niža	3.63	0.67	19.20***	.09
	viša	2.97	0.76		
Odgovornost počinitelja x kajanje počinitelja				1.65	.01
Odgovornost počinitelja x ljutnja procjenjivača				0.29	.00
Kajanje počinitelja x ljutnja procjenjivača				0.38	.00
Odgovornost počinitelja x kajanje počinitelja x ljutnja procjenjivača				4.04*	.02

* $p < .05$; ** $p < .01$; *** $p < .001$

Post-hoc analiza trostruke interakcije pokazuje da odnos kajanja i ljutnje nije jednak u situacijama niske i visoke odgovornosti počinitelja. U situaciji niske odgovornosti počinitelja analiza utjecaja kajanja počinitelja i ljutnje procjenjivača pokazala je da su sudionici ljući na počinitelja bili spremniji na oprost ($t = 4.37, p < .01$) kad se počinitelj pokajao ($M = 3.22, SD = 0.61$) nego kad se nije pokajao ($M = 2.87, SD = 0.74$). Kod sudionika koji su bili manje ljuti na počinitelja nije bilo značajne razlike ($t = 1.74$) u sklonosti opraštanju ovisno o tome je li se počinitelj pokajao ($M = 3.65, SD = 0.70$) ili nije ($M = 3.62, SD = 0.51$).

U situaciji visoke odgovornosti sudionici manje ljuti na počinitelja bili su spremniji na oprost ($t = 4.37, p < .01$) kad se počinitelj pokajao ($M = 3.81, SD = 0.61$) nego kad se nije pokajao ($M = 3.00, SD = 0.81$). Kod sudionika koji su bili ljući na počinitelja nije bilo značajne razlike ($t = 0.49, p = .99$) u sklonosti opraštanju ovisno o tome je li se počinitelj pokajao ($M = 3.04, SD = 0.74$) ili nije ($M = 3.00, SD = 0.81$). I u ovome slučaju potencijalni problem maloga broja ispitanika ($N = 7$) u situaciji visoke odgovornosti počinitelja bez kajanja počinitelja uz nižu ljutnju procjenjivača bit će razmotren u raspravi. Interakcije su prikazane na Slici 7.

Slika 7. Grafički prikaz interakcije kajanja počinitelja i ljutnje procjenjivača pri procjeni spremnosti na oprost kod niskog i visokog stupnja odgovornosti počinitelja

Iz opisanih interakcija proizlazi da u ovome kontekstu utjecaj kajanja počinitelja i ljutnje procjenjivača na spremnost na opraštanje treba interpretirati ovisno o stupnju odgovornosti počinitelja. Kod niskoga stupnja odgovornosti opća spremnost na oprost iznosila je ($M = 3.27$; $SD = 0.73$), a kod visokoga stupnja odgovornosti počinitelja ($M = 3.12$; $SD = 0.84$).

4.3. Istraživački kontekst u kojemu su procjenjivači raspolagali informacijom da počinitelj nije sankcioniran za počinjeno djelo

4.3.1. Procjena visine kazne u funkciji stupnja osobne odgovornosti i izražavanja kajanja počinitelja te intenziteta ljutnje procjenjivača na počinitelja

Deskriptivna statistika za procjene visine kazne u različitim eksperimentalnim situacijama prikazana je u Prilogu 6 (tablici 24). Prosječna kazna zatvora počinitelju na razini cjelokupnog konteksta ($N = 189$) iznosila je $M = 10.51$ ($SD = 11.16$) godina zatvora. Ispitanici su davali najniže kazne kada je odgovornost počinitelja za djelo bila niska, kada se počinitelj pokajao i kada je procjenjivač bio manje ljut na počinitelja ($M = 5.06$; $SD = 5.51$), dok su najviše kazne davane u situaciji visoke odgovornosti počinitelja, kada se počinitelj nije pokajao i kada je procjenjivač bio ljut ($M = 15.32$; $SD = 13.22$). U Tablici 16 prikazani su prosjeci po razinama

ispitivanih nezavisnih varijabli, F-omjeri i veličine učinka trosmjerne analize varijance za zavisnu varijablu procjena kazne počinitelju u funkciji sve tri nezavisne varijable.

Provedbom trosmjerne analize varijance utvrđen je statistički značajan glavni efekt stupnja odgovornosti $F(1,181) = 4.77$, $p = .03$, $\eta_p^2 = .03$, pri čemu su ispitanici davali veću kaznu u situaciji višega stupnja odgovornosti počinitelja ($M = 12.71$; $SD = 12.59$) u odnosu na situaciju u kojoj je stupanj odgovornosti bio nizak ($M = 8.50$; $SD = 9.31$).

Glavni efekt kajanja počinitelja također je statistički značajan $F(1,181) = 4.73$, $p = .03$, $\eta_p^2 = .03$, pri čemu su ispitanici davali veću kaznu počinitelju u situaciji kada se počinitelj nije pokajao ($M = 12.83$; $SD = 12.67$) nego u situaciji kad se pokajao ($M = 8.16$; $SD = 8.87$).

Naposljetku, utvrđen je statistički značajan glavni efekt ljutnje procjenjivača $F(1,181) = 4.73$, $p < .03$, $\eta_p^2 = .03$, pri čemu su ispitanici koji su bili ljući na počinitelja ujedno davali veću kaznu ($M = 12.79$; $SD = 12.22$) u odnosu na one koji su bili manje ljuti ($M = 7.53$; $SD = 8.84$).

Tablica 16

Aritmetičke sredine, standardne devijacije, vrijednosti F-omjera i veličine učinka trosmjerne analize varijance za procjenu kazne počinitelju u funkciji stupnja odgovornosti počinitelja, kajanja počinitelja i ljutnje procjenjivača (N = 189)

Izvor varijabiliteta	Razina	M	SD	F	η_p^2
Odgovornost počinitelja	niža	8.50	9.30	4.77*	.03
	viša	12.71	12.59		
Kajanje počinitelja	prisutno	8.16	8.87	4.73*	.03
	nije prisutno	12.83	12.67		
Ljutnja procjenjivača	niža	7.53	8.84	4.73*	.03
	viša	12.79	12.22		
Odgovornost počinitelja x kajanje počinitelja				.76	5.27
Odgovornost počinitelja x ljutnja procjenjivača				.47	.00
Kajanje počinitelja x ljutnja procjenjivača				.37	.00
Odgovornost počinitelja x kajanje počinitelja x ljutnja procjenjivača				.71	7.79

* $p < .05$; ** $p < .01$; *** $p < .001$

4.3.2. Spremnost na oprost u funkciji stupnja osobne odgovornosti i izražavanja kajanja počinitelja te intenziteta ljutnje procjenjivača na počinitelja

U Prilogu 6 (tablici 25) nalaze se deskriptivni podaci za procjene spremnosti na oprost u različitim eksperimentalnim situacijama. Na razini cjelokupnoga konteksta u kojemu su procjenjivači raspolagali informacijom da počinitelj nije sankcioniran za počinjeno djelo ($N = 189$) prosječna spremnost na opraštanje iznosila je $M = 2.98$ ($SD = 0.81$). U Tablici 17 prikazani su prosjeci po razinama ispitivanih nezavisnih varijabli, F-omjeri i veličine učinka trosmjerne analize varijance za zavisnu varijablu spremnosti na opraštanje počinitelju u funkciji stupnja odgovornosti počinitelja, kajanja počinitelja i razine ljutnje procjenjivača.

Provedbom trosmjerne analize varijance utvrđen je statistički značajan glavni efekt kajanja počinitelja $F(1,181) = 16.28$, $p < .01$, $\eta_p^2 = .08$ koji pokazuje da su sudionici bili skloniji oprostiti u situaciji kada se počinitelj pokajao ($M = 3.28$; $SD = 0.75$) nasuprot situaciji u kojoj se počinitelj nije pokajao ($M = 2.68$; $SD = 0.76$).

Također, pronašli smo značajan glavni efekt ljutnje procjenjivača $F(1,181) = 31.44$, $p < .01$, $\eta_p^2 = .15$ koji pokazuje da su sudionici koji su ljući na počinitelja manje spremni oprostiti ($M = 2.67$; $SD = 0.73$) u odnosu na one koji su manje ljuti ($M = 3.39$; $SD = 0.73$).

Glavni efekt stupnja odgovornosti počinitelja i u ovom slučaju nije statistički značajan $F(1,181) = 0.11$, $p = .74$ što znači da spremnost na opraštanje nije ovisila o tome je li počinjenje nedjela uključivalo odgovornost počinitelja premda rezultati idu u očekivanome smjeru. U provedenoj analizi nijedna interakcija nije statistički značajna.

Tablica 17

Aritmetičke sredine, standardne devijacije, vrijednosti F-omjera i veličine učinka trosmjerne analize varijance za spremnost na opraštanje počinitelju u funkciji stupnja odgovornosti počinitelja, kajanja počinitelja i ljutnje procjenjivača (N = 189)

Izvor varijabiliteta	Razina	M	SD	F	η_p^2
Odgovornost počinitelja	niža	3.07	0.83	0.11	6.31
	viša	2.88	0.79		
Kajanje počinitelja	prisutno	3.28	0.75	16.28***	.08
	nije prisutno	2.68	0.76		
Ljutnja procjenjivača	niža	3.39	0.73	31.44***	.15
	viša	2.67	0.73		
Odgovornost počinitelja x kajanje počinitelja				0.66	.00
Odgovornost počinitelja x ljutnja procjenjivača				0.38	.00
Kajanje počinitelja x ljutnja procjenjivača				0.10	5.45
Odgovornost počinitelja x kajanje počinitelja x ljutnja procjenjivača				0.91	.01

* $p < .05$; ** $p < .01$; *** $p < .001$

4.4. Usporedba procjene kazne i spremnosti na opraštanje u tri različita konteksta procjene

Kako bismo odgovorili na drugi istraživački problem, provedene su po dvije jednosmjerne analize varijance. Premda se naše istraživanje ne bavi izravno pitanjem procjena visine kazne u različitim kontekstima, napravili smo i tu analizu kako bismo dodatno objasnili naše rezultate. U okviru drugoga istraživačkog problema usporedili smo procjenu kazne i stupanj spremnosti na opraštanje između tri konteksta: kad procjenjivač procjenjuje kaznu bez dodatnih informacija o sankcijama počinitelju, kada je počinitelj zakonski sankcioniran i kada počinitelj nije zakonski sankcioniran za počinjeno nedjelo. Zavisne varijable bile su procjena visine kazne (izražena kao broj godina) i spremnost na opraštanje (izražena kao prosječan rezultat na Skali spremnosti na oprost).

4.4.1. Analiza varijance za zavisne varijable procjene kazne i spremnosti na oprost u funkciji tri različita istraživačka konteksta

Cilj je prve provedene analize varijance ispitati razlike u spremnosti na opraštanje počinitelju između tri konteksta. U Tablici 18 nalaze se deskriptivni podaci za procjene u različitim kontekstima, prosjeci, F-omjer i veličina učinka jednosmjerne analize varijance za zavisnu varijablu spremnosti na opraštanje počinitelju.

Provedbom jednosmjerne analize varijance utvrđeno je da se spremnost na opraštanje između tri konteksta statistički značajno razlikuje $F(2,584) = 5.08, p < .01, \eta_p^2 = .02$.

Tablica 18

Aritmetičke sredine, standardne devijacije, vrijednosti F-omjera i veličine učinka jednosmjerne analize varijance za spremnost na opraštanje počinitelju između tri različita konteksta (N = 587)

Izvor varijabiliteta	N	M	SD	F	η_p^2
Kontekst u kojem procjenjivač procjenjuje kaznu bez dodatnih informacija o sankcijama počinitelju	208	3.21	0.79	5.08***	.02
Kontekst kada je počinitelj osuđen na pravomoćnu zatvorsku kaznu	190	3.20	0.79		
Kontekst kada počinitelj nije sankcioniran za počinjeno djelo	189	2.98	0.81		

* $p < 0.05$; ** $p < .01$; *** $p < 0.001$

Post-hoc analiza između tri konteksta pokazala je da su sudionici najmanje bili spremni na oprost ($t = 2.84, p < .05$) u kontekstu kada počinitelj nije zakonski sankcioniran za počinjeno nedjelo ($M = 2.98$; $SD = 0.81$) te su procjene u ovom kontekstu značajno niže u odnosu na preostala dva konteksta ($t = 2.70, p = .04$). Spremnost na oprost u kontekstu bez informacija o sankcijama počinitelju ($M = 3.21$; $SD = 0.79$) i konteksta u kojemu je počinitelj sankcioniran ($M = 3.20$; $SD = 0.79$) nisu se značajno razlikovale ($t = 0.83, p = .99$).

Cilj je druge provedene analize varijance utvrditi postoje li razlike u dodijeljenoj visini kazne između tri različita konteksta. U Tablici 19 nalaze se deskriptivni podaci za procjene u različitim kontekstima, prosjeci, F-omjer i veličina učinka jednosmjerne analize varijance za zavisnu varijablu procjena visine kazne počinitelju.

Jednosmjerna analiza varijance pokazala je da se dodijeljene visine kazne između tri konteksta ne razlikuju statistički značajno $F(2,584) = 2.60, p = .08$.

Ova je analiza pokazala da se procjena kazne između tri konteksta ne razlikuje statistički značajno premda rezultati pokazuju da je najviše procijenjena kazna u kontekstu kad ispitanici nemaju informaciju da je počinitelj kažnjen za razliku od konteksta kada ispitanici imaju informaciju da je počinitelj kažnjen i konteksta kada počinitelj nije kažnjen.

Tablica 19

Aritmetičke sredine, standardne devijacije, vrijednosti F-omjera i veličine učinka jednosmjerne analize varijance za procjenu kazne počinitelju u tri različita konteksta (N = 587)

Izvor varijabiliteta	N	M	SD	F	η_p^2
Kontekst u kojem procjenjivač procjenjuje kaznu bez dodatnih informacija o sankcijama počinitelju	208	12.65	11.16	2.60	.01
Kontekst kada je počinitelj osuđen na pravomoćnu zatvorsku kaznu	190	10.71	8.73		
Kontekst kada počinitelj nije sankcioniran za počinjeno djelo	189	10.51	11.16		

* $p < .05$; ** $p < .01$; *** $p < .001$

5. RASPRAVA

5.1. Uloga odgovornosti počinitelja, kajanja i ljutnje procjenjivača na procjenu kazne i opraštanja

Dosadašnja istraživanja spremnosti na oprost rijetko su dovodila u vezu kažnjavanje i opraštanje ili su ih promatrala odvojeno. Iako su ova dva konstrukta i procesa naizgled međusobno isključiva, oba su u funkciji uspostavljanja socijalne ravnoteže (Strelan i sur., 2013). Spremnost na oprost jedna je od važnih komponenti u rješavanju mnogih interpersonalnih konflikata, a kažnjavanje počinitelja kao moralno prihvatljivi odgovor na povredu s ciljem uspostavljanja pravde (ravnoteže) može imati pozitivan učinak na oporavak žrtve. Naša je pretpostavka bila kako postojanje nekoga oblika sankcije, tj. kazne povećava vjerojatnost opraštanja. Vjerojatnost kažnjavanja ili opraštanja nakon povrede može varirati ovisno o različitim okolnostima kao što su prisutnost osobne odgovornosti počinitelja, iskazanog kajanja počinitelja te razine ljutnje uključenih strana u sam događaj.

Na temelju svega navedenoga, cilj ovoga istraživanja bio je istražiti odnos nekih obilježja okolnosti počinjenja nedjela (stupnja osobne odgovornosti počinitelja, izražavanje kajanja počinitelja za počinjeno nedjelo) i ljutnje procjenjivača s procjenom visine kazne počinitelju te stupnja spremnosti na opraštanje. Stupanj osobne odgovornosti počinitelja i kajanje za počinjeno nedjelo spadaju u situacijske faktore koji povećavaju vjerojatnost (ne)opraštanja. U procesu opraštanja prema provedenim istraživanjima odgovornost je bila važan faktor (Eaton i Struthers, 2005; McCullough i sur., 2003). Dakle, što je počinitelj manje odgovoran, veća je vjerojatnost da će mu biti oprošteno.

Postupci počinitelja nakon povrede mogu biti kajanje i traženje oprosta. Kajanjem počinitelj priznaje krivnju i pokazuje žaljenje zbog nanesene povrede. Stoga smo u ovom istraživanju manipulirali varijablu kajanja, tj. razlikovali smo situaciju u kojoj se počinitelj pokajao i situaciju u kojoj se počinitelj nije pokajao za (ne)djelo koje je počinio. Opće je prihvaćeno da je kajanje ispravna reakcija ako se nekome nanese povreda te pokazuje žrtvi i drugim promatračima da je i počinitelju žao zbog postupaka pa kod žrtve ili promatrača izaziva suosjećanje, povećava vjerojatnost opraštanja i smanjuje veličinu kazne (Scher i Darley, 1997; Struthers i sur. 2010). No, s druge strane, kajanje ima svrhu emocionalno umiriti žrtvu i očevidece (Fehr i sur., 2010). Kada se počinitelj ne kaje, nanesena povreda i kod žrtve i kod promatrača može izazvati razne reakcije. To mogu biti ponašanja koja uključuju izbjegavanje počinitelja, zahtijevanje pokajanja od počinitelja, ali i potrebu za osvetom ili kažnjavanjem počinitelja (Worthington, 2005). Osim utjecaja na ponašanje prema počinitelju, nanesena

povreda izaziva i različite emocije kod žrtve, ali i promatrača. Jedna je od najčešćih ljutnja. U ovome se radu počinjenje nedjela promatra kao stresogeni događaj koji izaziva emocionalne reakcije promatrača pa se pretpostavlja da će odnos obilježja okolnosti počinjenja nedjela i reakcija procjene visine kazne i opraštanja ovisiti o emocionalnim reakcijama, specifično emociji ljutnje prema počinitelju. Emocija ljutnje može pojačati potrebu da se počinitelja kazni, a također može otežati spremnost na oprost. Zbog toga viša ljutnja može voditi agresiji, ali nekada osoba može donijeti svjesnu odluku da ne želi oprostiti počinitelju (Eaton i Struthers, 2006). Budući da je emocija ljutnje važna za procjenu kazne i opraštanje, u ovome smo istraživanju procjenjivali i emocionalnu reakciju ljutnje.

U okviru prvoga istraživačkog problema ispitali smo procjenu visine kazne i spremnost na opraštanje počinitelju u funkciji stupnja osobne odgovornosti počinitelja, izražavanja kajanja i pobuđene emocije ljutnje kod procjenjivača, i to u tri različita konteksta: a) kontekst u kojemu sudionici nisu raspolagali informacijom o sankcijama nad počiniteljem; b) kontekst u kojemu je procjenjivaču poznata informacija da je počinitelj osuđen na pravomoćnu zatvorsku kaznu; c) kontekst u kojemu su procjenjivači raspolagali informacijom da počinitelj nije sankcioniran za počinjeno djelo. U okviru drugoga istraživačkog problema usporedili smo stupanj spremnosti na opraštanje u prethodno navedena tri konteksta.

Kako bismo odgovorili na prvi istraživački problem, provedene su po dvije trosmjerne analize varijance za svaki od tri konteksta procjene, pri čemu su zavisne varijable bile procjena visine kazne (izražena kao broj godina zatvora) i spremnost na opraštanje (izražena kao prosječan rezultat na Skali spremnosti na oprost). Pretpostavili smo da će viši stupanj osobne odgovornosti, izostanak kajanja počinitelja i veća ljutnja procjenjivača prema počinitelju posljedično dovesti do više procjene kazne i manje spremnosti na opraštanje (H1a). Također smo pretpostavili da će niži stupanj osobne odgovornosti, kajanje počinitelja i manja ljutnja na počinitelja kod procjenjivača posljedično dovesti do niže procjene kazne i veće spremnosti na opraštanje (H1b).

Navedene hipoteze odnose se na sva tri konteksta te ćemo u nastavku opisati rezultate koji se odnose na utjecaj stupnja odgovornosti i kajanja počinitelja i ljutnje procjenjivača na davanje kazne počinitelju i spremnosti na oprost u sva tri konteksta.

Prema našim saznanjima, ovo je prva studija u kojoj su istovremeno ispitani odgovornost i kajanje počinitelja nedjela te ljutnja procjenjivača pri procjeni kazne počinitelju i spremnosti na oprost.

5.1.1. Uloga odgovornosti počinitelja na procjenu kazne i opraštanja

Iako je bilo očekivano da će ispitanici kod višeg stupnja odgovornosti počinitelja davati višu kaznu i manje biti spremni oprostiti te da će kod nižeg stupnja odgovornosti davati nižu kaznu i više biti spremni oprostiti u sva tri konteksta, glavni efekt odgovornosti počinitelja bio je statistički značajan jedino kod procjene kazne u kontekstu kada počinitelj nije kažnjen dok u ostalim kontekstima kod procjene kazne nije bio značajan. Dobiveni značajni glavni efekt u očekivanom je smjeru i ide u prilog postavljenoj hipotezi. Drugim riječima, dobiveni rezultat znači da su ispitanici u ovome kontekstu uzeli u obzir odgovornost počinitelja te su davali veću kaznu u situaciji višega stupnja odgovornosti u odnosu na situaciju u kojoj je stupanj odgovornosti bio nizak. Nadalje, možda je i informacija koju su ispitanici imali u ovome kontekstu da počinitelj nije kažnjen kod ispitanika izazvala očekivanu reakciju da počinitelj treba biti kažnjen sukladno odgovornosti počinjenoga nedjela. No, postavlja se pitanje zbog čega i u drugim kontekstima nisu dobiveni značajni glavni efekti odgovornosti na procjenu kazne.

Moguće je da nismo dobili značajan glavni efekt stupnja odgovornosti kod procjene kazne u kontekstima kada ispitanici nemaju informaciju je li počinitelj kažnjen ili nije kao i u kontekstu kada znaju da je počinitelj kažnjen jer varijabla nije bila dovoljno dobro manipulirana te ispitanici nisu prepoznali razlike koje smo željeli da prepoznaju. Naime, niski stupanj odgovornosti manipulirali smo tako što su ispitanici u scenariju pročitali da je počinitelj nesmotreno vozeći izazvao prometnu nesreću. Kod visokoga stupnja odgovornosti ispitanici su u scenariju pročitali da je počinitelj vozio u alkoholiziranom stanju, brzinom znatno većom od dopuštene. Ishod je događaja kod niske i visoke odgovornosti bio sa smrtnim posljedicama. Moguće je da je smrt žrtve odredila odgovornost pa su ispitanici davali kazne neovisno o tome jesu li izloženi scenariju niske ili visoke odgovornosti. Možda bismo dobili drugačije rezultate da smo kod niske odgovornosti umjesto nesmotrene vožnje ispitanicima dali informaciju npr. da se dogodio kvar na kočnicama na što počinitelj nije mogao utjecati te je ubio žrtvu i na taj način možda bolje manipulirali niži stupanj odgovornosti. U većini istraživanja stupanj osobne odgovornosti počinitelja kod povrede istraživao je pod vidom namjere, odnosno je li počinitelj žrtvu povrijedio namjerno ili nenamjerno. Nanesena povreda žrtvi s izravnom namjerom podrazumijeva viši stupanj krivnje i odgovornosti počinitelja (Eaton i Struthers, 2008). Na način kako smo u našem istraživanju odgovornost manipulirali bili smo pretpostavili da će ispitanici ipak manju kaznu dati počinitelju kada je nesmotreno vozio za razliku od vožnje u alkoholiziranom stanju. No, prema dobivenim rezultatima možemo pretpostaviti da je varijabla

odgovornosti loše manipulirana zbog čega vjerojatno nismo dobili značajne efekte odgovornosti kod procjene kazne u kontekstima kada ispitanici nemaju informaciju je li počinitelj kažnjen ili nije, kao i u kontekstu kada znaju da je počinitelj kažnjen. Stoga je potrebno daljnje promišljanje o načinu poboljšanja manipulacijom varijable odgovornosti. No, pitanje manipulacije varijable odgovornosti i dalje ne objašnjava zašto je ipak dobiven značajan glavni efekt odgovornosti u kontekstu kada su ispitanici istraživanja imali informaciju da počinitelj nije kažnjen. To bi se moglo objasniti time da u kontekstu kad je počinitelj kažnjen, ispitanici nisu uzimali u obzir odgovornost jer samim time što je počinitelj kažnjen, pravda je zadovoljena.

Kada je riječ o odgovornosti i spremnosti na oprost, glavni efekt odgovornosti počinitelja kod spremnosti na oprost nije bio značajan ni u jednom kontekstu. U procesu opraštanja prema dosadašnjim istraživanjima odgovornost je bila važan faktor iako u nekim istraživanjima odgovornost također nije bila relevantna za opraštanje. Osim objašnjenja da je varijabla odgovornosti vjerojatno nedovoljno jasno manipulirana, dobiveni rezultati prema kojima odgovornost počinitelja nije bila relevantna niti za spremnost na opraštanje mogu se objasniti dodatnim metodološkim aspektom našega istraživanja. Naime, kao što smo prethodno naveli u istraživanju smo koristili metodu vinjeta gdje su sudionici na temelju scenarija u kojemu je opisano kazneno djelo, uz variranje okolnosti njegova počinjenja odgovornost i kajanje počinitelja procjenjivali spremnost na oprost, ali zbog povrede osobe koja je opisana u scenariju, a ne zbog povrede njih samih. Pored toga, ispitanici nisu sami procjenjivali stupanj odgovornosti počinitelja nego je odgovornost apriorno definirana sadržajem vinjeta. No, u nekim ranijim istraživanjima također su korišteni scenariji, ali tako da su sudionici trebali zamisliti da se određeni događaj dogodio njima. Tako je, primjerice, u istraživanju Struthers i suradnici (2005) pomoću scenarija manipulirana odgovornost počinitelja i spremnost na opraštanje na radnome mjestu. Ispitanici su trebali zamisliti da oni osobno prolaze kroz opisani događaj. Odgovornost je manipulirana na način da su sudionici procjenjivali je li događaj bio izvan kontrole ili pod kontrolom počinitelja kako bi se utvrdilo jesu li okolnosti utjecale na povredu ili je na povredu utjecalo ponašanje počinitelja. Rezultati istraživanja pokazali su da je odgovornost bila povezana sa spremnošću na opraštanje kada događaj nije pod kontrolom počinitelja. No, zanimljivo je da i u eksperimentalnoj studiji koju su proveli Struthers i suradnici (2010), odgovornost također nije bila važna u spremnosti na oprost. U navedenom istraživanju autori su željeli ispitati kako različite razine odgovornosti i kajanje počinitelja utječu na spremnost na oprost nakon situacije u kojoj ispitanici nisu uspjeli završiti online zadatak i

izgubili su priliku osvojiti novčanu nagradu jer su na jedan dio pitanja trebali odgovoriti njihovi internetski partneri. Kompjuterski je program bio namješten tako da internetski partner (odnosno počinitelj) ne može poslati svoje odgovore ispitaniku na pregled unutar vremenskoga ograničenja uzrokujući nemogućnost osvajanja novčane nagrade. Odgovornost je manipulirana na tri razinama: 1. bez odgovornosti (kvar se pripisuje isključivo kvaru računala) 2. umjerena odgovornost (kvar se pripisuje grešci u računalu i partnerovome sporomu odgovoru) i 3. visoka odgovornost (neuspjeh koji se pripisuje isključivo sporom vremenu odgovaranja online partnera). Rezultati istraživanja pokazali su da, neovisno o kojoj se razini odgovornosti počinitelja radilo, odgovornost nije bila važna za opraštanje, dok je kajanje bilo važno. Različita istraživanja daju različite rezultate u pogledu uloge odgovornosti počinitelja u procesu opraštanja. Iako su ti nalazi različiti, ne može se reći da su u podlozi tih razlika različiti metodološki pristupi. S obzirom na to da su u različitim istraživanjima dobiveni različiti rezultati vezani uz ulogu odgovornosti, u budućim bi istraživanjima trebalo razjasniti ulogu odgovornosti pažljivo razmatrajući metodološke aspekte manipulacije varijable odgovornosti.

5.1.2. Uloga kajanja počinitelja na procjenu kazne i opraštanja

Faktor kajanja počinitelja relevantan je kao glavni efekt u sva tri konteksta kod procjene kazne i spremnosti na oprost. Također, kajanje kao glavni efekt kod procjene kazne i spremnosti na oprost u sva tri konteksta uvijek djeluje u istome smjeru, pri čemu su ispitanici davali manje kazne kada se počinitelj pokajao naspram kada nije i više su spremni oprostiti kada se počinitelj pokajao, dok su manje spremni oprostiti kada se ne kaje što je u skladu s hipotezama H1a i H1b.

Dobiveni nalazi, što se tiče procjene kazne, u skladu su s dosadašnjim spoznajama prema kojima kajanje pruža zadovoljštinu žrtvi i osobama koje su svjedočile povredi jer upućuju na to da i počinitelj pati pa je onda i spremnost na kažnjavanje počinitelja vjerojatno manja. Također, ako se počinitelj kaje zbog nanesene povrede, to smanjuje agresiju, ljutnju i spremnost na kažnjavanje kod žrtve nakon povrede prema počinitelju (O'Malley i Greenberg, 1983; Ohbuchi i sur., 1989). Nadalje, prema istraživanjima kajanje je važno nakon povrede jer smanjuje mogućnost osвете ili kažnjavanja počinitelja jer je ono često odgovor na nanesenu povredu (McCullough, 2008).

Nalazi koje smo dobili u sva tri konteksta kod procjene kazne upućuju na to da je ispitanicima važno ponašanje počinitelja nakon povrede, odnosno kaje li se ili se ne kaje zbog učinjenoga nedjela neovisno o tome je li počinitelj kažnjen ili nije. Rezultati istraživanja Darbya

i Schlenkera (1989), provedenoga na uzorku učenika nižih razreda, pokazuju slične zaključke o važnosti kajanja prilikom procjene kazne. U ovome istraživanju povreda je opisana scenarijem koji uključuje oštećenje osobne imovine, poput oštećenja bicikla od strane drugoga djeteta. Ovisno o tome je li se počinitelj pokajao ili nije, sudionici su procjenjivali odgovarajuću kaznu. Rezultati istraživanja pokazali su da je na procjenu kazne utjecalo to je li se počinitelj pokajao ili nije. Ispitanici koji su se pokajali i izrazili žaljenje dobili su manju kaznu u odnosu na one koji nisu. Ovi nalazi podržavaju ideju da emocionalne reakcije, poput kajanja, mogu imati važnu ulogu u oblikovanju percepcije o prikladnosti kazne za određeno ponašanje. Kada se počinitelj kaje, ljutnja je manja, a suosjećanje prema počinitelju veće, što rezultira manjim kažnjavanjem počinitelja. U kaznenopravnom sustavu kajanje počinitelja igra značajnu ulogu u određivanju kazne i ako se kod počinitelja ne percipira kajanje, posljedično dovodi do većih kazni. Također, u interpersonalnom kontekstu kajanje počinitelja ima važnu ulogu u popravljaju odnosa nakon određene povrede.

Kada je riječ o spremnosti na oprost, u skladu s ranijim istraživanjima (Scher i Darley, 1997; Struthers i sur., 2010), u ovom je istraživanju bio značajan glavni efekt kajanja počinitelja na spremnost na opraštanje u sva tri konteksta. Sudionici istraživanja bili su skloniji oprostiti u situaciji kada se počinitelj pokajao nego kada nije, kao što smo i predvidjeli u hipotezama H1a i H1b. Ovaj nalaz u skladu je i s prijašnjim istraživanjem Watanabea i suradnika (2020). Ovi autori ispitali su spremnost na oprost pomoću scenarija u kojemu je opisana povreda apsolventa koji se suočava s akademskim problemom zbog nedostatka bodova jer je dio odgovora izgubio asistent. Jedna skupina sudionika dobila je informaciju da se počinitelj pokajao i priznao krivnju, dok je druga skupina imala informaciju da se počinitelj nije pokajao niti priznao krivnju. Rezultati istraživanja pokazali su da su ispitanici bili spremniji oprostiti počinitelju kada se pokajao naspram situacije, kada se ne kaje.

Kajanje je uznemirujuća emocija koja se javlja nakon nanošenja povrede. Kajanje uključuje žaljenje zbog vlastitih postupaka, usko je povezano s osjećajem krivnje zbog nanesene povrede. Stoga je kajanje ispravna reakcija ako se nekome nanese povreda (Scher i Darley, 1997; Struthers i sur. 2010). Kajanjem počinitelj daje žrtvi neku vrstu obećanja prihvatljivijeg ponašanja u budućnosti (McCullough, 1997). Kajanje ima svrhu smiriti žrtvu i očevidce te povećava spremnost na oprost (Fehr i sur., 2010).

Ako žrtva, kao i nepristrani promatrač, uvidi da se počinitelj zaista kaje te da kajanje uključuje istinsko žaljenje, to može olakšati oprost (McCullough i sur., 1998). Nadalje, ako se počinitelj pokajao, žrtva će vjerojatnije oprostiti počinitelju ako smatra da taj odnos za nju ima vrijednost. Također, žrtva će oprostiti počinitelju ako smatra da je neće ponovno povrijediti jer

kajanjem počinitelj može pokazati da mu je stalo do žrtve i da nastalu „štetu“ želi popraviti (McCullough, 2008). Premda kajanje počinitelja utječe na žrtvu, manje se zna o tome koliko utječe na promatrača kao i na njegovu spremnost na opraštanje. U istraživanju koje je uključivalo pet eksperimentalnih studija na uzorku odraslih sudionika s različitih kontinenata Watanabe i suradnici (2020) potvrdili su da kajanje počinitelja na isti način utječe na spremnost opraštanja kod žrtve, prijatelja žrtve kao i nepristranog promatrača. Ovaj nalaz nam je važan jer smo o ovome radu odnos žrtve i počinitelja te opraštanje i kažnjavanje promatrali u kontekstu impersonalnih odnosa sa stajališta „nepristranoga“ promatrača.

5.1.3. Uloga ljutnje procjenjivača na procjenu kazne i opraštanja

Glavni efekt ljutnje procjenjivača na procjenu visine kazne bio je značajan u kontekstu kada ispitanici nemaju informaciju da je počinitelj kažnjen te u kontekstu kad imaju informaciju da počinitelj nije kažnjen. Kod procjene kazne u ova dva konteksta ispitanici koji su bili ljući na počinitelja ujedno su davali veću kaznu u odnosu na one koji su manje ljuti, kako smo i očekivali. Ovaj nalaz u skladu je s teorijskom pretpostavkom prema kojoj emocionalne reakcije koje se javljaju nakon povrede, poput gnjeva i ljutnje, motiviraju osobu na osvetu i kažnjavanje počinitelja (McCullough, 2000). Prema evolucijskoj perspektivi, ljutnja kao jedna od osnovnih emocija, razvila se kao jedan od odgovora na povredu i predstavlja obrambeni mehanizam važan za opstanak kojim se uspostavljaju jasne granice prihvatljivoga ponašanja (Baumeister i sur., 1998). Jedino u kontekstu kada je počinitelj kažnjen glavni efekt ljutnje procjenjivača na procjenu visine kazne nije bio značajan.

Na temelju kognitivnih, afektivnih i bihevioralnih odgovora McCullough i suradnici (1998) navode da negativni odgovori na povredu pripadaju različitim motivacijskim stanjima koja upravljaju ponašanjem u interpersonalnim odnosima. Tako emocionalne reakcije na povredu motiviraju žrtvu na različita ponašanja prema počinitelju. Emocionalne reakcije poput tuge, anksioznosti i povrijeđenosti motiviraju osobu da izbjegava počinitelja, a emocionalne reakcije gnjeva i ljutnje da se počinitelj kazni (McCullough, 2000). Rezultati našega istraživanja u skladu su s teorijskom pretpostavkom prema kojoj su ispitanici ljući na počinitelja, iako nisu u ulozi žrtve, skloniji davati počinitelju veću kaznu jer ju zaslužuje. Budući da je ljutnja mogućí odgovor na ono što nas ugrožava, nekontrolirana ljutnja može dovesti do teških posljedica. Iako se povreda dogodila, reakcije žrtve ovisiti će o daljnjem ponašanju počinitelja (npr. kaje li se počinitelj za svoje postupke). Tako se kajanje nakon povrede pokazalo kao faktor koji umanjuje moguću žrtvinu ljutnju prema počinitelju, povećava žrtvinu percepciju vrijednosti odnosa i

pridonosi oprost u nakon povrede (McCullough i sur., 2014). Istraživanja jasno pokazuju da emocija ljutnje smanjuje sklonost opraštanju. Prema Worthingtonu (2001), žrtve neopraštanje pokušavaju opravdati tražeći pravdu kroz osvetu, kaznu, tražeći odštetu, ispriku ili apelirajući na božansku pravdu.

Kada je riječ o spremnosti na opraštanje, glavni efekt ljutnje procjenjivača u spremnosti na oprost bio je značajan u sva tri konteksta, kao što smo i predvidjeli na osnovi hipoteza H1a i H1b. U sva tri konteksta sudionici koji su ljući na počinitelja bili su manje spremni oprostiti u odnosu na one koji su bili manje ljuti, i te su hipoteze potvrđene. Emocije mogu olakšati ili otežati proces opraštanja. Prema istraživanjima ključno za opraštanje je da se neugodne emocije, kao što je ljutnja, zamijene ugodnim (Baumeister i sur., 1998). Dobiveni nalazi u sva tri konteksta kod procjene spremnosti na oprost potvrđuju neke prijašnje rezultate istraživanja koja su pokazala da neugodne emocije, kao što je ljutnja, mogu otežati mogućnost oprosta (Younger i sur., 2004 prema Merollu, 2008). Nadalje, dosadašnja istraživanja pokazala su da su ugodne emocije poput empatije povezane s opraštanjem nakon povrede u interpersonalnim odnosima (Worthington i sur., 2001; Wade i Worthington, 2003). Empatija, kao oblik prosocijalnog, suosjećajnog i altruističnog ponašanja, uključuje brižne odgovore žrtve prema počinitelju umjesto samozaštitničkih i agresivnih. Oprost zahtjeva određeni kapacitet brige prema počinitelju, a ne samo osjećaje vlastite emocionalne nelagode i potrebe za zaštitom samoga sebe (McCullough, 1997). Kada osoba osjeti da je povrijeđena ili ugrožena, ljutnja može biti prirodna reakcija koja pokreće borbeni ili obrambeni mehanizam. Također, ovaj obrazac ljutnje možemo primijeniti i na situaciju kada se ne radi o osobnoj povredi, kao što se i pokazalo u našem istraživanju. Unatoč instinktivnom karakteru ljutnje, važno je napomenuti da pojedinci imaju kontrolu nad svojim reakcijama. Opraštanje može igrati ključnu ulogu u postizanju emocionalne ravnoteže nakon doživljene ili percipirane povrede te omogućuje pojedincu da nađe reakciju ljutnje (McCullough 2008).

U hipotezama ovoga istraživanja nisu bile očekivane interakcije, ali rezultati istraživanja pokazali su četiri značajne interakcije. Premda je nezavisno djelovanje ispitivanih varijabli u odabranim kontekstima više-manje dosljedno, njihove su interakcije manje jasne i manje kontekstualno određene te ćemo ih u nastavku detaljnije objasniti.

Interakcija odgovornosti i ljutnje kod procjene kazne

Interakcija odgovornosti počinitelja i ljutnje procjenjivača kod procjene kazne dobivena je samo u kontekstu kada su ispitanici imali informaciju da je počinitelj kažnjen. Tada se pokazalo da su ispitanici manje ljuti na počinitelja bili značajno skloniji dati manju kaznu kod niskoga nego kod visokog stupnja odgovornosti. Kod ispitanika koji su bili ljući na počinitelja nije bilo značajne razlike u procjeni kazne ovisno o tome je li počinitelj bio manje ili više odgovoran. Iz opisane interakcije proizlazi da učinak odgovornosti počinitelja na procjenu kazne ovisi o ljutnji procjenjivača. Kod ispitanika ljutih na počinitelja čini se da odgovornost nema efekta na davanje kazne, ali je važna kod onih ispitanika koji su manje ljuti. Stoga je odgovornost počinitelja relevantna za davanje kazne kada su ispitanici manje ljuti, ali ne i kada su ljući. Kada su jako ljuti, za njihovu procjenu kazne nije im važno radi li se o višoj ili nižoj odgovornosti počinitelja. Ljutnja je prema dobivenim rezultatima ključna odrednica procijenjene kazne. Što se tiče ljutnje, zanimljivo je da su u meta-analizi Rudolph i suradnici (2004), unatoč različitim metodologijama koje su korištene u istraživanjima, dobili rezultate da je razina ljutnje žrtve nakon povrede prema počinitelju bila povezana s daljnjim ponašanjem, odnosno hoće li se ponašati suosjećajno ili agresivno.

Interakcija kajanja i ljutnje kod procjene kazne

Interakcija kajanja počinitelja i ljutnje procjenjivača kod procjene kazne dobivena je samo u kontekstu kada su ispitanici imali informaciju da je počinitelj kažnjen. Tada se pokazalo da su ispitanici manje ljuti na počinitelja bili značajno skloniji davati nižu kaznu u situaciji kada se počinitelj pokajao nego kad se nije pokajao. Kod sudionika koji su bili ljući na počinitelja nije bilo značajne razlike u davanju kazne ovisno o tome je li se počinitelj pokajao ili nije. Iz opisane interakcije proizlazi da učinak kajanja počinitelja na procjenu kazne ovisi o intenzitetu ljutnje procjenjivača. Kod ispitanika ljutih na počinitelja čini se da kajanje nema efekta na procjenu kazne, ali je važno kod onih ispitanika koji su manje ljuti. Stoga je kajanje počinitelja relevantno za kažnjavanje kada su ispitanici manje ljuti, ali ne i kada su ljući. Kada su jako ljuti, za određenje kazne nije im važno je li se počinitelj pokajao ili nije. Unatoč tome što ispitanici imaju informaciju da je počinitelj kažnjen te da je pravda zadovoljena time što je počinitelj kažnjen, interakcija kajanja i ljutnje ukazuje da ljući ispitanici ne uzimaju u obzir je li se počinitelj pokajao ili nije te podjednako kažnjavaju. Kada su žrtve ljuće, negativno su raspložene prema počinitelju i više su usmjerene na kažnjavanje (McCullough, 2000).

Interakcija kajanja i ljutnje u procjeni spremnosti na oprost

Interakcija kajanja počinitelja i ljutnje procjenjivača u procjeni spremnosti na oprost dobivena je jedino u kontekstu kad ispitanici nisu imali informaciju je li počinitelj kažnjen. Tada se pokazalo da su sudionici manje ljuti na počinitelja bili značajno spremniji na oprost u slučaju kada se počinitelj pokajao nego kada se nije pokajao. Kod sudionika koji su bili ljući na počinitelja nije bilo značajne razlike u sklonosti opraštanju ovisno o tome je li se počinitelj pokajao ili nije. Iz opisane interakcije proizlazi da učinak kajanja počinitelja na spremnost na opraštanje ovisi o intenzitetu ljutnje procjenjivača. Kod ispitanika ljutih na počinitelja čini se da kajanje nema efekta na opraštanje, ali je važno kod onih ispitanika koji su manje ljuti. Stoga je kajanje počinitelja relevantno za opraštanje kada su ispitanici manje ljuti, ali ne i kada su ljući. Kada su jako ljuti, za njihovo opraštanje nije im važno je li se počinitelj pokajao ili nije. Ljutnja je, prema dobivenim rezultatima, odrednica opraštanja. Također, u prethodnim istraživanjima nakon povrede u interpersonalnim odnosima utvrđena je povezanost između ljutnje i neopraštanja. Neopraštanje je negativno emocionalno stanje u kojemu osoba osjeća neprijateljstvo, ogorčenost, ljutnju i mržnju prema drugome (Barber, 2005). Zato što je ljutnja jedna od prepreka u procesu opraštanja, Enright u svojem procesnom modelu (1991) upravo u prvoj fazi kod opraštanja naglašava da je važno osvijestiti da neugodne emocije kao npr. ljutnja i ogorčenost stvaraju više štete nego koristi te da otežavaju proces opraštanja. Ljutnja može utjecati na sposobnost pojedinca da razumije kontekst ili perspektivu osobe koja je izazvala povredu i na taj način otežati objektivno sagledavanje situacije što može spriječiti da se oprost dogodi.

Interakcija odgovornosti, kajanja i ljutnje u procjeni spremnosti na oprost

Interakcija odgovornosti i kajanja počinitelja i ljutnje procjenjivača u procjeni spremnosti na oprost dobivena je jedino u kontekstu kada su ispitanici imali informaciju da je počinitelj kažnjen. Dobiveni rezultati ove trostruke interakcije pokazali su da kajanje počinitelja i ljutnja procjenjivača nemaju jednake efekte u situacijama niske i visoke odgovornosti počinitelja. U kontekstu kad je počinitelj kažnjen ta interakcija u situaciji niske odgovornosti pokazuje da su sudionici ljući na počinitelja bili značajno spremniji na oprost u slučaju kada se počinitelj pokajao nego kada se nije pokajao. Kod sudionika koji su bili manje ljuti na počinitelja nije bilo značajne razlike u sklonosti opraštanju ovisno o tome je li se počinitelj pokajao ili nije. Stoga je kajanje počinitelja relevantno za opraštanje kada su ispitanici ljući, ali ne i kada su manje ljuti, a postoji nizak stupanj odgovornosti počinitelja. U obzir treba uzeti i sam kontekst

procjene jer ispitanici imaju informaciju da je počinitelj kažnjen, da se radi o nižoj odgovornosti počinitelja kao i o tome da su ispitanici ipak manje ljuti. No, i interakcija kajanja i ljutnje u situaciji visoke odgovornosti pokazuje da su sudionici manje ljuti na počinitelja bili značajno spremniji na oprost u slučaju kada se počinitelj pokajao nego kada se nije pokajao. Kod sudionika koji su bili ljući na počinitelja nije bilo značajne razlike u sklonosti opraštanju ovisno o tome je li se počinitelj pokajao ili nije. Iz opisane interakcije kad je počinitelj više odgovoran proizlazi da učinak kajanja počinitelja na spremnost na opraštanje ovisi o intenzitetu ljutnje procjenjivača. Kod ispitanika ljutih na počinitelja čini se da kajanje nema efekta na opraštanje kada postoji odgovornost počinitelja, ali je važno kod onih ispitanika koji su manje ljuti. Zato je kajanje počinitelja relevantno za opraštanje kada su ispitanici manje ljuti, ali ne i kada su ljući. Kada su jako ljuti, za njihovo opraštanje nije im važno je li se počinitelj pokajao ili nije. No, prema teoriji integrativnog modela opraštanja (McCullough i sur., 1997), kajanje je ključan čimbenik u procesu opraštanja. Ova teorija ističe važnost kajanja kao ključnoga čimbenika u procesu opraštanja. Prema ovom modelu, kajanje počinitelja može imati pozitivan utjecaj na opraštanje, ali važnost ovoga čimbenika može varirati ovisno o kontekstu uključujući stupanj ljutnje žrtve. Međutim, kod trostruke interakcije stupnja odgovornosti počinitelja, kajanja počinitelja i ljutnje procjenjivača kod spremnosti na oprost treba uzeti u obzir da su dobiveni efekti mali.

5.2. Usporedba spremnosti na opraštanje u tri različita istraživačka konteksta

U drugome istraživačkom problemu bavili smo se usporedbom spremnosti na opraštanje u tri različita konteksta u kojima: a) ispitanici nemaju informaciju o kazni; b) ispitanici imaju informaciju da je počinitelj kažnjen; c) ispitanici imaju informaciju da počinitelj nije kažnjen. Pretpostavili smo da spremnost na opraštanje neće biti jednaka u tri situacije te da će ispitanici biti najspremniji oprostiti kada imaju informaciju da je počinitelj kažnjen, a najmanje kada znaju da nije kažnjen. Za situaciju u kojoj ispitanici nisu imali informaciju o tome je li počinitelj kažnjen ili nije, pretpostavili smo da će spremnost na opraštanje biti između dvije prethodno navedene: spremnost na oprost bit će manja nego li u situaciji kada imaju informaciju da je počinitelj kažnjen, a veća nego u situaciji kada imaju informaciju da počinitelj nije kažnjen.

Provedbom jednosmjerne analize varijance utvrđeno je da se spremnost na opraštanje između tri konteksta statistički značajno razlikuje. Kao što smo i pretpostavili, ispitanici su najmanje bili spremni oprostiti u kontekstu kada počinitelj nije kažnjen za počinjeno nedjelo te su procjene oprosta u ovome kontekstu značajno niže u odnosu na preostala dva konteksta kako

smo i pretpostavili u hipotezi H2c. Spremnost na oprost u kontekstu kada ispitanici nemaju informaciju o kazni i konteksta kada ispitanici imaju informaciju da je počinitelj kažnjen nije se statistički značajno razlikovala, te nismo potvrdili naše hipoteze H2a i H2b. Prema dobivenim rezultatima ispitanici su podjednako spremni na oprost i kada nemaju informaciju je li počinitelj kažnjen ili nije kao i u situaciji kada znaju da je kažnjen.

Slično rezultatima ranijih istraživanja (David i Choi, 2006; Strelan i sur., 2013), i u našem su istraživanju sudionici najmanje bili spremni oprostiti u kontekstu kada počinitelj nije kažnjen za počinjeno nedjelo pa su procjene oprosta u ovome kontekstu značajno niže u odnosu na preostala dva konteksta. Većina do sad provedenih istraživanja koja su se bavila povredom u interpersonalnim odnosima, kao i nakon raznih nedjela, nisu dovodila u vezu kažnjavanje i opraštanje ili su ih promatrali odvojeno (Strelan, 2013). Prvu studiju koja se bavila odnosom kazne i oprosta proveli su David i Choi (2006) na uzorku političkih zatvorenika pod komunističkim režimom u Češkoj. Rezultati istraživanja pokazali su da su zatvorenici koji su imali informaciju da su njihovi mučitelji kažnjeni bili spremniji oprostiti. Drugu studiju proveli su Fitness i Peterson (2008) među bračnim parovima u sretnim vezama. Od sudionika istraživanja tražilo se da napišu povredu koju su oprostili svome partneru ili koju je partner oprostio njima. Većina je sudionika tvrdila da je kaznila svoga partnera iako mu je poslije oprostila. Na temelju iskaza sudionika postojanje kazne sastavni je dio procesa oprosta. Stoga ovi podaci jasno pokazuju da kazna nije proturječna oprost. Razlika je našega istraživanja u odnosu na prethodno provedena u tome što u našem istraživanju sudionici nisu osobno doživjeli povredu, a procjenjivali su spremnost na oprost s informacijom o tome je li počinitelj kažnjen ili nije i unatoč razlici u metodologiji dobili smo slične rezultate.

Nadalje, naši su rezultati u skladu s do sada provedenim studijama (Strelan i sur., 2013, 2017) prema kojima su ispitanici bili spremniji oprostiti počiniteljima ako su bili kažnjeni. Važno je napomenuti da su prije njih samo dvije studije istraživale povezanost između kazne i oprosta, a njih smo prethodno i opisali. U istraživanju su Strelan i suradnici (2013) istražili povezanost između kazne i oprosta u kojemu su se ispitanici trebali prisjetiti situacije u kojoj su osobno bili uznemireni zbog druge osobe, kaznili su tu osobu/ili nisu bili u mogućnosti kazniti tu osobu. Rezultati istraživanja pokazali su da su sudionici bili spremniji oprostiti kada su bili u mogućnosti kazniti počinitelja u odnosu na situaciju kada ga nisu mogli kazniti. Nedostaci ovoga istraživanja bili su to što su se sudionici prisjećali različitih povreda, a također nisu svi bili u mogućnosti kazniti počinitelja. Stoga su istraživači u drugome istraživanju standardizirali povredu, odnosno svi ispitanici dobili su isti scenarij i svi su imali mogućnost kazniti počinitelja. Rezultati istraživanja su pokazali da su ispitanici bili spremniji oprostiti jer

su imali mogućnost kazniti počinitelja pa je zaključak ovih istraživanja da kažnjavanje u odnosu na nemogućnost kažnjavanja omogućuje oprost. Također su u jednoj od studija Strelan i suradnici (2013) ispitali u kojoj mjeri kazna koju izriče sudac zadovoljava želju žrtve za pravdom i pridonosi oprost. Hoće li kazna izrečena od sudca u ime države potaknuti oprost kod žrtve, odnosno može li treća strana koja kažnjava (sudac) potaknuti oprost kod žrtve? Rezultati istraživanja pokazali su da u situacijama u kojima počinitelj nije kažnjen ispitanici nisu bili spremni oprostiti.

Kazna vraća počinitelja u moralni okvir zajednice. Zbog toga što je nanio povredu žrtvi, počinitelj treba snositi sankcije. Premda u našem istraživanju eksplicitno nismo tražili hoće li se procjena visine kazne razlikovati između tri različita konteksta, napravili smo i tu analizu kako bismo dodatno objasnili naše rezultate. Jednosmjerna analiza varijance pokazala je da se procjena kazne između tri konteksta ne razlikuju statistički značajno. Kazna, kao odgovor na nanesenu povredu, prema dobivenim rezultatima nije nužno nespojiva s uspješnim rješavanjem narušenih interpersonalnih odnosa nakon povrede. Također, kazna i kažnjavanje počinitelja zbog nanesene povrede (štete) igraju ključnu ulogu u reguliranju ljudskoga ponašanja i suživota kako bi se zadovoljila pravda (McCullough, 2008).

5.3. Metodološka ograničenja provedenog istraživanja

Pri interpretaciji dobivenih rezultata potrebno je uzeti u obzir neka metodološka ograničenja provedenoga istraživanja koja utječu na mogućnosti generalizacije rezultata. Istraživanje je provedeno na uzorku studenata koji je homogen s obzirom na dob i stupanj obrazovanja. Istraživanja koja su se bavila dobnim razlikama u opraštanju pokazuju da djeca i mladi u prosjeku najmanje opraštaju dok osobe starije dobi više opraštaju (Enright i sur., 1991; Subkoviak i sur., 1995). Prema nekim istraživanjima mlađi su ljudi skloniji oprost tek nakon osвете ili barem nakon primjerenoga iskupljenja počinitelja, dok stariji ljudi gledaju na opraštanje kao na bezuvjetni poklon osobi koja je u biti dobra (Worthington, 2003). Bilo bi poželjno provesti istraživanje na drugim uzorcima. Nadalje, u uzorku je nešto veći udio žena iako spolne razlike nisu bile uključene u probleme istraživanja, kao ni dob. Različiti udio muškaraca i žena, kao i razlike s obzirom na vrstu studija, nastojali smo kontrolirati slučajnim rasporedom ispitanika u svaku od eksperimentalnih situacija, ali bi bilo korisno provjeriti postoje li sustavne razlike s obzirom na sociodemografske varijable. Meta-analiza Fehra i sur. (2010) koja je uključivala 175 studija pokazala je da spol nema značajnu povezanost s

opraštanjem. Što se tiče procjene kazne, neki autori ukazuju na moguće spolne razlike na način da su muškarci skloniji višim kaznama (Bern, 1981).

Drugo ograničenje odnosi se na manipulaciju nezavisne varijable odgovornosti. S obzirom na dobivene rezultate, upitno je je li korištenom manipulacijom ostvarena dovoljno velika razlika u odgovornosti počinitelja koju su sudionici mogli jasno identificirati, osobito zbog smrtnog ishoda do kojega njegovo ponašanje dovodi. Nadalje, ograničenje vezano uz manipulaciju stupnja odgovornosti proizlazi iz činjenice da ispitanici nisu sami procjenjivali stupanj odgovornosti počinitelja, već je odgovornost bila manipulirana ponešto različitim sadržajem vinjeta.

Treće ograničenje mogućnosti generalizacije odnosi se na činjenicu da sami ispitanici ne procjenjuju osobnu povredu ili povredu njima bliske osobe, već procjenjuju hipotetsku situaciju u kojoj je počinitelj usmrtio njima nepoznatu osobu. Usporedbom našega istraživanja s drugim istraživanjima, poput onoga koje su proveli Struthers i suradnici (2005), gdje su sudionici zamislili da se događaj dogodio njima osobno, može se primijetiti da je za spremnost na opraštanje bila važna osobna povrijeđenost što u našem istraživanju nije bio slučaj niti ga je uz ovakav scenarij bilo moguće ostvariti. U tome kontekstu na vanjsku valjanost može djelovati i činjenica da ovdje procjenjivači ne procjenjuju stvarni događaj iz osobnog iskustva već se radi o hipotetskoj situaciji što je slučaj i kod dijela drugih istraživanja.

Sljedeće ograničenje odnosi se na manipulaciju varijablom ljutnje. Procjena emocije ljutnje mjerena je jednom česticom na ljestvici od 10 stupnjeva. Budući da je znatno veći broj ispitanika nakon pročitana scenarija iskazao visok stupanj ljutnje na što nismo mogli utjecati, kako bismo varijablu ljutnje mogli uključiti u analizu, odlučili smo je, dihotomizirati tako da su rezultati od 1 do 7 kategorizirani kao niža razina ljutnje, a rezultati od 8 do 10 kao viša razina ljutnje. Zbog toga bi u buduću bilo dobro razmisliti o upotrebi više mjernih instrumenata ili pitanja za procjenu ljutnje kako bi se dobio dublji uvid u tu emociju.

Jedan od metodoloških nedostataka ovog istraživanja je korištenje vinjeta s opisom hipotetskih situacija. Odlučili smo se za korištenje vinjeta u našem istraživanju unatoč tome što se na taj način donekle umanjuje vanjska valjanost rezultata. Ipak, ovaj pristup korišten je i u drugim istraživanjima te omogućuje ispitanicima da budu u jednakoj situaciji (Atzmüller i Steiner, 2010).

Na kraju, željeli bismo naglasiti još jedan nedostatak u našem istraživanju koji se odnosi na procjene u jednoj vremenskoj točki, odmah nakon prezentacije vinjeta. S obzirom na to da se proces opraštanja odvija tijekom vremena, postoji mogućnost da bi procjene ljutnje,

kazne i spremnosti na oprost, dobivene nakon određenoga protoka vremena, mogle značajno varirati u usporedbi s početnima.

5.4. Doprinos rezultata istraživanja i smjernice za buduća istraživanja

Dobiveni rezultati imaju značajan doprinos na teorijskoj, metodološkoj i praktičnoj razini. U teorijskome smislu, naše istraživanje potvrđuje važnost ljutnje i kajanja počinitelja u kontekstu procesa opraštanja i procjene kazne. Emocionalne reakcije, poput ljutnje, često potiču pojedinca na želju za kažnjavanjem počinitelja (McCullougha, 2000). Nadalje, kajanje počinitelja izaziva suosjećanje kod žrtve ili promatrača nakon povrede čime se povećava vjerojatnost oprosta i smanjuje izglednost kazne (Keltner i Anderson, 2000). Također je potvrđena pretpostavka o ključnoj ulozi kazne počinitelju kao faktora koji može povećati vjerojatnost spremnosti na opraštanje (Strelana i sur., 2013). U našem istraživanju ispitanici su najmanje bili spremni oprostiti u kontekstu kada počinitelj nije kažnjen za počinjeno nedjelo. No, kažnjavanje i opraštanje ne isključuju se u procesu uspostavljanja pravde, niti je kazna jamstvo za oprost.

Za kraj bismo predložili neke praktične smjernice koje proizlaze iz rezultata istraživanja. Naši rezultati pružaju jasne preporuke za pravosuđe i sve postupke u kojima se vrši procjena kazne počinitelju nekoga prekršaja ili nedjela od strane sudaca. Pri takvim postupcima važno je uzeti u obzir da visoka razina ljutnje prema počinitelju ima značajan utjecaj na procese određivanja kazne. Prema tome, preporučuje se pažljiva analiza emocionalnih reakcija prilikom donošenja odluka o sankcijama kako bi se osigurala pravedna i osviještena primjena prava. Važno je uzeti u obzir emocionalni kontekst kako bi se izbjegle potencijalne pristranosti i postigla veća usklađenost s pravdom.

Kako bi se unaprijedila metodologija istraživanja, moglo bi se razmotriti da ispitanici sami procjenjuju stupanj odgovornosti počinitelja. Umjesto unaprijed definiranja odgovornosti u vinjetama, ovakav pristup omogućio bi fleksibilnost u razumijevanju kako pojedinci percipiraju odgovornost u različitim situacijama. Također je moguće razmotriti uključivanje varijable namjere počinitelja u istraživanje. Ova varijabla može biti posebno relevantna u drugim hipotetskim scenarijima (npr. pljačke ili tjelesne povrede) pružajući dodatne uvide u mehanizme ljutnje i procjene kazne. Također je moguće varirati neke druge okolnosti događaja, npr. varirati bliskost odnosa procjenjivača sa žrtvom i/ili počiniteljem, kao i ozbiljnost ishoda, odnosno stupanj povrede žrtve. Konačno, kako bi se bolje istražili procesi utjecaja razine ljutnje, procjene kazne i spremnosti na oprost, moglo bi se razmotriti uvođenje više točaka procjene. Više točaka mjerenja omogućilo bi dublje sagledavanje kako se ove varijable

mijenjaju tijekom vremena i u različitim kontekstima. Ovakav sveobuhvatni pristup istraživanja ljutnje, odgovornosti kazne i oprosta omogućio bi bolje razumijevanje ovih procesa.

6. ZAKLJUČAK

Ovim istraživanjem nastojao se ispitati odnos nekih okolnosti počinjenja nedjela (stupanj osobne odgovornosti počinitelja, izražavanje kajanja za počinjeno nedjelo) te izazvane ljutnje procjenjivača na počinitelja s procjenom visine kazne počinitelju i stupnjem spremnosti na opraštanje u tri konteksta. U tim kontekstima varirana je informacija je li počinitelj bio zakonski kažnjen ili nije, konteksta u kojemu je počinitelj bio kažnjen i konteksta kada počinitelj nije kažnjen. Iako je bilo očekivano da će ispitanici kod višega stupnja odgovornosti počinitelja davati višu kaznu i manje biti spremni oprostiti te da će kod nižega stupnja odgovornosti davati nižu kaznu i više biti spremni oprostiti u sva tri konteksta, glavni efekt odgovornosti počinitelja bio je statistički značajan jedino kod procjene kazne u kontekstu kada počinitelj nije kažnjen.

Faktor odgovornosti počinitelja kao glavni efekt irelevantan je u svim kontekstima za opraštanje. Faktor kajanja počinitelja relevantan je u sva tri konteksta i za opraštanje i za kažnjavanje i to tako da kajanje počinitelja dovodi do manje kazne te su uz kajanje ispitanici spremniji oprostiti. Također, ljutnja je važan faktor kažnjavanja i opraštanja u svim kontekstima, te se pokazuje da ljući ispitanici općenito više kažnjavaju i manje su spremni oprostiti, osim u kontekstu kada su ispitanici znali da je počinitelj kažnjen. U tome kontekstu ljutnja nije imala efekta na procjenu veličine kazne.

Premda je nezavisno djelovanje ispitivanih varijabli u odabranim kontekstima više-manje dosljedno, njihove su interakcije manje jasne i manje kontekstualno određene. Tako, na primjer, postoji interakcija odgovornosti i ljutnje kod procjene kazne u kontekstu kada su ispitanici imali informaciju da je počinitelj kažnjen te u istome kontekstu interakcija stupanj odgovornosti počinitelja, kajanje počinitelja i ljutnja procjenjivača u procjeni spremnosti na oprost. Nadalje, postoji interakcija kajanja i ljutnje kod procjene kazne u kontekstu kada su ispitanici imali informaciju da je počinitelj kažnjen i kod spremnosti na oprost u kontekstu kada ispitanici nisu imali nikakvu informaciju o kažnjavanju počinitelja.

Interakcija odgovornosti počinitelja i ljutnje procjenjivača kod procjene kazne dobivena je samo u kontekstu kada su ispitanici imali informaciju da je počinitelj kažnjen. Ispitanici manje ljuti na počinitelja davali su manju kaznu kod niže odgovornosti nego kod više odgovornosti. Ljućim ispitanicima nije bilo važno radi li se o višoj ili nižoj odgovornosti iako je počinitelj kažnjen. Ovaj nalaz ukazuje na to da čak i kada je počinitelj kažnjen, razina ljutnje može značajno utjecati na konačnu odluku o kazni.

Jedino je interakcija kajanja i ljutnje relevantna kod procjene kazne u kontekstu kad je počinitelj kažnjen. U kontekstu kada je počinitelj kažnjen, kod procjene kazne ispitanici koji su

ljući također nisu uzimali u obzir kajanje počinitelja iako je počinitelj pravomoćno osuđen, dok su manje ljuti ispitanici davali manje kazne.

Nadalje, interakcija kajanja i ljutnje relevantna je kod spremnosti na oprost samo u kontekstu kada ispitanici nisu imali informaciju je li počinitelj kažnjen ili nije. U kontekstu kada ispitanici nisu imali informaciju je li počinitelj kažnjen ili nije, ljućim ispitanicima nije bilo bitno kaje li se počinitelj ili ne. Očito je da je njihova emocionalna reakcija (ljutnja) izražajnija pa ne uzimaju u obzir je li se počinitelj pokajao ili nije. No, manje ljuti ispitanici spremniji su oprostiti kada se počinitelj pokajao nego kad se ne kaje iako ne znaju je li počinitelj kažnjen ili nije.

Nalazi ovih interakcija kajanja počinitelja i ljutnje procjenjivača kod procjene kazne i spremnosti na oprost ukazuju na to da ispitanici nisu vjerojatno uzimali kontekst je li počinitelj kažnjen ili nije kad su bili ljući.

Iz prethodno opisanih interakcija može se zaključiti da ispitanici, kad su ljući, kod procjene kazne i spremnosti na opraštanje nisu uzimali u obzir je li počinitelj odgovoran ili nije, kao ni to kaje li se ili ne za počinjeno nedjelo za razliku od ispitanika koji su manje ljuti neovisno o kojemu se kontekstu radilo.

Jedina trostruka interakcija dobivena je u kontekstu u kojemu su ispitanici imali informaciju da je počinitelj zakonski kažnjen. No, ova je interakcija relevantna za opraštanje, ali ne za kažnjavanje. Kod ove interakcije dobiveni su efekti mali.

Iako je nezavisno djelovanje ispitivanih varijabli u odabranim kontekstima više-manje dosljedno pri interpretaciji njihova djelovanja neophodno je uzeti u obzir i njihove interakcije koje su ovisne o kontekstu i njihovo je djelovanje međuvisno za opraštanje i jedino u kontekstu u kojem su ispitanici znali da je počinitelj (već) prethodno zakonski kažnjen. U tome kontekstu, ispitanici različito ljuti na počinitelja bili su različito spremni na opraštanje ovisno o tome je li se počinitelj pokajao ili nije i je li bio manje ili više odgovoran za nastalu nesreću: kada je počinitelj bio više odgovoran, ljuti ispitanici su bili jednako spremni oprostiti mu neovisno o tome je li se pokajao ili nije. Međutim, kod manje ljutih ispitanika kajanje je bilo presudno te su spremniji bili oprostiti oni ispitanici koji su dobili informaciju da se ispitanik pokajao. S druge strane, u situaciji niske odgovornosti počinitelja, reakcije različito ljutih ispitanika bile su upravo obrnute: ljući su ispitanici bili spremniji oprostiti uz kajanje počinitelja nego kada se počinitelj nije pokajao, dok su manje ljuti ispitanici bili spremni oprostiti jednako, neovisno o tome je li se počinitelj pokajao ili ne.

Na kraju je utvrđeno da su ispitanici najmanje bili spremni oprostiti u kontekstu kada počinitelj nije kažnjen za počinjeno nedjelo te su procjene oprosta u ovome kontekstu značajno niže u odnosu na kontekste kada ispitanici nisu imali informaciju je li počinitelj kažnjen ili nije kao i u kontekstu kada su imali informaciju da je kažnjen.

7. LITERATURA

- Adams, G. S. i Inesi, M. E. (2016). Impediments to forgiveness: Victim and transgressor attributions of intent and guilt. *Journal of Personality and Social Psychology*, 111(6), 866–881. <https://doi.org/10.1037/pspi0000070>
- Andrews, D. A. i Bonta, J. (2006). *The psychology of criminal conduct*. Newark, NJ: LexisNexis/Matthew Bender
- Anić, V. (2006). *Veliki rječnik hrvatskoga jezika*. Zagreb: Novi liber.
- Ashton, M. C., Paunonen, S. V., Helmes, E. i Jackson, D. N. (1998). Kin altruism, reciprocal altruism, and the Big Five personality factors. *Evolution and Human Behavior*, 19(4), 243–255. [https://doi.org/10.1016/S1090-5138\(98\)00009-9](https://doi.org/10.1016/S1090-5138(98)00009-9)
- Atzmüller, C. i Steiner, P. M. (2010). Experimental vignette studies in survey research. *Methodology: European Journal of Research Methods for the Behavioral and Social Sciences*, 6(3), 128–138. <https://doi.org/10.1027/1614-2241/a000014>
- Baskin, T. W. i Enright, R. D. (2004). Intervention studies on forgiveness: A Meta-Analysis. *Journal of Counseling and Development*, 82(1), 79–90. <https://doi.org/10.1002/j.1556-6678.2004.tb00288.x>
- Baumeister, R. F., Stillwell, A. i Wotman, S. R. (1990). Victim and perpetrator accounts of interpersonal conflict: Autobiographical narratives about anger. *Journal of Personality and Social Psychology*, 59(5), 994–1005. <https://doi.org/10.1037/0022-3514.59.5.994>
- Bem, S. L. (1981). Gender schema theory: A cognitive account of sex typing. *Psychological Review*, 88(4), 354–364. <https://doi.org/10.1037/0033-295X.88.4.354>
- Bennett, M. i Earwaker, D. (1994). Victims' responses to apologies: The effects of offender responsibility and offense severity. *The Journal of Social Psychology*, 134(4), 457–464. <https://doi.org/10.1080/00224545.1994.9712196>
- Berry, J. W., Worthington, E. L., Jr., Parrott, L. III, O'Connor, L. E. i Wade, N. G. (2001). Dispositional forgivingness: Development and construct validity of the transgression narrative test of forgivingness (TNTF). *Personality and Social Psychology Bulletin*, 27(10), 1277–1290. <https://doi.org/10.1177/01461672012710004>

- Boon, S. D. i Sulsky, L. M. (1997). Attributions of blame and forgiveness in romantic relationships: A policy-capturing study. *Journal of Social Behavior and Personality*, 12(1), 19–44.
- Braithwaite, J. (1992). Reducing the crime problem: A not so dismal criminology. *Australian and New Zealand Journal of Criminology*, 25(1), 1–10. <https://doi.org/10.1177/000486589202500101>
- Brown, R. P. (2003). Measuring individual differences in the tendency to forgive: Construct validity and links with depression. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 29(6), 759–771. <https://doi.org/10.1177/0146167203029006008>
- Charles, S. T. i Carstensen, L. L. (2008). Unpleasant situations elicit different emotional responses in younger and older adults. *Psychology and Aging*, 23(3), 495–504. <https://doi.org/10.1037/a0013284>
- Carlsmith, K. M., Darley, J. M. i Robinson, P. H. (2002). Why do we punish? Deterrence and just deserts as motives for punishment. *Journal of Personality and Social Psychology*, 83(2), 284–299. <https://doi.org/10.1037/0022-3514.83.2.284>
- Carlsmith, K. M., Wilson, T. D. i Gilbert, D. T. (2008). The paradoxical consequences of revenge. *Journal of Personality and Social Psychology*, 95(6), 1316–1324. <https://doi.org/10.1037/a0012165>
- Costa, P. T. i McCrae, R. R. (1995). Domains and facets: Hierarchical personality assessment using the Revised NEO Personality Inventory. *Journal of Personality Assessment*, 64(1), 21–50. https://doi.org/10.1207/s15327752jpa6401_2
- Darby, B. W. i Schlenker, B. R. (1989). Children's reactions to transgressions: Effects of the actor's apology, reputation and remorse. *British Journal of Social Psychology*, 28(4), 353–364. <https://doi.org/10.1111/j.2044-8309.1989.tb00879.x>
- Darley, J. M. i Pittman, T. S. (2003). The psychology of compensatory and retributive justice. *Personality and Social Psychology Review*, 7(4), 324–336. https://doi.org/10.1207/S15327957PSPR0704_05

- David, R. i Choi, S. Y. P. (2006). Forgiveness and transitional justice in the Czech Republic. *The Journal of Conflict Resolution*, 50(3), 339–367. <https://doi.org/10.1177/0022002706286950>
- DiBlasio, F. A. (1998). The use of decision-based forgiveness intervention within intergenerational family therapy. *Journal of Family Therapy*, 20(1), 77–94. <https://doi.org/10.1111/1467-6427.00069>
- Eaton, J., Struthers, C. W. i Santelli, A. G. (2006). Dispositional and state forgiveness: The role of self-esteem, need for structure, and narcissism. *Personality and Individual Differences*, 41(2), 371–380. <https://doi.org/10.1016/j.paid.2006.02.005>
- Eaton, J. i Struthers, C. W. (2006). The reduction of psychological aggression across varied interpersonal contexts through repentance and forgiveness. *Aggressive Behavior*, 32(3), 195–206. <https://doi.org/10.1002/ab.20119>
- Enright, R. D. i Zell, R. L. (1989). Problems encountered when we forgive one another. *Journal of Psychology and Christianity*, 8(1), 52–60.
- Enright, R. D. (1991). The moral development of forgiveness. In W. M. Kurtines i J. L. Gewirtz (Eds.), *Handbook of moral behavior and development* (Vol. 3, pp. 123–152). Lawrence Erlbaum Associates, Inc.
- Enright, R. D. i Human Development Study Group. (1996). Counseling within the forgiveness triad: On forgiving, receiving, forgiveness, and self-forgiveness. *Counseling and Values*, 40(2), 107–126. <https://doi.org/10.1002/j.2161-007X.1996.tb00844.x>
- Enright, R. D., Freedman, S. i Rique, J. (1998). The psychology of interpersonal forgiveness. In R. D. Enright i J. North (Eds.), *Exploring forgiveness* (pp. 46–62). Madison, WI: University of Wisconsin Press.
- Enright, R. D. i Fitzgibbons, R. P. (2000). *Helping clients forgive: An empirical guide for resolving anger and restoring hope*. American Psychological Association. <https://doi.org/10.1037/10381-000>
- Enright, R. D. (2001). *Forgiveness is a choice: A step-by-step process for resolving anger and restoring hope*. Washington, D.C: American Psychological Association.

- Exline, J. J. i Baumeister, R. F. (2000). Expressing forgiveness and repentance. In M. E. McCullough, K. I. Pargament i C. T. Thoresen (Eds.), *Forgiveness: Theory, research and practice* (pp. 133–155). New York: Guilford.
- Exline, J. J., Worthington, E. L., Jr., Hill, P. i McCullough, M. E. (2003). Forgiveness and justice: A research agenda for social and personality psychology. *Personality and Social Psychology Review*, 7(4), 337–348. doi:10.1207/S15327957PSPR0704_06
- Feather, N. T. (1999). *Values, achievement, and justice: Studies in the psychology of deservingness*. Kluwer Academic Publishers.
- Fitness, J. (2001). Betrayal, rejection, revenge, and forgiveness: An interpersonal script approach. In M. R. Leary (Ed.), *Interpersonal rejection* (pp. 73–103). Oxford University Press.
- Fitness, J. i Peterson, J. (2008). Punishment and forgiveness in close relationships: An evolutionary, social-psychological perspective. In J. P. Forgas i J. Fitness (Eds.), *Social relationships: Cognitive, affective, and motivational processes* (pp. 255–269). New York, NY, US: Psychology Press.
- Fehr, R., Gelfand, J. i Nag, M. (2010). The road to forgiveness: A meta-analytic synthesis of its situational and dispositional correlates. *Psychological Bulletin*, 136(5), 894–914. <https://doi.org/10.1037/a0019993>
- Fernández-Capo, M., Fernández, S. R., Sanfeliu, M. G., Benito, J. G. i Worthington, E. L., Jr. (2017). Measuring forgiveness: A systematic review. *European Psychologist*, 22(4), 247–262. <https://doi.org/10.1027/1016-9040/a000303>
- Fincham, F. D., Harold, G. T. i Gano-Phillips, S. (2000). The longitudinal association between attributions and marital satisfaction: Direction of effects and role of efficacy expectations. *Journal of Family Psychology*, 14(2), 267–285. <https://doi.org/10.1037/0893-3200.14.2.267>
- Fincham, F. D., Jackson, H. i Beach, S. R. H. (2005). Transgression severity and forgiveness: different moderators for objective and subjective severity. *Journal of Social and Clinical Psychology*, 24(6), 860–875. <https://doi.org/10.1521/jscp.2005.24.6.860>

- Fincham, F. D., Beach, S. R. H. i Davila, J. (2007). Longitudinal relations between forgiveness and conflict resolution in marriage. *Journal of Family Psychology*, 21(3), 542–545. <https://doi.org/10.1037/0893-3200.21.3.542>
- Fisher, M. L. i Exline, J. J. (2010). Moving toward self-forgiveness: Removing barriers related to shame, guilt, and regret. *Social and Personality Psychology Compass*, 4(8), 548–558. <https://doi.org/10.1111/j.1751-9004.2010.00276.x>
- Fischbacher, U. (2010). On the acceptance of apologies. *TWI Research Paper Series*, 5, 1–27.
- Folkman, S. (1984). Personal control and stress and coping processes: A theoretical analysis. *Journal of Personality and Social Psychology*, 46(4), 839–852. <https://doi.org/10.1037/0022-3514.46.4.839>
- Folkman, S. i Moskowitz, J. T. (2000). Positive affect and the other side of coping. *American Psychologist*, 55(6), 647–654. <https://doi.org/10.1037/0003-066X.55.6.647>
- Gerber, M. M. i Jackson, J. (2013). Retribution as revenge and retribution as just deserts. *Social Justice Research*, 26(1), 61–80. <https://doi.org/10.1007/s11211-012-0174-7>
- Gilbert, P., McEwan, K., Irons, C., Bhundia, R., Christie, R., Broomhead, C. i Rockliff, H. (2010). Self-harm in a mixed clinical population: The roles of self-criticism, shame, and social rank. *British Journal of Clinical Psychology*, 49(4), 563–576. <https://doi.org/10.1348/014466509X479771>
- Gold, G. J. i Weiner, B. (2000). Remorse, confession, group identity, and expectancies about repeating a transgression. *Basic and Applied Social Psychology*, 22(4), 291–300. <https://doi.org/10.1207/15324830051035992>
- Gordon, K. C. i Baucom, D. H. (1998). Understanding betrayals in marriage: A synthesized model of forgiveness. *Family Process*, 37(4), 425–449. <https://doi.org/10.1111/j.1545-5300.1998.00425.x>
- Gordon, K. C., Baucom, D. H. i Snyder, D. K. (2000). The use of forgiveness in marital therapy. In M. McCullough, K. Pargament i C. Thoresen (Eds.), *Forgiveness: Theory, research, and practice* (pp. 203–227). New York: Guilford.

- Gross, J. J. (1998). The emerging field of emotion regulation: An integrative review. *Review of General Psychology*, 2(3), 271–299. <https://doi.org/10.1037/1089-2680.2.3.271>
- Gross, J. J. (2002). Emotion regulation: Affective, cognitive, and social consequences. *Psycho-physiology*, 39(3), 281–291. <https://doi.org/10.1017/s0048577201393198>
- Gorsuch, R. L. (1993). Religion and prejudice: Lessons not learned from the past. *International Journal for the Psychology of Religion*, 3(1), 29–31. https://doi.org/10.1207/s15327582ijpr0301_4
- Hall, J. H. i Fincham, F. D. (2005). Self-forgiveness: The stepchild of forgiveness research. *Journal of Social and Clinical Psychology*, 24(5), 621–637. <https://doi.org/10.1521/jscp.2005.24.5.621>
- Hanke, K. (2009). *Victim and perpetrator perspectives in post World War II contexts: Intergroup forgiveness and historical closure in Europe and East Asia*. Unpublished doctoral thesis. Victoria University of Wellington, New Zealand. Preuzeto s <http://hdl.handle.net/10063/1156>.
- Halperin, E., Russell, A. G., Dweck, C. S. i Gross, J. J. (2011). Anger, hatred, and the quest for peace: Anger can be constructive in the absence of hatred. *Journal of Conflict Resolution*, 55(2), 274–291. <https://doi.org/10.1177/0022002710383670>
- Hargrave, T. D. (1994). Families and forgiveness: A theoretical and therapeutic framework. *The Family Journal*, 2(4), 339–348. <https://doi.org/10.1177/1066480794024007>
- Hughes, R. i Huby, M. (2004). The construction and interpretation of vignettes in social research. *Social Work and Social Sciences Review*, 11(1), 36–51. <https://doi.org/10.1921/17466105.11.1.36>
- Karremans, J. C., Van Lange, P. A. M., Ouwerkerk, J. W. i Kluwer, E. S. (2003). When forgiving enhances psychological well-being: The role of interpersonal commitment. *Journal of Personality and Social Psychology*, 84(5), 1011–1026. <https://doi.org/10.1037/0022-3514.84.5.1011>

- Keltner, D. i Anderson, C. (2000). Saving face for Darwin: The functions and uses of embarrassment. *Current Directions in Psychological Science*, 9(6), 187–192.
<https://doi.org/10.1111/1467-8721.00091>
- Kovačević, D., Ljubotina, D. i Bijelić, L. (2017). Preliminary evidence on some psychometric characteristics of the Forgiveness Scales and the Forgiveness Likelihood Scale on the sample of Croatian adolescents. In I. Burić (Ed.), *International Scientific Conference - 20th Psychology Days in Zadar: Book of selected proceedings* (pp. 103–114). Zadar: University of Zadar.
- Krizmanić, M. (1991). Može li psihologija pomoći održavanju zdravlja i liječenju bolesti. U: V. Kolesarić, M. Krizmani (Ur.), *Uvod u psihologiju*. Zagreb: Grafički zavod Hrvatske.
- Lazarus, R. S. i Folkman, S. (1987). Transactional theory and research on emotions and coping. *European Journal of Personality*, 1(3), 141–169.
<https://doi.org/10.1002/per.2410010304>
- Lazarus, R. S. (1993). From psychological stress to the emotions: A history of changing outlooks. *Annual Review of Psychology*, 44(1), 1–21.
<https://doi.org/10.1146/annurev.ps.44.020193.000245>
- Lerner, M. J. (1998). The two forms of belief in a just world: Some thoughts on why and how people care about justice. In L. Montada i M. J. Lerner (Eds.), *Responses to victimizations and belief in a just world* (pp. 247–269). Plenum Press.
https://doi.org/10.1007/978-1-4757-6418-5_13
- Lerner, R. M. (2002). *Concepts and theories of human development*. Lawrence Erlbaum Associates Publishers.
- Leary, M. (2001). *Interpersonal rejection*. New York: Oxford University Press.
- Leary, M.R. i Springer, C. (2001). Hurt feelings: The neglected emotion. In R.M. Kowalski (Ed.), *Behaving badly: Aversive behaviors and relational transgressions* (pp. 151–175). Washington, DC: American Psychological Association.

- Lichtenfeld, S., Buechner, V. L., Maier, M. A. i Fernández-Capo, M. (2015). Forgive and forget: Differences between decisional and emotional forgiveness. *PLoS ONE*, 10(5), Article e0125561. <https://doi.org/10.1371/journal.pone.0125561>
- Luchies, L. B., Finkel, E. J., McNulty, J. K. i Kumashiro, M. (2010). The doormat effect: When forgiving erodes self-respect and self-concept clarity. *Journal of Personality and Social Psychology*, 98(5), 734–749. <https://doi.org/10.1037/a0017838>
- Luebbert, M. C. (1999). The survival value of forgiveness. In D. H. Rosen i M. C. Luebbert (Eds.), *Evolution of the psyche* (pp. 169–187). Praeger Publishers/Greenwood Publishing Group.
- Lundahl, B. W., Taylor, M. J., Stevenson, R. i Roberts, K. D. (2008). Process-based forgiveness interventions: A meta-analytic review. *Research on Social Work Practice*, 18(5), 465–478. <https://doi.org/10.1177/1049731507313979>
- Mamić, M. (1999). Medicinsko nazivlje u pravu. *Jezik: časopis za kulturu hrvatskog književnog jezika*, 47(1), 10–12.
- Malcolm, W. M. i Greenberg, L. S. (2000). Forgiveness as a process of change in individual therapy. In M. McCullough, K. Pargament i C. Thoresen (Eds.), *Forgiveness: Theory, research, and practice*. (pp. 179–202). New York: The Guilford Press.
- Martin, T. A. i Cohn, E. S. (2004). Attitudes toward the criminal legal system: Scale development and predictors. *Psychology, Crime and Law*, 10(4), 367–391. <https://doi.org/10.1080/10683160310001629265>
- Martinović, I. (2001). Razgraničenje neizravne namjere i svjesnog nehaja. *Hrvatski ljetopis za kazneno pravo i praksu*, 18(1), 53.
- McCracken, G. (1988). The long interview (Vol. 13). Sage Publications Inc., Thousand Oaks. <http://dx.doi.org/10.4135/9781412986229>
- McCullough, M. E., Sandage, S. J. i Worthington, E. L., Jr. (1997). *To forgive is human: How to put your past in the past*. Downers Grove, IL: InterVarsity Press.
- McCullough, M. E., Rachal, K. C., Sandage, S. J., Worthington, E. L., Jr., Brown, S. W. i Hight, T. L. (1998). Interpersonal forgiving in close relationships: II. Theoretical elaboration

- and measurement. *Journal of Personality and Social Psychology*, 75(6), 1586–1603. <https://doi.org/10.1037/0022-3514.75.6.1586>
- McCullough, M. E. i Worthington, E. L., Jr. (1999). Religion and the forgiving personality. *Journal of Personality*, 67(6), 1141–1164. <https://doi.org/10.1111/1467-6494.00085>
- McCullough, M. E., Pargament, K. I. i Thoresen, C. E. (2000). The psychology of forgiveness: History, conceptual issues, and overview. In M. E. McCullough, K. I. Pargament, i C. E. Thoresen (Eds.), *Forgiveness: Theory, research, and practice* (pp. 1–14). The Guilford Press.
- McCullough, M. E., Hoyt, W. T. i Rachal, K. C. (2000). What we know (and need to know) about assessing forgiveness constructs. In M. E. McCullough, K. Pargament, i C. E. Thoresen (Eds.), *Forgiveness: Theory, research, and practice* (pp. 65–88). New York, NY, US: Guilford Press, 2000
- McCullough, M. E. (2001). Forgiveness: Who does it and how do they do it? *Current Directions in Psychological Science*, 10(6), 194–197. <https://doi.org/10.1111/1467-8721.00147>
- McCullough, M. E. i Witvliet, C.V.O (2001). The psychology of forgiveness. In C. R. Snyder i S. L. Lopez (Eds.), *Handbook of positive psychology* (pp. 446–458). Oxford University Press.
- McCullough, M. E., Fincham, F. D. i Tsang, J.-A. (2003). Forgiveness, forbearance, and time: The temporal unfolding of transgression-related interpersonal motivations. *Journal of Personality and Social Psychology*, 84(3), 540–557. <https://doi.org/10.1037/0022-3514.84.3.540>
- McCullough, M. E. (2008). *Beyond revenge: The evolution of the forgiveness instinct*. Jossey-Bass. San Francisco, CA.
- McCullough, M. E. i Tabak, B. A. (2010). Prosocial behavior. In R. F. Baumeister i E. J. Finkel (Eds.), *Advanced social psychology: The state of the science* (pp. 263–302). Oxford University Press.

- McLernon, F., Cairns, E., Hewstone, M. i Smith, R. (2004). The development of intergroup Forgiveness in Northern Ireland. *Journal of Social Issues*, 60(3), 587–601. <https://doi.org/10.1111/j.0022-4537.2004.00373.x>
- Merolla, A. J. (2008). Communicating forgiveness in friendships and dating relationships. *Communication Studies*, 59 (2), 114-131. <https://doi.org/10.1080/10510970802062428>
- Morse, C. R. i Metts, S. (2011). Situational and communicative predictors of forgiveness following a relational transgression. *Western Journal of Communication*, 75(3), 239–258. <https://doi.org/10.1080/10570314.2011.571652>
- Mullet, E., Houdbine, A., Laumonier, S. i Girard, M. (1998). “Forgivingness”: Factor structure in a sample of young, middle-aged, and elderly adults. *European Psychologist*, 3(4), 289–297. <https://doi.org/10.1027/1016-9040.3.4.289>
- Mullet, E., Barros, J., Frongia, L., Usaï, V., Neto, F. i Shafighi, S. R. (2003). Religious involvement and the forgiving personality. *Journal of Personality*, 71(1), 1–20. <https://doi.org/10.1111/1467-6494.t01-1-00003>
- Mullet, E., Neto, F. i Rivière, S. (2005). Personality and its effects on resentment, revenge, forgiveness, and self-forgiveness. In E. L. Worthington, Jr. (Ed.), *Handbook of forgiveness* (pp. 159–181). New York: Routledge.
- North, J. (1998). The "ideal" of forgiveness: A philosopher's exploration. In R. D. Enright i J. North (Eds.), *Exploring forgiveness* (pp. 15–34). University of Wisconsin Press.
- Novoselec, P. (2000). Kritički osvrt na neke odredbe općeg dijela Kaznenog zakona. *Hrvatski ljetopis za kazneno pravo i praksu*, 7(2), 263–293.
- Ohbuchi, K.-i., Kameda, M. i Agarie, N. (1989). Apology as aggression control: Its role in mediating appraisal of and response to harm. *Journal of Personality and Social Psychology*, 56(2), 219–227. <https://doi.org/10.1037/0022-3514.56.2.219>
- Ohbuchi, K.-i. i Sato, K. (1994). Children's reactions to mitigating accounts: Apologies, excuses, and intentionality of harm. *The Journal of Social Psychology*, 134(1), 5–17. <https://doi.org/10.1080/00224545.1994.9710877>

- Ohtsubo, Y. i Watanabe, E. (2009). Do sincere apologies need to be costly? Test of a costly signaling model of apology. *Evolution and Human Behavior*, 30(2), 114–123. <https://doi.org/10.1016/j.evolhumbehav.2008.09.004>
- O'Malley, M. i Greenberg, J. (1983). Sex differences in restoring justice: The down payment effect. *Journal of Research in Personality*, 17(2), 174–185. [https://doi.org/10.1016/0092-6566\(83\)90029-6](https://doi.org/10.1016/0092-6566(83)90029-6)
- Orth, U. (2004). Does perpetrator punishment satisfy victims' feelings of revenge? *Aggressive behavior*, 30(1), 62–70. <https://doi.org/10.1002/ab.20003>
- Petrucci, C. J. (2002). Apology in the criminal justice setting: Evidence for including apology as an additional component in the legal system. *Behavioral Sciences and the Law*, 20(4), 337–362. <https://doi.org/10.1002/bsl.495>
- Peters, T. i Aertsen, I. (2000). Towards 'restorative justice': Victimization, victim support and trends in criminal justice. In Council of Europe (Ed.), *Crime and Criminal Justice in Europe* (pp. 35–46). Council of Europe, Strasbourg, France.
- Raj, M. i Wiltermuth, S. S. (2016). Barriers to forgiveness. *Social and Personality Psychology Compass*, 10(11), 679–690. <https://doi.org/10.1111/spc3.12290>
- Reed, G. L. i Enright, R. D. (2006). The effects of forgiveness therapy on depression, anxiety, and posttraumatic stress for women after spousal emotional abuse. *Journal of Consulting and Clinical Psychology*, 74(5), 920–929. <https://doi.org/10.1037/0022-006X.74.5.920>
- Riek, B. M. i Mania, E. W. (2012). The antecedents and consequences of interpersonal forgiveness: A meta-analytic review. *Personal Relationships*, 19(2), 304–325. <https://doi.org/10.1111/j.1475-6811.2011.01363.x>
- Rusbult, C., Kumashiro, M., Coolsen, M. K. i Kirchner, J. (2004). Interdependence, closeness, and relationships. In D. Mashek i A. Aron (Eds.), *The handbook of closeness and intimacy* (pp. 137–161). Psychology Press. <https://doi.org/10.4324/9781410608583>
- Rye, M. S., Loiacono, D. M., Folck, C. D., Olszewski, B. T., Heim, T. A. i Madia, B. P. (2001). Evaluation of the psychometric properties of two forgiveness scales. *Current*

- Psychology: A Journal for Diverse Perspectives on Diverse Psychological Issues*, 20(3), 260–277. <https://doi.org/10.1007/s12144-001-1011-6>
- Skok, P. (1971–1973). *Etimologijski rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika* (sv. 1.-3.). JAZU, Zagreb.
- Scher, S. J. i Darley, J. M. (1997). How effective are the things people say to apologize? Effects of the realization of the apology speech act. *Journal of Psycholinguistic Research*, 26(1), 127–140. <https://doi.org/10.1023/A:1025068306386>
- Scher, S. J. i Darley, J. M. (1997). How effective are the things people say to apologize? Effects of the realization of the apology speech act. *Journal of Psycholinguistic Research*, 26(1), 127–140. <https://doi.org/10.1023/A:1025068306386>
- Schwarzer, R. i Taubert, S. (2002). Tenacious goal pursuits and striving toward personal growth: Proactive coping. In E. Frydenberg (Ed.), *Beyond coping: Meeting goals, visions, and challenges* (pp. 19–35). Oxford University Press. <https://doi.org/10.1093/med:psych/9780198508144.003.0002>.
- Schweitzer, M. E., Hershey, J. C. i Bradlow, E. T. (2006). Promises and lies: Restoring violated trust. *Organizational Behavior and Human Decision Processes*, 101(1), 1–19. <https://doi.org/10.1016/j.obhdp.2006.05.005>
- Struthers, C. W., Dupuis, R. i Eaton, J. (2005). Promoting forgiveness among co-workers following a workplace transgression: The effects of social motivation training. *Canadian Journal of Behavioural Science / Revue canadienne des sciences du comportement*, 37(4), 299–308. <https://doi.org/10.1037/h0087264>
- Struthers, C. W., Eaton, J., Shirvani, N., Georghiou, M. i Edell, E. (2008). The effect of preemptive forgiveness and a transgressor's responsibility on shame, motivation to reconcile, and repentance. *Basic and Applied Social Psychology*, 30(2), 130–141. <https://doi.org/10.1080/01973530802209178>
- Struthers, C. W., Eaton, J., Mendoza, R., Santelli, A. G. i Shirvani, N. (2010). Interrelationship among injured parties' attributions of responsibility, appraisal of appropriateness to forgive the transgressor, forgiveness, and repentance. *Journal of Applied Social Psychology*, 40(4), 970–1002. <https://doi.org/10.1111/j.1559-1816.2010.00607.x>

- Strelan, P. i Covic, T. (2006). A review of forgiveness process models and a coping framework to guide future research. *Journal of Social and Clinical Psychology*, 25(10), 1059–1085. <https://doi.org/10.1521/jscp.2006.25.10.1059>
- Strelan, P. i Van Prooijen, J.-W. (2013). Retribution and forgiveness: The healing effects of punishing for just deserts. *European Journal of Social Psychology*, 43(6), 544–553. <http://dx.doi.org/10.1002/ejsp.1964>
- Strelan, P., Weick, M. i Vasiljevic, M. (2014). Power and revenge. *British Journal of Social Psychology*, 53(3), 521–540. <https://doi.org/10.1111/bjso.12044>
- Strelan, P. i van Prooijen, J. W. (2016). Tough love: The behavior control justice motive facilitates forgiveness in valued relationships. *Personal Relationships*, 23(3), 536–553. <https://doi.org/10.1111/pere.12142>
- Strelan, P., Di Fiore, C. i Prooijen, J. W. V. (2017). The empowering effect of punishment on forgiveness. *European Journal of Social Psychology*, 47(4), 472–487. <https://doi.org/10.1002/ejsp.2254>
- Strelan, P. (2018). Justice and forgiveness in interpersonal relationships. *Current Directions in Psychological Science*, 27(1), 20–24. <https://doi.org/10.1177/0963721417734311>
- Subkoviak, M. J., Enright, R. D., Wu, C.-R. i Gassin, E. A. (1995). Measuring interpersonal forgiveness in late adolescence and middle adulthood. *Journal of Adolescence*, 18(6), 641–655. <https://doi.org/10.1006/jado.1995.1045>
- Štambuk, M., Čorkalo Biruški, D. i Kapović, I. (2022). Deeds, not words: Understanding intergroup apology and forgiveness from different sides of conflict. *Peace and Conflict: Journal of Peace Psychology*, 28(3), 397–405. <https://doi.org/10.1037/pac0000622>
- Takaku, S. (2001). The effects of apology and perspective taking on interpersonal forgiveness: A dissonance–attribution model of interpersonal forgiveness. *The Journal of Social Psychology*, 141(4), 494–508. <https://doi.org/10.1080/00224540109600567>
- Tangney, J. P. i Dearing, R. L. (2002). *Shame and guilt*. Guilford Press. New York.

- Taylor, C. i Kleinke, C. L. (1992). Effects of severity of accident, history of drunk driving, intent, and remorse on judgments of a drunk driver. *Journal of Applied Social Psychology*, 22(21), 1641–1655. <https://doi.org/10.1111/j.1559-1816.1992.tb00966.x>
- Thompson, L. Y. i Synder, C. R. (2003). Measuring forgiveness. In S. J. Lopez i C. R. Snyder (Eds.), *Positive psychological assessment: A handbook of models and measures* (pp. 301–312). American Psychological Association. <https://doi.org/10.1037/10612-019>
- Thompson, L. Y., Snyder, C. R., Hoffman, L., Michael, S. T., Rasmussen, H. N., Billings, L. S., Heinze, L., Neufeld, J. E., Shorey, H. S. i Roberts, J. C. (2005). Dispositional forgiveness of self, others, and situations. *Journal of Personality*, 73(2), 313–359. <https://doi.org/10.1111/j.1467-6494.2005.00311.x>
- Toussaint, L. i Webb, J. R. (2005). Gender differences in the relationship between empathy and forgiveness. *The Journal of Social Psychology*, 145(6), 673–685. <https://doi.org/10.3200/SOCP.145.6.673-686>
- Tripp, T. M., Bies, R. J. i Aquino, K. (2002). Poetic justice or petty jealousy? The aesthetics of revenge. *Organizational Behavior and Human Decision Processes*, 89(1), 966–984. [https://doi.org/10.1016/S0749-5978\(02\)00038-9](https://doi.org/10.1016/S0749-5978(02)00038-9)
- Tsang, J.-A., McCullough, M. E. i Hoyt, W. T. (2005). Psychometric and rationalization accounts of the religion-forgiveness discrepancy. *Journal of Social Issues*, 61(4), 785–805. <https://doi.org/10.1111/j.1540-4560.2005.00432.x>
- Umbreit, M. S.(1998). Restorative justice through victim-offender mediation: a multisite assessment. *Western criminology review*, 1(1), 1-28.
- Van Ness, D. i Strong, K. H. (2015). *Restoring justice: An introduction to restorative justice*. Elsevier. Waltham, Massachusetts, SAD.
- Wade, N. G. i Worthington, E. L., Jr. (2003). Overcoming interpersonal offenses: Is forgiveness the only way to deal with unforgiveness? *Journal of Counseling and Development*, 81(3), 343–353. <https://doi.org/10.1002/j.1556-6678.2003.tb00261.x>

- Wade, N. G., Worthington, E. L., Jr. i Meyer, J. E. (2005). But do they work? A meta-analysis of group interventions to promote forgiveness. In E. L. Worthington, Jr. (Ed.), *Handbook of forgiveness* (pp. 423–440). New York: Routledge.
- Walgrave, L. (2008). Restorative justice, self-interest and responsible citizenship. Portland, OR: Willan.
- Walker, D. F. i Gorsuch, R. L. (2002). Forgiveness within the Big Five personality model. *Personality and Individual Differences*, 32(7), 1127–1138. [https://doi.org/10.1016/S0191-8869\(00\)00185-9](https://doi.org/10.1016/S0191-8869(00)00185-9)
- Watanabe, S. i Laurent, S. M. (2020). Feeling bad and doing good: Forgivability through the lens of uninvolved third parties. *Social Psychology*, 51(1), 35–49. <https://doi.org/10.1027/1864-9335/a000390>
- Wenzel, M. i Okimoto, T. G. (2014). On the relationship between justice and forgiveness: Are all forms of justice made equal? *British Journal of Social Psychology*, 53(3), 463–483. <https://doi.org/10.1111/bjso.12040>
- Witvliet, C. V. O., Ludwig, T. E. i Vander Laan, K. L. (2001). Granting forgiveness or harboring grudges: Implications for emotion, physiology, and health. *Psychological Science*, 12(1), 117–123. <https://doi.org/10.1111/1467-9280.00320>
- Worthington, E. L., Jr. (1998). The pyramid model of forgiveness: some interdisciplinary speculations about unforgiveness and the promotion of forgiveness. In E. L. Worthington, Jr. (Ed.), *Dimensions of forgiveness: Psychological research and theological perspectives* (pp. 107–137). Philadelphia: The Templeton Foundation Press.
- Worthington, E. L., Jr. i Wade, N. G. (1999). The social psychology of unforgiveness and forgiveness and implications for clinical practice. *Journal of Social and Clinical Psychology*, 18(4), 385–418. <https://doi.org/10.1521/jscp.1999.18.4.385>
- Worthington, E. L., Jr. (2001). Unforgiveness, forgiveness, and reconciliation in societies. In R. G. Helmick i R. L. Petersen (Eds.), *Forgiveness and reconciliation: Religion, public policy, and conflict transformation* (pp. 161–182). Philadelphia: Templeton Foundation Press.

- Worthington, E. L. i Scherer, M. (2004). Forgiveness is an emotion-focused coping strategy that can reduce health risks and promote health resilience: Theory, review, and hypotheses. *Psychology and Health*, 19(3), 385–405. <https://doi.org/10.1080/0887044042000196674>
- Worthington, E. L., Jr. (2005). *Handbook of forgiveness*. Routledge. New York
- Worthington, E. L., Jr. (2006). *Forgiveness and reconciliation: Theory and application*. New York: Routledge.
- Worthington, E. L., Jr., Hunter, J., Sharp, C., Hook, J. N., Van Tongeren, D. R., Davis, D. E. i sur. (2010). A psychoeducational intervention to promote forgiveness in Christians in the Philippines. *Journal of Mental Health Counseling*, 32(1), 75–93.
- Worthington, E. L., Jr., Wade, N. G. i Hoyt, W. T. (2014). Positive psychological interventions for promoting forgiveness: History, present status, and future prospects. In A. C. Parks i S. M. Schueller (Eds.), *The Wiley Blackwell handbook of positive psychological interventions* (pp. 20–41). Wiley Blackwell. <https://doi.org/10.1002/9781118315927.ch2>
- Worthington, E. L., Jr., Lavelock, C., Witvliet, C. V. O., Rye, M. S., Tsang, J.-A. i Toussaint, L. (2015). Measures of forgiveness: Self- report, physiological, chemical, and behavioral indicators. In Greg Boyle, Don Saklofske i Gerald Matthews (Eds.), *Measures of personality and social psychological constructs* (pp. 474–504). Elsevier Academic Press. <https://doi.org/10.1016/B978-0-12-386915-9.00017-6>
- Worthington, E. L., Jr. i Wade, N. G. (2020). A new perspective on forgiveness research. In E. L. Worthington, Jr. i N. G. Wade (Eds.), *Handbook of forgiveness* (pp. 345–355). Routledge/Taylor and Francis Group. <https://doi.org/10.4324/9781351123341-32>
- Younger, J. W., Piferi, R. L., Jobe, R. L. i Lawler, K. A. (2004). Dimensions of forgiveness: The views of laypersons. *Journal of Social and Personal Relationships*, 21(6), 837–855. <https://doi.org/10.1177/0265407504047843>
- Zehr, H. i Gohar A. (2003). *The little book of Restorative justice*. Good Books. Pennsylvania.

8. PRILOZI

Prilog 1

Upitnik korišten u predistraživanju

a) Opća uputa na početku predistraživanja

Molimo Vas da sudjelujete u istraživanju koje ima za cilj ispitati stupanj emocionalne uznemirenosti, procjenu primjerene kazne i spremnost na opraštanje za različite vrste kaznenih djela.

b) Niže su navedeni scenariji počinjenja kaznenih djela (protiv života, spolnoga ćudoređa, časti i ugleda, braka i obitelji, imovine, zdravlja i protiv sigurnosti prometa).

1. Mladić (27) je ubio bivšu djevojku (24) iz vatrenoga oružja jer ga je ostavila i nije željela nastaviti vezu s njim.
2. Muškarac (38) silovao je u parku djevojku (27) koja se vraćala s posla.
3. Uzornu studentica (23) putem društvene mreže Facebook oklevetala je ljubomorna kolegica s fakulteta napisavši laž na njezinome profilu da se bavila prostitucijom i da je „obična seoska droca“.
4. N. N. (43) godinama je fizički zlostavljao suprugu (39) prijeteci često vatrenim oružjem da će je ubiti. Nakon što joj je jučer nanio teške tjelesne ozljede, njihova djeca su potražila pomoć susjeda koji su pozvali policiju.
5. Mladić (19) provalio je u kuću 91-godišnjakinje. Prijeteći nožem tražio je da mu da novac. Ona mu je, bojeći se za svoj život dala 10 000 kuna uštedevine.
6. Mladić (22) osjećao je bolove zbog dobroćudnog tumora u predjelu desne noge. Zbog pogrešne dijagnoze i pogrešnoga liječenja mladiću je pogreškom amputirana cijela desna potkoljenica. Utvrđen je propust liječnika kod postavljanja dijagnoze i tretmana nakon operacije.
7. Mladić (27) izazvao je prometnu nesreću u kojoj je na pješačkom prijelazu teško ozlijedio djevojku (20). Dva dana nakon nesreće djevojka je preminula od zadobivenih ozljeda.
8. Poznati kirurg (53) uhićen je na radnome mjestu zbog primanja mita od rodbine pacijenta (18). Za operaciju pacijenta koji boluje od neizlječive bolesti liječnik je tražio i dobio 5000 eura.
9. U postupku privatizacije poduzetnik (44), kršeći zakon, otkupio je tvrtku i pri tome nelegalno stekao iznos od 5 milijuna kuna.

c) Molimo Vas da uza svaki od devet navedenih događaj procijenite sljedeće elemente:

1. „Koliko vas je kazneno djelo uznemirilo, odnosno izazvalo kod vas osjećaj počinjene nepravde prema žrtvi od strane počinitelja?“

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
Uopće ne					Vrlo intenzivno				

2. „Kolika bi kazna bila primjerena za ovo kazneno djelo?“

Upišite broj godina zatvora (npr. 5,5 godina; 6 mjeseci; 10 godina) : _____.

3. Ukoliko pretpostavimo da je počinitelju izrečena kazna koju ste odredili u prethodnom pitanju, procijenite: “ Biste li Vi osobno bili spremni oprostiti kaznu ili ne umanjiti za neki dio? “
(zaokružite)

- a) ne zaslužuje oprost
- b) da, samo uz neke zadovoljene uvjete (npr. novčana kazna, rad za opće dobro, uvjetna kazna, i dr.)
- c) da, bez posebnih uvjeta

4. Neovisno o tome koji je vaš odgovor bio u prethodnome pitanju: „U slučaju oprosta dijela kazne, navedite koliko bi ste bili spremni u postotku smanjiti prethodno dodijeljenu kaznu počinitelju?“

Upišite postotak umanjenja kazne (npr. 100%, 20% i sl.): _____.

Prilog 2

Prikaz broja sudionika prema sveučilištu, fakultetu, smjeru i godini studija (N = 587)

Sveučilište	Fakultet	Smjer	Godina	N
Sveučilište u Zagrebu	Filozofski fakultet	Psihologija	1.	34
			2.	22
	Pravni fakultet	Pravo	1.	1
			2.	1
		Socijalni rad	1.	1
			2.	41
			4.	3
	Ekonomski fakultet	Menadžment	5.	1
			1.	4
		Računovodstvo i revizija	3.	1
			4.	3
		Poslovna ekonomija	3.	11
			4.	5
			5.	2
	Katoličko-bogoslovni fakultet	Teologija	1.	12
			2.	9
			3.	4
			4.	4
			5.	7
Sveučilište u Zadru	Filozofski fakultet	Pedagogija	1.	1
			4.	19
			5.	1
		Sociologija	1.	27
			4.	1
		Zemljopis	2.	11
			3.	11
			5.	1
		Hrvatski jezik i književnost	2.	1
			3.	26
		Sestrinstvo	3.	30
Sveučilište u Splitu	Fakultet elektrotehnike, strojarstva i brodogradnje	Računarstvo	1.	1
			2.	4
			3.	17
			4.	5
			5.	1
		Strojarstvo	3.	9
		Elektrotehnika	4.	8
		Industrijsko inženjerstvo	2.	8
			3.	3
		Informacijska tehnologija	5.	1

Sveučilište	Fakultet	Smjer	Godina	N		
	Pravni fakultet	Religiozna pedagogija	2.	1		
		Pravo	1.	4		
			2.	20		
			3.	13		
			4.	7		
			5.	3		
		Ekonomski fakultet	Menadžment	1.	6	
				2.	7	
				3.	5	
				4.	2	
	5.			1		
	Računovodstvo i revizija		4.	2		
			Poslovna ekonomija	1.	2	
				2.	8	
				3.	3	
				4.	11	
	Katoličko-bogoslovni fakultet	Teologija	1.	16		
			2.	1		
			3.	11		
			4.	8		
			5.	3		
		Religiozna pedagogija	2.	1		
			4.	1		
			5.	6		
			Prirodoslovno-matematički fakultet	Informatika	4.	5
					5.	9
	Matematika	4.		4		
		5.		6		
	Fizika	4.		1		
	Biologija i kemija	4.		13		
		5.		3		
	Medicinski fakultet	Medicina		1.	6	
				2.	6	
				3.	22	
			4.	5		
			5.	3		

Prilog 3

Frekvencija i postotak sudionika prema smjeru studija (N = 587)

Smjer studija	<i>F</i>	%
Teologija	75	12.8
Religiozna pedagogija	10	1.7
Pravo	71	12.1
Menadžment	26	4.4
Računovodstvo i revizija	5	0.9
Poslovna ekonomija	42	7.2
Informatika	15	2.6
Matematika	10	1.7
Fizika	1	0.1
Biologija i kemija	16	2.7
Računarstvo	28	4.8
Strojarstvo	10	1.7
Elektrotehnika	8	1.4
Industrijsko inženjerstvo	12	2.0
Informacijska tehnologija	1	0.1
Socijalni rad	46	7.8
Psihologija	35	6.0
Pedagogija	21	3.6
Sociologija	29	4.9
Zemljopis	25	4.3
Hrvatski jezik i književnost	27	4.6
Sestrinstvo	30	5.1
Medicina	44	7.5

Napomena: f – frekvencija, % – postotak

Prilog 4

Sociodemografska obilježja sudionika (N = 587)

Variable		N	%
Naziv sveučilišta	Sveučilište u Zagrebu	167	28.3
	Sveučilište u Zadru	131	22.3
	Sveučilište u Splitu	289	49.2
Završena srednja škola	Gimnazija	405	68.8
	Četverogodišnja strukovna škola	164	28.1
	Trogodišnja strukovna škola	3	0.5
	Ostalo	15	2.6
Mjesto u kojemu su proveli najveći dio života	Manje od 1000 stanovnika	85	14.2
	Od 1000 do 10 000 stanovnika	174	29.6
	Od 10 000 do 50 000 stanovnika	121	20.6
	Od 50 000 do 100 000 stanovnika	72	12.3
	Više od 100 000 stanovnika	137	23.3
Samoprocjena materijalnoga statusa	Znatno ispodprosječan	6	1.0
	Ispodprosječan	50	8.5
	Prosječan	401	68.3
	Iznadprosječan	126	21.5
	Znatno iznadprosječan	4	0.7
Stupanj obrazovanja roditelja	Osnovna škola	48	8.2
	Srednja škola	282	48.0
	Viša stručna sprema	116	19.8
	Visoka stručna sprema	132	22.5
	Poslijediplomski studij	9	1.5
Vjeroispovijest	Rimokatolička	455	77.5
	Pravoslavna	18	3.1
	Islamska	20	3.4
	Ateist	44	7.5
	Agnostik	38	6.5
	Ostalo	12	2.0

Prilog 5

1. Opća uputa na početku istraživanja i scenarij počinjenja kaznenog djela unutar tri konteksta

U prvom dijelu upitnika slijedi opis kaznenoga djela, a Vaš će zadatak biti da procijenite neke aspekte težine djela, veličine kazne za počinitelja te mogućih uvjeta oprosta kazne. U nastavku slijedi kratki opis jednoga kaznenog djela u kojemu su opisani počinitelj i žrtva. Molimo Vas da, nakon što pročitate opis događaja, odgovorite na nekoliko pitanja koja se odnose na kaznu koja bi bila primjerena za počinjeno djelo, ali s druge strane, i neke mogućnosti oprosta koji biste bili spremni učiniti prema počinitelju.

U dnevnim novinama objavljena je sljedeća vijest:

a) Scenarij koji uključuje **niski stupanj odgovornosti** počinitelja uz **izraženo kajanje** počinitelja

M. B. (27) je **nesmotreno vozeći** u središtu grada izazvao prometnu nesreću u kojoj je na pješačkome prijelazu teško ozlijedio djevojku M. N. (20). Prema svjedočanstvima očevidaca, na semaforu je bilo uključeno zeleno svjetlo za pješake. M. B. je odmah nakon nesreće pozvao pomoć i bio je duboko potresen događajem. Dva dana nakon nesreće M. N. je preminula od zadobivenih ozljeda. Tijekom suđenja M. B. **izrazio je duboko kajanje** zbog nesreće koju je izazvao i ispričao se obitelji nastradale djevojke.

b) Scenarij koji uključuje **niski stupanj odgovornosti** počinitelja **bez izraženoga kajanja** počinitelja

M. B. (27) je **nesmotreno vozeći** u središtu grada izazvao prometnu nesreću u kojoj je na pješačkome prijelazu teško ozlijedio djevojku M. N. (20). Prema svjedočanstvima očevidaca, na semaforu je bilo uključeno zeleno svjetlo za pješake. M. B. se nakon nesreće udaljio s mjesta događaja. Nakon što je uhićen, tvrdio je da se ničega ne sjeća. Dva dana nakon nesreće M. N. je preminula od zadobivenih ozljeda. Tijekom suđenja M.B. **nije pokazivao znakove kajanja** zbog nesreće koju je izazvao, a nakon nesreće nije se javljao obitelji stradale djevojke.

c) Scenarij koji uključuje **visoki stupanj odgovornosti** počinitelja uz **izraženo kajanje**

M. B. (27) je u središtu grada **vozeći u alkoholiziranom stanju**, brzinom znatno većom od dopuštene, izazvao prometnu nesreću u kojoj je na pješačkome prijelazu teško ozlijedio djevojku M. N. (20). Prema svjedočanstvima očevidaca, na semaforu je bilo uključeno zeleno svjetlo za pješake. M. B. je odmah nakon nesreće pozvao pomoć i bio je duboko potresen događajem. Dva dana nakon nesreće M. N. je preminula od zadobivenih ozljeda. Tijekom suđenja M. B. **izrazio je duboko kajanje** zbog nesreće koju je izazvao i ispričao se obitelji nastradale djevojke.

d) Scenarij koji uključuje **visoki stupanj odgovornosti** počinitelja **bez izraženoga kajanja**

M. B. (27) je u središtu grada **vozeći u alkoholiziranom stanju**, brzinom znatno većom od dopuštene, izazvao prometnu nesreću u kojoj je na pješačkome prijelazu teško ozlijedio djevojku M. N. (20). Prema svjedočanstvima očevidaca na semaforu je bilo uključeno zeleno svjetlo za pješake. M. B. se nakon nesreće udaljio s mjesta događaja. Nakon što je uhićen, tvrdio je da se ničega ne sjeća. Dva dana nakon nesreće M. N. je preminula od zadobivenih ozljeda. Tijekom suđenja M.B. **nije pokazivao znakove kajanja** zbog nesreće koju je izazvao, a nakon nesreće nije se javljao obitelji stradale djevojke.

2. Mjera uznemirenosti događajem (procjena emocije ljutnje)

Proceduralna uputa:

Nakon što ste pročitali opis događaja, molimo Vas da u nastavku procijenite kako ste doživjeli opisani događaj. Za procjene koristite ljestvicu od 10 stupnjeva.

1. Koliko je opisano djelo izazvalo kod Vas emocije ljutnje prema počinitelju?

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
---	---	---	---	---	---	---	---	---	----

Uopće ne

Vrlo intenzivno

3. Procjena visine kazne počinitelju i spremnost na opraštanje unutar tri konteksta

PRVI KONTEKST: *procjene visine kazne i spremnosti na opraštanje u okviru prvoga konteksta u kojemu **procjenjivač nije raspolagao informacijom o sankcijama nad počiniteljem***

Uputa: Odgovorite na nekoliko pitanja koja se odnose na kaznu koja bi bila primjerena za počinjeno djelo, ali i neke mogućnosti oprosta koji biste bili spremni učiniti prema počinitelju.

Procjena visine kazne

1. U slučaju kada biste Vi osobno mogli odrediti veličinu zatvorske kazne počinitelju, molimo Vas da procijenite kolika bi bila primjerena zatvorska kazna za ovo djelo neovisno o postojećim zakonskim propisima.

Upišite broj godina zatvora (*npr. 5,5 godina; 6 mjeseci; 10 godina*): _____

Procjena spremnosti na opraštanje

2. U slučaju da počinitelj odsluži kaznu koju ste prethodno naveli, kako biste reagirali prema počinitelju? U tablici su navedene tvrdnje vezane za spremnost na opraštanje. Na skali 1 do 5 zaokružite odgovore s kojima se najviše slažete:

1 – uopće ne 2 – u manjoj mjeri 3 – uglavnom 4 – u većoj mjeri 5 – u potpunosti

DRUGI KONTEKST: *procjene visine kazne i spremnosti na opraštanje u okviru drugoga konteksta u kojemu je **procjenjivaču poznata informacija da je počinitelj osuđen na pravomoćnu zatvorsku kaznu***

Uputa: Nakon provedenoga pravosudnog postupka počinitelj je osuđen na pravomoćnu zatvorsku kaznu u trajanju od 5 godina. Molimo Vas da u nastavku, uzimajući u obzir presuđenu kaznu, odgovorite na nekoliko pitanja koja se odnose na kaznu koja bi bila primjerena za počinjeno djelo, ali i neke mogućnosti oprosta koje biste bili spremni učiniti prema počinitelju.

Procjena visine kazne

1. U slučaju kada biste Vi osobno mogli odrediti veličinu zatvorske kazne počinitelju, molimo vas da procijenite kolika bi bila primjerena zatvorska kazna za ovo djelo neovisno o postojećim zakonskim propisima.

Upišite broj godina zatvora (*npr. 5,5 godina; 6 mjeseci; 10 godina*): _____

Procjena spremnosti na opraštanje

2. Nakon što je osoba u cijelosti odslužila presuđenu kaznu, navedite kako biste reagirali prema počinitelju. U tablici su navedene tvrdnje vezane za spremnost na opraštanje. Na skali 1 do 5 zaokružite odgovore s kojima se najviše slažete:

1 – uopće ne 2 – u manjoj mjeri 3 – uglavnom 4 – u većoj mjeri 5 – u potpunosti

TREĆI KONTEKST: *procjene visine kazne i spremnosti na opraštanje u okviru trećega konteksta u kojemu procjenjivač raspolaže informacijom da počinitelj nije sankcioniran za počinjeno djelo*

Uputa: Nakon provedenog pravosudnog procesa, zbog određenih formalnih i proceduralnih razloga, počinitelj M.B. nije osuđen, tj. zbog učinjenoga djela nije dobio nikakve sankcije. Odgovorite na pitanje koje se odnosi na kaznu koja bi bila primjerena za počinjeno djelo, ali i neke mogućnosti oprosta koji biste bili spremni učiniti prema počinitelju.

Procjena visine kazne

1. U slučaju kada biste Vi osobno mogli odrediti veličinu zatvorske kazne počinitelju, molimo vas da procijenite kolika bi bila primjerena zatvorska kazna za ovo djelo neovisno o postojećim zakonskim propisima.

Upišite broj godina zatvora (npr. 5,5 godina; 6 mjeseci; 10 godina): _____

Procjena spremnosti na opraštanje

2. S obzirom na ishod pravosudnoga procesa (počinitelj nije zakonski sankcioniran niti na koji način), navedite kako biste reagirali prema počinitelju? U tablici su navedene tvrdnje vezane za spremnost na opraštanje. Na skali 1 do 5 zaokružite odgovore s kojima se najviše slažete:

1 – uopće ne 2 – u manjoj mjeri 3 – uglavnom 4 – u većoj mjeri 5 – u potpunosti

Upitnik spremnosti na oprost (Skala opraštanja)

1 – uopće ne 2 – u manjoj mjeri 3 – uglavnom 4 – u većoj mjeri 5 – u potpunosti

1.	Nakon svega, mogao/mogla bih mu oprostiti to što je učinio.	1	2	3	4	5
2.	U slučaju da me zatraži, bio/bila bih spreman/spremna pomoći mu financijski.	1	2	3	4	5
3.	Mogao/mogla bih se ponašati prijateljski prema njemu.	1	2	3	4	5
4.	Pomogao/pomogla bih mu savjetom ili razgovorom da se lakše nosi s posljedicama počinjenog djela.	1	2	3	4	5
5.	Nastojao/nastojala bih izbjegavati kontakt s njim.	1	2	3	4	5
6.	Kada bih ja mogao/mogla odlučivati, ne bih mu omogućio/la da dobije posao.	1	2	3	4	5
7.	Mogao/mogla bih biti srdačan prema njemu.	1	2	3	4	5
8.	Ne bih ga osuđivao/la jer se takvo nešto moglo dogoditi bilo komu.	1	2	3	4	5
9.	Ne bih mogao/mogla prijeći preko toga što je učinio.	1	2	3	4	5
10.	Mogao/mogla bih se veseliti njegovim životnim uspjesima.	1	2	3	4	5
11.	U sebi bih osjećao/osjećala ljutnju prema njemu.	1	2	3	4	5
12.	I dalje bih u kontaktu s njim mislio/mislila na to što je počinio.	1	2	3	4	5
13.	Smatrao/smatrala bih da je nakon odsluženja kazne okajao svoj grijeh.	1	2	3	4	5
14.	Vjerovao/la bih da nešto takvo nikada više neće počiniti.	1	2	3	4	5
15.	Mogao/mogla bih razumjeti njegovo objašnjenje djela koje počinio.	1	2	3	4	5
16.	Ne bih mogao/mogla imati puno povjerenje u njega.	1	2	3	4	5

Prilog 6

Deskriptivna statistika za procjene visine kazne i spremnosti na oprost u različitim eksperimentalnim situacijama.

a) Procjena visine kazne i spremnosti na oprost u kontekstu kada procjenjivač procjenjuje kaznu bez dodatnih informacija o sankcijama počinitelju.

Tablica 20

Aritmetičke sredine i standardne devijacije rezultata procjene kazne za različite eksperimentalne situacije u kontekstu kada procjenjivač procjenjuje kaznu bez dodatnih informacija o sankcijama počinitelju (N = 208)

Stupanj odgovornosti počinitelja	Postojanje kajanja kod počinitelja	Razina ljutnje procjenjivača					
		M	SD		M	SD	N
Nizak	nije prisutno	15.00	11.96	niža	12.23	6.02	13
				viša	15.97	13.37	37
	prisutno	6.59	6.62	niža	5.26	6.59	32
				viša	8.94	6.17	18
Visok	nije prisutno	18.34	13.53	niža	14.32	11.84	14
				viša	19.69	13.92	42
	prisutno	10.09	6.69	niža	6.51	4.28	14
				viša	11.42	6.97	38

Tablica 21

Aritmetičke sredine i standardne devijacije rezultata spremnosti na opraštanje za različite eksperimentalne situacije u kontekstu kada procjenjivač procjenjuje kaznu bez dodatnih informacija o sankcijama počinitelju (N = 208)

Stupanj odgovornosti počinitelja	Postojanje kajanja kod počinitelja	Razina ljutnje procjenjivača					
		M	SD		M	SD	N
Nizak	nije prisutno	2.92	0.63	niža	2.76	0.68	13
				viša	2.98	0.62	37
	prisutno	3.68	0.81	niža	3.96	0.63	32
				viša	3.20	0.87	18
Visok	nije prisutno	2.94	0.84	niža	3.28	0.68	14
				viša	2.84	0.86	42
	prisutno	3.29	0.61	niža	3.76	0.50	14
				viša	3.13	0.56	38

b) Procjena visine kazne i spremnosti na oprost u kontekstu kada je počinitelj osuđen na pravomoćnu zatvorsku kaznu.

Tablica 22

Aritmetičke sredine i standardne devijacije rezultata procjene kazne za različite eksperimentalne situacije u kontekstu kada je počinitelj osuđen na pravomoćnu zatvorsku kaznu (N = 190)

Stupanj odgovornosti počinitelja	Postojanje kajanja kod počinitelja	Razina ljutnje procjenjivača					
		<i>M</i>	<i>SD</i>		<i>M</i>	<i>SD</i>	<i>N</i>
Nizak	nije prisutno	12.08	8.74	niža	8.96	4.64	13
				viša	13.43	9.78	30
	prisutno	8.56	8.21	niža	5.02	3.48	25
				viša	12.25	10.01	24
Visok	nije prisutno	13.80	10.5	niža	18.21	16.50	7
				viša	13.08	9.38	43
	prisutno	8.45	5.52	niža	6.34	4.28	22
				viša	10.25	5.90	26

Tablica 23

Aritmetičke sredine i standardne devijacije rezultata spremnosti na opraštanje za različite eksperimentalne situacije u kontekstu kada je počinitelj osuđen na pravomoćnu zatvorsku kaznu (N = 190)

Stupanj odgovornosti počinitelja	Postojanje kajanja kod počinitelja	Razina ljutnje procjenjivača					
		<i>M</i>	<i>SD</i>		<i>M</i>	<i>SD</i>	<i>N</i>
Nizak	nije prisutno	3.09	0.76	niža	3.62	0.51	13
				viša	2.87	0.74	30
	prisutno	3.44	0.68	niža	3.65	0.70	25
				viša	3.22	0.61	24
Visok	nije prisutno	2.88	0.83	niža	3.00	0.81	7
				viša	2.86	0.84	43
	prisutno	3.39	0.78	niža	3.81	0.61	22
				viša	3.04	0.74	26

c) Procjena visine kazne i spremnosti na oprost u kontekstu kada počinitelj nije sankcioniran za počinjeno djelo.

Tablica 24

Aritmetičke sredine i standardne devijacije rezultata procjene kazne za različite eksperimentalne situacije u kontekstu kada počinitelj nije sankcioniran za počinjeno djelo (N = 189)

Stupanj odgovornosti počinitelja	Postojanje kajanja kod počinitelja	Razina ljutnje procjenjivača					
		<i>M</i>	<i>SD</i>		<i>M</i>	<i>SD</i>	<i>N</i>
Nizak	nije prisutno	11.14	11.69	niža	7.08	4.93	20
				viša	14.04	14.14	28
	prisutno	6.02	5.32	niža	5.06	5.51	33
				viša	7.78	4.59	18
Visok	nije prisutno	14.55	13.49	niža	12.05	14.73	11
				viša	15.32	13.22	36
	prisutno	10.68	11.34	niža	9.81	1.37	18
				viša	11.34	11.50	25

Tablica 25

Aritmetičke sredine i standardne devijacije rezultata spremnosti na opraštanje za različite eksperimentalne situacije u kontekstu kada počinitelj nije sankcioniran za počinjeno djelo (N = 189)

Stupanj odgovornosti počinitelja	Postojanje kajanja kod počinitelja	Razina ljutnje procjenjivača					
		<i>M</i>	<i>SD</i>		<i>M</i>	<i>SD</i>	<i>N</i>
Nizak	nije prisutno	2.72	0.73	niža	3.03	0.58	20
				viša	2.49	0.75	28
	prisutno	3.41	0.77	niža	3.70	0.61	33
				viša	2.88	0.77	18
Visok	nije prisutno	2.65	0.80	niža	3.12	0.87	11
				viša	2.51	0.74	36
	prisutno	3.13	0.70	niža	3.40	0.79	18
				viša	2.93	0.56	25

ŽIVOTOPIS

Danijela Kovačević je redovnica, Školska sestra franjevka Provincije Presvetog Srca Isusova sa sjedištem u Splitu. Diplomirala je 2005. na Katehetskom institutu - Religiozne pedagogije i katehetike na Katoličkom bogoslovnom fakultetu Sveučilišta u Zagrebu, obranivši diplomski rad Ivan Pavao II. i mladi (Evangelizacijska dimenzija u govorima Ivana Pavla II. prigodom Svjetskog dana mladih od 1985. do 2005.) pod mentorstvom prof. dr. sc. Valentine Mandarić.

Od rujna 2004. godine Danijela Kovačević kao apsolventica započela je rad u Medicinskoj školi Ante Kuzmanića – Zadar gdje izvodi nastavu izbornoga predmeta Vjeronauka u razrednim odjelima od prvoga do četvrtog razreda.

Od 2017. godine predaje Vjeronauk u Pomorskoj školi Zadar. Osim redovne nastave izbornoga predmeta, u školi vodi izvannastavne aktivnosti, sudjeluje u međunarodnim projektima razmjene učenika.

Stručni ispit za zanimanje profesora vjeronauka položila je 2006. u Splitu.

Voditeljica Županijskoga stručnog vijeća vjeroučitelja Zadarske županije bila je od 2009. do 2014. godine.

Zamjenica koordinatora za državnu maturu u Medicinskoj školi Ante Kuzmanića Zadar bila je od 2010. godine do 2018. godine.

Dulji niz godina mentorica je studentima za metodiku nastave Vjeronauka pri Sveučilištu u Zadru.

Poslijediplomski doktorski studij psihologije na Filozofskom fakultetu Sveučilišta u Zagrebu upisala je 2015. godine dok istovremeno obavlja posao profesorice Vjeronauka na puno radno vrijeme u dvije srednje škole, Medicinskoj školi Ante Kuzmanića i Pomorskoj školi u Zadru. Objavila je nekoliko znanstvenih radova i sudjelovala na međunarodnim i domaćim konferencijama.

POPIS OBJAVLJENIH RADOVA

Kovačević, D., Ljubotina, D. i Bijelić, L. (2017). Preliminary evidence on some psychometric characteristics of the Forgiveness Scales and the Forgiveness Likelihood Scale on the sample of Croatian adolescents. In I. Burić (Ed.), *International Scientific Conference - 20th Psychology Days in Zadar: Book of selected proceedings* (pp. 103–114). Zadar: University of Zadar.

Ljubotina, D., Kovačević, D. i Mikac, U. (2022). Relationship between religiosity, authoritarianism, empathy and forgiveness in Croatian students. In I. Pavela Banai (Ed.), *International Scientific Conference – 22nd Psychology Days in Zadar: Book of selected proceedings* (pp. 65–80). Zadar: University of Zadar.